

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**KUR'AN'DA BİR DAVRANIŞ BİÇİMİ OLARAK
VAKAR**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Tuğba ALBAYRAK**

**Danışman
Prof. Dr. Necati KARA**

Ocak 2023, ERZİNCAN

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**KUR'AN'DA BİR DAVRANIŞ BİÇİMİ OLARAK
VAKAR**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Tuğba ALBAYRAK**

**Danışman
Prof. Dr. Necati KARA**

Ocak 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tuğba Albayrak

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Kur'an'da Bir Davranış Biçimi Olarak Vakar

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 152 sayfalık kısmına ilişkin 14/03/2023 tarihinde **IThenticate/Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %18' dir.

Filtrelemeye alıntılar dahil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 21/02/2023

Danışman: Prof.Dr. Necati KARA

İmza

Öğrenci: Tuğba ALBAYRAK

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“KUR’AN’DA BİR DAVRANIŞ BİÇİMİ OLARAK VAKAR” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Tuğba ALBAYRAK

İmza

Danışman

Prof. Dr. Necati KARA

İmza

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Necati KARA danışmanlığında **Tuğba ALBAYRAK** tarafından hazırlanan “**Kur’an’da Bir Davranış Biçimi Olarak Vakar**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri** Dalı’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

25/02/2023

JÜRİ:

Danışman : **Prof. Dr. Necati KARA** **İmza**

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Lokman BEDİR** **İmza**

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Mansur YAYLA** **İmza**

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun/...../.... Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2023

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Vakar, Kur'an ve sünnet diliyle övülen Müslümanın olgun karakterini ve saygın duruşunu inşa eden ahlaki erdemliliklerden biridir. Müslümanın davranışlarına ölçü ve denge veren bu erdemlilik varlığıyla bireyin inanç ve ibadet dünyasında ifrat ve tefrite meyletmeden her davranışın dengeli bir biçimde tezahür etmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda Müminin bireysel davranışlarında kabalığa mahal vermeden kibar ve nezih olmasını, sosyal çevresine karşı ise duyarlı, ilgili, olgun mütevazı, yardımsever, hoşgörülü, anlayışlı vb. güzel davranışlarla karakterini zenginleştirmesini sağlamaktadır. Çalışmamızda İslam ahlakında önemli bir yere sahip olan vakar hem kavramsal bir çerçevede ele alınarak literatür taraması yapılmış hem de vakar kavramı bir davranış biçimi olarak Kur'an ve sünnet çerçevesinde irdelenmiştir. Amacımız insan davranışlarının olması gereken en düzgün şeklini ifade eden vakarlı davranışı tüm yönleriyle ortaya koyarak müminin ahlak dünyasına bu erdemliliği kazandırmaktır.

Bu çalışmayı tamamlama nimetini bahşeden Rabbime hamd eder; tezin her aşamasında engin bilgileriyle yol göstericiliğini ve desteğini esirgemeyen çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Necati KARA'ya saygı ve şükranlarımı sunarım. Duaları ve manevi destekleriyle her daim yanımda olan anne-baba ve kardeşlerime; tezin yazım aşamasında tezden bir an olsun uzaklaşmamam için sürekli beni şevklendiren ve tezin her satırını titizlikle okuyarak emek veren eşim Hamza ALBAYRAK'a, varlıklarıyla bana güç veren evlatlarıma şükranlarımla. Gayret bizden Tefik Allah'tandır.

Tuğba ALBAYRAK, Erzincan, 2023

KUR’AN’DA BİR DAVRANIŞ BİÇİMİ OLARAK VAKAR

Tuğba ALBAYRAK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2023

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Necati KARA

ÖZET

“Kur’an’da Bir Davranış Biçimi Olarak Vakar” isimli bu çalışmamızın ilk bölümünde Kur’an’i kavramlardan biri olan “vakar” kavramının tanımı ve tahlili yapılmış; kelimenin sözlük ve terim anlamı, eş ve zıt anlamlıları, Kur’an-ı Kerimdeki kullanım alanları incelenmiştir. İkinci bölümde ise Kur’an’ın ışığında vakar kavramının bireyin inanç, ibadet, sosyal hayat ve bireysel davranışlarına yansımaları ele alınmıştır. Vakarlı davranış; Kur’an ve sünnette övülen, müminin ahlakını iyi yönde şekillendirecek olan davranış modellerinden biridir. İslam ahlakında kendine has geniş bir içeriği olan bu davranış, insanın fiillerini dengeleyen unsurdur. Vakarın içinde barındırdığı davranışlar; kişinin konuşmasından, yürümesine, yeme içmesinden, giyim kuşamına, gülmesinden ağlamasına, ibadetlerinden, ahlakına kadar birçok konuda kendini göstermektedir. Ayrıca aile, akraba, arkadaşlık, dostluk, komşuluk vb. sosyal ilişkilerde de karşımıza çıkan vakarlı davranış, bahsettiğimiz bireysel ve toplumsal alanlarda kişiye onurlu bir duruş sergilemesini sağlayan ahlaki bir erdemliliktir.

Anahtar Kelimeler: Kur’an, Vakar, Davranış.

VAK'AR AS A BEHAVIOR IN THE QUR'AN

Tuğba ALBAYRAK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, January 2023

Supervisor: Prof. Dr. Necati KARA

ABSTRACT

In the first part of this study named "Dignity as a Way of Behavior in the Qur'an", the definition and analysis of the concept of "dignity", one of the Qur'anic concepts, has been made; dictionary and term meaning of the word, synonyms and antonyms and usage areas in the Qur'an has been studied. In the second part, in the light of the Qur'an the reflections of the dignity concept on the belief, worship, social life and behaviors of the individual have been discussed. Dignified behavior, is one of the behavioral models that is praised in the Qur'an and the Sunnah, and that will shape the believer's morality in a good way. This behavior, has a wide content peculiar to Islamic morality. Is the element that balances human actions. Dignity manifests itself in many behaviors of a person like speaking, walking, eating and drinking, dressing, laughing to crying, worshiping and morality. In addition, the dignified behavior that we encounter in social relations such as family, relatives, friendships and neighbors is a moral virtue that enables the person to take a dignified stance in the individual and social areas we mentioned.

Keywords: The Qur'an, Dignity, Behavior.

İÇİNDEKİLER

KUR'AN'DA BİR DAVRANIŞ BİÇİMİ OLARAK VAKAR

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKAR KAVRAMININ ANLAM ALANI

1.1. Vakar Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı	1
1.2. Kur'an'da Vakar Kavramıyla İlgili Eş Anlamlı Kelimeler.....	3
1.2.1. Hilm.....	3
1.2.2. Hevn	7
1.2.3. Sekine	10
1.2.4. Tevazu	13
1.2.5. Teenni.....	15
1.2.6. İzzet	16
1.2.7. İstikamet	18
1.3. Kur'an'da Vakar Kavramıyla İlgili Zıt Anlamlı Kelimeler	21

1.3.1. Kibir.....	22
1.3.2. Acelecilik.....	26
1.3.3. Zillet	29
1.4. Vakar Kavramının Kur'an'daki Anlam Alanı.....	30
1.4.1. Vakar Kavramının Azamet Anlamında Kullanımı.....	30
1.4.2. Vakar Kavramının İmanın Sonucunda Allah'ın Kulunu Tazimi ve İmana Teşvik Anlamında Kullanımı	34
1.4.3. Vakar Kavramının Saygı Gösterme Anlamında Kullanımı	35
1.4.4. Vakar Kavramının Yük Anlamında Kullanımı	36
1.4.5. Vakar Kavramının Kulaktaki Ağırlık Anlamında Kullanımı	38
1.4.6 Vakar Kavramının Karar Kılmak ve Oturmak Anlamında Kullanımı	40

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE İNANÇ, İBADET BİREYSEL VE SOSYAL HAYATTA VAKAR

2.1. İnançta Vakar/Vakarın İnanca Yansıması.....	44
2.2. İbadetlerde Vakar	49
2.2.1. Allah'a Karşı Vakarlı Duruşun En Uygun Biçimi Olarak Namaz	52
2.2.2. Oruçta Vakar/ Aç Durma	61
2.2.3. Allah'ın Cennet Karşılığında İnsanlardan Canlarını ve Mallarını İstemesi Mukabilinde Vakarlı Duruş; Karşılıksız Zekât ve Sadaka Verme	71
2.2.4. Uluslararası ve Toplumsal Bir Duruş ve İlâhi Bir Kurum Olarak Hac -Vakar İlişkisi	84
2.3. Kur'an'a Göre Sosyal İlişkilerde Vakarlı Duruş.....	92
2.3.1. Ana-Baba Huzurunda Vakarlı Duruş	92
2.3.2. Eşler Arası İlişkilerde Vakarlı Duruş	96
2.3.3. Çocuklara Karşı Vakarlı Duruş	99

2.3.4. Akrobaya Karşı Vakarlı Duruş	103
2.3.5. Farklı İnsan Gruplarına Karşı Vakarlı Duruş	107
2.4. Kur'an'a Göre Bireysel Davranışlarda Vakar	112
2.4.1. Yürüyüşte Vakar.....	113
2.4.2. Giyim Kuşamda Vakar	118
2.4.3. Konuşmada Vakar	121
2.4.4. Yeme İçmede Vakar	134
2.4.5. Gülme ve Ağlamada Vakar	137
SONUÇ	144
KAYNAKÇA.....	149
ÖZ GEÇMİŞ	153

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin, ibn
Bkz	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlûhû
Çev	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EBYÜ	: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Edt.	: Editör
Hz.	: Hazreti
TDV:	: Türkiye Diyanet Vakfı
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve Sellem
r.a.	: Radıyallahu anh / Radıyallahu anhâ
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

İslam dini Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e ilk nazil olduğu andan itibaren hitap ettiği toplumdaki başlayarak kıyamete kadar insanların hayatlarına yön vermiş; dini, sosyal, siyasi, ahlaki, ilmi ve daha sayamayacağımız birçok alanda köklü değerler tesis etmiştir. İlk insanın yaratılışından itibaren ilahi irade tarafından konulduğu için evrensel olan bu değerler, geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte de insanları en iyiye ve en güzele yönlendirecektir.

İslam dininin tesis ettiği bu değerler bütününe bir parçası olan ahlaki öğretiler; insanın itikat, ibadet, ahlak, ukubat ve muamelat başta olmak üzere hayatına yön veren, bireysel ve toplumsal yaşamını inşa eden davranış modelleridir. Nitekim Allah (c.c.): *“Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin”*¹ buyurmak suretiyle Hz. Peygamber'in, üstün ahlakî vasıflara sahip olduğunu vurgulamış; Hz. Peygamber de: *“Kıyâmet günü, mü'minin Mizân'ında güzel ahlâktan daha ağır basan bir şey yoktur.”*² sözüyle ahlaki değerlerin ve davranış modellerinin insan hayatında ne denli önem arz ettiğini belirtmiştir.

Kur'an ve sünnette övülen bu davranış modellerinden birisi de vakarlı davranıştır. Bu davranış Müslümanı bayağılık, basitlik, hafiflik ve aşırılıktan koruyan, ona yerli yerinde, ifrat ve tefrite düşmeden, itidal içerisinde davranmayı, asil ve kendine yakışır bir duruş sergilemeyi öğreten erdemliliklerdir. Müslümanın temel ahlaki vasıflarından biri olan vakarlı davranış; içerisinde ağırbaşlılık, onur, ciddiyet, haysiyet, hilm, tevazu, teenni, saygınlık, temkin, istikamet, uyum, izzet, itidal, olgunluk, sekine, alçakgönüllülük kavramlarını barındırmakla beraber insanın şahsiyetini bu erdemler çerçevesinde şekillendirmektedir.

Vakarlı davranış, kişinin başta inanç dünyası olmak üzere ibadet ve muamelat kurallarına şekil verip, varlığıyla her harekete ve duruma anlam kazandırır. Bireyin oturması, kalkması, konuşması, yürümesi giyim kuşamı, yeme içmesi vb. davranışlarında kabalığa mahal vermeden, nezaket ve zarafet içerisinde hareket etmesini sağlar ve denge unsuru oluşturur. Vakarlı davranış, yerine göre uygun harekette

¹ Kalem, 68/4.

² Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, es-Sünen, Beyrut: Dârü'lGarbi'l-İslâmî, 1998, “Birr”, 62; Ebu Davud Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani, es-Sünen, Cidde, Darü'lKıble li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998/1419, “Edeb” 8.

bulunmak, konuşulacak ve susulacak zamanı bilmektir. Kişiyi toplumda saygı gösterilmesini sağlayan bu davranış, zillet ile kibir arasında dengeli hareket etmeyi sağlayan bir haslettir. Vakarlı kişi soğuk, çatık kaşlı, geçimsiz kişi değildir; aksine yerli yerinde konuşan, çirkinlikler karşısında yüz çeviren, kaba ve küçümseyici olmadan tebessümle gülen, anlaşılır şekilde açık ve tane tane konuşan, gereksiz yere el kol hareketi yapmayan, yürüyüşünde ciddi ve edepli olan kişidir.

Sözlükte daha çok bir şeydeki ağırlığı ifade eden vakar kavramı ise hem kendi içinde hem de kendisine mana yakınlığı olan eş ve zıt anlamlı kelimeler yönünden mana zenginliğine sahiptir. Bu denli önemli olan bir kavramı tüm yönleriyle irdelemek önem arz etmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmamızda ilk olarak Kur'an kavramlarından birisi olan "vakar" kavramı semantik bir bağlamda ele alınacak; sonra vakar sözcüğünün eş ve zıt anlamlı karşılıkları verilecektir. Son olarak da bu kelimenin Kur'an-ı Kerimde karşılık bulduğu manalar ve bu manaların iman, ibadet, bireysel ve sosyal hayatımıza hangi kavram ve davranış biçimleriyle yansıdığı incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKAR KAVRAMININ ANLAM ALANI

1.1. Vakar Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Vakar kavramı Kur'an'ı kavramlardan biridir. Bu kelime Kur'an'da çeşitli türevleriyle dokuz yerde geçmektedir.³ Vakara “vakara” kökünden türemiş mastar- isim olup; arzulara yaklaşımda acele etmeden ilerisini düşünerek; ihtiyatlı, temkinli iş görme anlamında kullanılmaktadır. Vakarlı adam derken bu anlamlar gözetilmiş olur.⁴

“Vakara” kelimesi, kök itibarıyla bir şeydeki ağırlığı ifade etmektedir.⁵ Bu kelime kulaktaki sağırlığı ifade eden ağırlık,⁶ kulağın işitme özelliğini tamamen yitirmesi,⁷ başta veya sırtta taşınan yük, ağır, hafif ve bu ikisi arasındakini içine alan bir ölçü,⁸ eşek veya katırın taşıdığı yük⁹ veya bu hayvanlara yükün yüklenmesi,¹⁰ ağır yükü olan canlı,¹¹ bol miktarda meyve tutan¹² veya meyvesi aşırı olan ve dalları

³ Abdalbâki, Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l Müfrehes li Elfazi'l Kur'âni'l Kerim*, (Kahire:Dârü'l Kütübü'l Mısıriyye,1364), 757.

⁴ Cürcani, Muhammed es-Seyyid Şerif, *Muce'mu't-Ta'rifat*, (Kahire: 1403), 213.

⁵ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekerıyya b. Muhammed er-Razi el-Kazvini el-Hemedani, *Mu'cemu Mekayisi'l Luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, (Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1399/1979), VI,132.

⁶ İbn Faris, *Mekayisi'l Luğa*, VI,132; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanul Arap*, (Kahire: Dârü'l Ma'ârif, I, 1119/1811), VI, 4889; Râğıp el-İsfahani, Ebu'l-Kasım el-Huseyn bin Muhammed, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, (İstanbul: Çıra yayınları, 2012), 1173-1174.

⁷ Fıruzabadi, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed, *Kamusu'l Muhit*, (Beyrut: 1987), 493; ez-Zebidi, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmi el-Hüseyni, *Tacul Arus min Cevahiril Kâmûs*, (Kuveyt: Matbaatu Hükümeti, 1393/1979), XIV, 374.

⁸ İbn Manzur, *Lisanul Arap*, VI, 4889; Zebidi, *Tacul Arus*, XIV, 374-375.

⁹ Ez-Zamahşeri, Ebu Kasım Carullah Muhammed b. Ömer b. Ahmet, *Esasul Belağa*, thk. Muhammed Basil, (Beyrut: Uyunu's-Sud, Darul-Kitabul İlmiyye, 1998-1419), II, 349.

¹⁰ İsfahani, *Müfredat*, 1173-1174.

¹¹ Efendi, Mütercim Âsım, *El-okyanusul-basit fi tercemeti'l-kamusi'l-muhit*, *Kamusul-muhit tercümesi*, Edt. Mustafa Koç, (İstanbul: Pasifik Ofset, 2014), 1, 296.

¹² İsfahani, *Müfredat*, 1173-1174; Zamahşeri, *Esasul Belağa*, II, 349; İbn Manzur, *Lisanul Arap*, XI, 4889.

ağırlaşan hurma ağacı,¹³ yük taşıyan hamile kadın,¹⁴ yaklaşık beş yüz koyundan oluşan koyun sürüsü¹⁵ veya çobanı, köpeği ve eşiği yanında olan keçi sürüsü anlamlarında kullanılmıştır. Buradaki ağırlıklar; sürüdeki çokluk dolayısıyla yavaş hareket, vakarlı duruşa benzetilmiştir. Vakar kelimesi, iz bırakmayı ima edencesine baldırda veya gözdeki batıklık, taş ve kemik üzerindeki çatlaklık, kaya üzerinde oluşan oyuk, bedevi olmayıp şehirde yaşayan kişi ve oturma fiili¹⁶ gibi anlamlara da gelmektedir.

“Vakara” kelimesi “vakarun” şeklinde mastar-isim olarak kullanıldığında sükûnet, ağırbaşlılık, saygıdeğer olma ve yumuşak huyluluk anlamlarını ifade etmektedir. Bu bağlamda “vakur” denilince onurlu, saygıdeğer ve ağırbaşlı kişi anlaşılır.¹⁶ Vakar kelimesinin halk arasında kabul gören anlamı ise, hafifliğin zıttı olan ağırbaşlılıktır. Vakar sözcüğü olgunluk, temkinli olma, ciddiyet anlamlarında da kullanılmakta ve “vakar” namusu muhafaza için gerekli bir haslet olarak kabul görmektedir.¹⁷

Vakar kavramına, ululuk anlamı da verilmiştir. Örneğin bu kökten türeyen “tevkîr” kelimesi “ululamak” anlamında kullanılmıştır.¹⁸ Vakar kavramı saygı gösterme, azamet,¹⁹ Allah (cc) için tazimde sebat etmek,²⁰ her hangi bir kişiye karşı ihtiram göstermek²¹ ve ciddiyet,²² manalarında kullanılmakta, yine bu kelimeye sükûn, hilm ve saygı anlamları da verilmektedir.²³

Dilimize Arapçadan geçen “vakar” kavramı Türkçede de ağırbaşlılık, haysiyetli, şerefli ve temkinli olma, haysiyetini koruma ve heybetli olma, mevki ve kişiliğinin gereğini hakkı ile koruma, insana soyluluk kazandıran olgunluk duygusu veren davranış ölçülülüğü, ağır olma, hafif meşrep olmama, anlamlarına gelmektedir. Bu vasfı

¹³ Asım Efendi, *Kamusul Muhit*, III, 296.

¹⁴ İmam Kurtubi, *Camiuli-Ahkami'l-Kur'an*, çev. M.Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Buruc Yayınları, 2003), XI, 345-348.

¹⁵ İsfehani, *Müfredat*, 1173-1174; İbn Faris, *Mekasiyi'l Luğa*, VI,133.

¹⁶ İsfehani, *Müfredat*, 1173-1174.

¹⁷ AsımEfendi, *Kamusul Muhit*, III, 296.

¹⁸ Zamahşeri, *Esasul Belağa*, II, 349; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, çev.İsmail Karaçam, Emin Işık, Nureddin Bolelli, Abdullah Yücel (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2007) VIII, 388.

¹⁹ Fahrüddin er-Razi Tefsiri Kebir, *Me-fatihu'l Gayb*, çev. Suat yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, (İstanbul: Huzur yayınevi, 2002), XXII, 150-151.

²⁰ Kurtubi, *Camiuli-Ahkami'l-Kur'an*, XVIII, 48-50.

²¹ Asım Efendi, *Kamusul Muhit*, III, 296-297.

²² A. Sedat Üstün, *Kur'an-ı Kerim Sözlüğü*, (İstanbul: Copyright,2011), 573.

²³ Süleyman Ateş, *Kur'an ansiklopedisi*, (Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı, 1997); İsfehani, *Müfredat*, 1173-1174.

kendinde taşıyan kişiye vakur, vakarı olan, ağırbaşlı, ciddi ve temkinli, gibi sıfatlar verilmektedir. Dilimizde basitlik, seviyesizlik, zelillik, hafif meşreplik, ciddiyetsizlik, kabalık kelimeleri de vakarın zıttı olarak kullanılmaktadır.²⁴

Kısacası sahibine hürmet duygusu kazandıran vakarlı davranış, halk arasında içinde kibri barındırmayan ağırbaşlılık olarak ifade edilmektedir. Vakarlı kişinin aynı zamanda mütevazı olması beklenir. Vakar ve tevazu nitelikleri, aynı anda bir kişide bulununca bu durum tam bir fazilet halini oluşturur.²⁵ Bu hal diliyle vakar, insanın, insanlık mazhariyetinin farkında olması, nefsinin hakikatini bilmesi ve onu dünyevi istekleri sebebiyle zelil olmaktan kurtarması durumudur.²⁶

Yukarıda ifade edildiği gibi vakar kelimesi zengin bir anlam ağına sahiptir. Bu zenginliğin delili ise, bu kelimenin eş anlamlı kavramlarının çokluğudur. Vakar kelimesinin anlam alanını iyice belirginleştirmek için bu eş anlamlı kelimelerden bir kaçını vermede fayda vardır.

1.2. Kur'an'da Vakar Kavramıyla İlgili Eş Anlamlı Kelimeler

Kur'an'da hilm, sekine, tevazu, teenni, izzet ve istikamet kavramları, vakarla aynı anlam ağına sahiptir. Bu kelimeler, çoğu yerde birbirinin yerine kullanılan sözcükler olsa da, bunlardan hiçbir kavram birebir diğer kavramın ifade ettiği anlamı tam olarak karşılamamaktadır. Bu düşünceden hareketle vakarla eş anlamlı olan bu kelimelerin, vakar kelimesiyle, aynı veya farklı olan yönleri bulunmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Hilm

Hilm kelimesi Arapça bir kelimedir. “He-le-me” fiilinden türemiş mastar isim olan hilm; aceleyi terk etmek,²⁷ nefsi, beşeri özelliklerden gelen öfke ve heyecana karşı kendini kontrol edebilmek,²⁸ sabırlı, temkinli, akıllı ve ağırbaşlı hareket etmek,²⁹ şiddet,

²⁴ Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, (Ankara: Birlik Yayınları, 1982),1018; Ahmet Ağırakça, Şamil İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000), VIII, 172; Ahmet Hamdi Akseki, Ahlâk Dersleri, (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 226; Yaşar Çağbayır, Ötüken Türkçe sözlük, ,(İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), V, 5082; İlhan Ayverdi, Kubbealtı Lugatı, Misallı Büyük Türkçe Sözlük,(İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011) , III, 3331.

²⁵ Ahmet Ağırakça, Şamil İslam Ansiklopedisi, VIII, 172. Akseki, Ahlak Dersleri, 226.

²⁶ Mehmet Demirci, “Hz.Peygamber’in Tevazu ve Vakarı”, Diyanet İlmi Dergi, (Ocak-Şubat-Mart 1994): 61.

²⁷ İbn-i Faris, Mekayisil Luğa, II, 93.

²⁸ İsfehani, Müfredat, 226.

²⁹ İbn Manzur, Lisanul Arab, II, 980.

gazap ve öfke halinde sakin kalabilmek,³⁰ akıl, sabır, yumuşaklık, acele etmeme, heyecan ve gazap halinde nefse hâkim olmak³¹ ve zulmeden kişiye karşı elinde karşılık verme durumu varken onu affetme erdemi göstermek³² gibi anlamlara gelmektedir. Hilm, aklın kemâle ermesiyle öfkenin kırılarak akla boyun eğmesidir. Bu durumuyla öfkeyi yenme, kişiye yumuşaklık kazandırır.³³ Hilm kavramı dilimizde de aynı anlamlarda kullanılmaktadır.³⁴ Bu kelimedenden türeyen "hâlim" ise, olumsuz şartlarda kendine hâkim olan, öfke ve kırgınlık anında kendini kaybetmeyen, muhabbet ve dostluk ilişkilerinde itidalı koruyan kimse anlamına gelmektedir.³⁵

Hilm kelimesi, Kur'an-ı Kerimde "halim" ve "ahlam" kalıplarıyla akıl ve yumuşak davranış anlamında kullanılmıştır. Kur'an'da hilm, "Bunu kendilerine akılları mı emrediyor, yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?"³⁶ ayetinde "ahlam kalıbıyla" akıl anlamını ifade ederken; "Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah çok bağışlayandır, halîmdir."³⁷ ayetinde ise "halim sözcüğü" Allah'a sıfat olarak yumuşak davranma ve cezayı geriye bırakma anlamlarında kullanılmıştır.³⁸

Fahreddin Râzi, bahsi geçen ayette³⁹ "ahlam" kelimesinin hilmin çoğulu olduğunu, akıl anlamına geldiğini ve hilm ile akıl kavramlarının aynı babdan türediğini ifade etmiştir. Bu ayetteki "hulm" kelimesinin, lugatta ihtilam olmak anlamına geldiğini belirten Razi, kişinin buluğa erip mükellef olmasını ve şehvi duygular kazanmasını akla bağlamış, aklın buluğa girmekle kemale erdiğini belirtmiştir.⁴⁰ İbn Manzur da yapılan işlerde kararlı, vakarlı ve itinalı hareket etmenin hilmden kaynaklandığını ve akıllı kimselerin bir özelliği olduğunu belirterek, aynı ayetteki "ahlam" kelimesini Razi gibi akıl olarak açıklamıştır.⁴¹

³⁰ Cürcani, Muce'mu't-Ta'rifat, 82.

³¹ Zebidi, Tacu-l Arus, XXXI, 526-527.

³² Akseki, İslam Ahlakı, 229.

³³ İmam Gazali, İhyau Ulumi'd Din, çev. Ahmed Serdaroğlu, (İstanbul:Bedir Yayınevi,1975), III, 394.

³⁴ Ayverdi, Misalli Türkçe Sözlük, II, 1157; Develioğlu, 564.

³⁵ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, Tefhîmü'l-Kur'ân, çev. Komisyon, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), II, 283.

³⁶ Tur, 52/32.

³⁷ Bakara, 2/225.

³⁸ Bkz. Bakara, 2/225,235,263; Ali İmran,3/155; Nisa,4/12;Tevbe,9/114.

³⁹ Bkz. Tur, 52/32

⁴⁰ Razi, Mefatihul Gayb, XXII, 439.

⁴¹ İbn Manzur, Lisanul Arab, II, 980-981.

“Halim” kavramı, Kur’an-ı Kerim’de on iki surenin toplam on beş ayetinde Allah (c.c.)’a nispet edilerek kullanılmaktadır.⁴² Bunlardan altısı “Gafur”,⁴³ üçü “Alîm”,⁴⁴ biri “Ganî”,⁴⁵ biri de “Şekûr”⁴⁶ isimleriyle birlikte yer almaktadır. Bahsi geçen ayetlerden “Halim” kelimesinin “Gafur” ismi ile birlikte geçtiği ayet yukarda da bahsi geçen “Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah çok bağışlayandır, halîmdir.”⁴⁷ ayetidir. Taberi bu ayette geçen “halim” kelimesini, bilgisizce ve kasıtsızca yapılan yeminleri Allah (c.c.)’ın geniş mağfiretiyle affedeceğini, kullarına karşı yumuşak davranıp, ceza vermekte acele etmeyeceğini, kullarına tövbe için zaman tanıyacağı şeklinde yorumlamaktadır.⁴⁸

Fahreddin Razî ise, yukardaki ayette geçen “Ğafur” ve “Halim” kelimelerini ayrı ayrı ele almıştır. “Ğafur” ismini yapılan hata ve günahların cezalarını düşürmek ve onları örtmek olarak yorumlamış, “Halim” kelimesinin ise vakar ve ağırbaşlılık anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca Razi, Allah (c.c.)’ın isimlerinden biri olarak Halim’in ceza vermek konusunda acele etmeyen, kâfir ve zalimlerin cezasını bile belki iman ederler diye geriye bırakan anlamına geldiğini dile getirmiştir.⁴⁹

“Halim” kelimesi Kur’an-ı Kerimde, Hz. İbrahim,⁵⁰ Hz. Şuayb,⁵¹ Hz. İshak’ın⁵² sıfatı olarak da kullanılmaktadır.⁵³ İlgili ayetlerden biri: “İbrâhîm’in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki, onun Allah’ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz ki İbrâhîm çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi.”⁵⁴ şeklindedir. Ayette Hz. İbrahim’in sıfatı olarak verilmiş olan “halim”, hilmi çok ve yumuşak huylu manalarına gelmekte ve hiç kimseyi cezalandırmayan,

⁴² fBkz. Bakara, 2/225, 235, 263; Nisa, 4/12.

⁴³ Bkz. Bakara, 2/225, 235; Al-i İmran, 3/155; Maide, 5/101; İsra, 17/44; Fatır, 35/41.

⁴⁴ Bkz. Nisa, 4/124; Hac, 22/59; Ahzab, 33/51.

⁴⁵ Bkz. Bakara, 2/263.

⁴⁶ Bkz. Tegabun 64/17.

⁴⁷ Bakara, 2/225.

⁴⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, Çev.Hasan Karakaya, Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar yayınevi, 1996) VIII,

⁴⁹ Razi, *Mefatihul Gayb*, V, 176.

⁵⁰ Tevbe 9/114; Hûd 11/75.

⁵¹ Bkz. Hûd 11/87.

⁵² Bkz. Sâffât 37/101.

⁵³ Mustafa Çağrı, “Hilm”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: İSAM, 1998), XVIII: 36.

⁵⁴ Tevbe 9/114.

intikam almayan anlamında kullanılmaktadır.⁵⁵ Hz. İbrahim'i ince, nazik, acıma duygusu ve şefkati çok, babasına karşı saygılı ve endişeli olarak nitelendirmiş olan Razi, Hz. İbrahim'in bu duygular gereği, babasına düşkün olmasına rağmen, küfürde ısrar eden ebeveynine karşı tepkisini ondan uzaklaşarak göstermiş olduğunu belirtmiştir. Hilmin sebeplerinden birinin rikkat, yani ince ve nazik olma, acıma duygusu ve merhametinin bol olması şeklinde açıklayan Razi, bu durumun öfke halinde hilmin artmasına vesile olduğunu dile getirmiştir.⁵⁶

Hz İbrahim öfke, kızgınlık, düşmanlık durumlarında bile kendini kaybetmeyen; dostluk, muhabbet, hayırseverlik, geniş gönüllülük ve merhamet gibi duyguları olan her durumda itidali elden bırakmayan bir özelliğe sahipti. Bu erdemler gereği, kendisine zulmeden onu küfre çağıran babasına karşı, daima yumuşak ve merhametle muamele etmiş; hatta bağışlanması için Allah'a dua etmiştir. Ancak bu davranışına karşılık Allah (c.c.)'tan uyarı alması üzerine, Rabbine olan korku ve saygısı gereği Allah (c.c.) düşmanı olan babasıyla ilişkisini kesmiştir.⁵⁷

Hilm kavramı hadislerde de yumuşaklık ve ağırbaşlılık anlamlarında yer almaktadır.⁵⁸ Hz. Peygamberin Eşecce Ebu'l Kays isimli sahabe hakkında söylediği meşhur bir hadisinde hilm, şu şekilde yer almaktadır; “Sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır; bunlardan biri hilm, diğeri de teennîdir”⁵⁹

Görülüyor ki, lügatlerde vakar kavramının anlamlarından biri olarak geçen hilm, birçok yönden vakarla ortak özelliklere sahiptir. Her iki kavram da davranışlarda aceleci olmamayı, temkinli, dikkatli ve teenni ile hareket etmeyi; ağırbaşlı ve yumuşak huylu olmayı ifade etmektedir. Hilm kavramındaki bu anlamlar daha çok öfkenin kontrol edilmesi, insanın kabalık ve taşkınlığa sebebiyet vermemesi için nefsinin tutması durumlarında ön plana çıkmaktadır. Fakat vakar kavramındaki ağırbaşlılık, temkin ve acele etmeden düşünerek hareket etme, belli bir duruma özgü olmayıp hayatın her evresinde her davranışa yansımaktadır.

⁵⁵ İmam Kurtubi, *Camiuli-Ahkami'l-Kur'an*, VIII, 425-427.

⁵⁶ Razî, *Mefatihul Gayb*, XII, 207.

⁵⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, II, 283.

⁵⁸ Bkz. Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi, *Sahih-i Müslim*, (Kahire:Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye,1955/13749), “İman” 25,26; Tirmizî, “Birr” 66.

⁵⁹ Müslim, “İman”, 25; Tirmizi, “Birr”66.

1.2.2. Hevn

“Hevn” kelimesi, Kuran’ı Kerimde “Rahmân’ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, “selâm!” der (geçer)ler.”⁶⁰ ayetinde yer almaktadır.

Ayette “vakar” olarak tercüme edilen “hevn” kelimesi “he-ve-ne” fiilinden türeyen mastar isimdir. Sözlükte yumuşaklık, kolaylık, sakinlik, ağırbaşlılık ve vakar anlamlarına gelmektedir.⁶¹ Hevn kelimesinin iki şekilde kullanıldığını belirten İsfehani, bu kullanım alanlardan birinin övülen bir davranışı, birinin ise yerilen bir davranışı nitelediğini bildirmektedir. Yukarda bahsi geçen ayetteki kullanım şeklini, övülen davranış olarak açıklamış, bu davranışın, kişinin kendisine verilen güzelliklere karşılık şımarmayıp alçakgönüllü olması olarak ifade etmiştir. İsfehani bu görüşünü “*mü’min kolaydır ve yumuşaktır*” sözüyle desteklemektedir. Bu kelimenin yerilen bir davranış olarak kullanımında ise hevn, kendini hafife alan kişi karşısında zilleti kabul etmek aşağılanmak, değersizleşmek, anlamına gelmektedir.⁶² Bu ikinci anlam; ayetlerde daha çok inkârcılar ve kâfirler için kullanılmıştır.⁶³ Tefsir kaynaklarında ise “hevn”, daha çok ilk anlamı olan, ağırbaşlılık, yumuşaklık, sakinlik, vakar ve sükûnet anlamlarında kullanılmaktadır.⁶⁴

Elmalılı Hamdi Yazır, Furkan 25/63. ayetindeki rahmanın kulları tamlamasına yüklenen sekiz sıfatın, İslam medeniyetinin, özünün ideal karakterinin bir özeti olduğunu belirtmiştir. Bu sıfatlardan ilkinin o kulların yürüyüş tarzı oluşturmaktadır. Rahmanın kulları kaba, kibirli, saygısız ve hoyratça değil, aksine mülayim, nazik, terbiyeli, ölçülü ve vakarlı yürürler. Yürüyüşleri esnasında canlı cansız hiçbir varlığa zararları dokunmaz. Çevrelerine huzur merhamet ve güven duygularını yayarlar. Onların bu hallerinden daima rahatsız olan cahilane, kendini ve özünü bilmeyen

⁶⁰ Furkan, 25/63.

⁶¹ İbn Manzur, *Lisanul Arab*, V,4600; İbn Faris, *Mekayisil Luga* VI,21; Zemahşeri, *Esasul-l Belağa*, II, 383; Zebidi, *Tac’ul Arus*, XXXVI, 291.

⁶² İsfehani, *Müfredat*, 1125-1126.

⁶³ Enam, 6/93; Fussilet, 41/17; Bakara,2/80; Al-i İmran, 3/178; Hac, 22/57.

⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 87; Karaman vd. *Kuran Yolu Tefsiri*, IV,137; İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an Tefsiri*, XII,6036-6039; Taberi, *Taberi Tefsiri*, VI,194.

kimseler; Rahman'ın kullarına karşı herhangi uygun olmayan söz söylediğinde, bu cahil kimselere zaman ayırmaya tenezzül etmez, onları güzel söz ve esenlikle savarlar.⁶⁵

Bu ayette cahillerin sataşmalarına karşı Müslümanların onlara esenlik dilemesi, bir bakıma iki zümrenin karşıt zihniyetlere sahip olduğunun delilidir. Zira kendini bilmez cahillerin sergilemiş olduğu hoyrat, kaba, saldırgan ve kibirli tavırlar barbarlık ahlakını temsil ederken, Müslümanların sergilemiş olduğu nazik, nezih, kibar, barışçıl olan davranışlar ise, İslam ahlakını yani medeniyeti temsil etmektedir.⁶⁶

İbn Kesir, yürüme şeklinin önemine vurgu yaparak ayeti yorumlama yoluna gitmiş, burada geçen yürümeyi kibirsiz, sekine ve vakarla yürüme olarak tefsir etmiştir. Bu görüşünü “Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin”⁶⁷ ayetiyle desteklemiştir. Yürüyüş tarzının önemine değinilmiş olan bu ayette aynı zamanda kibirli burnu havada yürüyüşün Müslümana yakışan bir hareket olmadığına vurgu yapılmıştır.⁶⁸

Taberi, ayetteki hevn kelimesini vakar olarak açıklamış ve bu vakarın, gösteriştan uzak yapmacık olmaması gerektiğine vurgu yapmıştır.⁶⁹ Tefsirlerde genellikle söz konusu ayet izah edilirken Hz. Peygamberin yürüyüş şekli örnek gösterildikten sonra şu hadise yer verilmektedir: “Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre; O, yavaş yavaş yürüyen bir genç görmüş ve sana ne oluyor ölüyor musun? Hasta mısın? diye sormuş. Onun; hayır ey müminlerin emiri, cevabı üzerine kamçısıyla üzerine yürüyüp güçlü yürümesini emretmiş.”⁷⁰

Yine söz konusu Furkan 25/63. ayetini sure bütünlüğünde değerlendirdiğimizde “vakar” kavramını, Rahmanın kullarının özelliklerinin şekillenmesinde temel teşkil eden bir eylem olarak ifade edebiliriz. Şöyle ki ayette vakarlı olan Müslümanda olması gereken özelliklerden ilki yeryüzünde vakarlı yürümek olarak ifade edilirken, diğer özelliklerde ilerleyen ayetlerde şu şekilde sıralanmaktadır:

⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 87.

⁶⁶ Karaman vd. *Kuran Yolu Tefsiri*, IV,137.

⁶⁷ İsrâ 17/37.

⁶⁸ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, XI, 6036-6039.

⁶⁹ Taberi, *Taberi Tefsiri*, VI,194.

⁷⁰ Tirmizi, “el-Kıyame”, 42.

Onlar ki Rablerine secde ederek, ayakta durarak (namaz ve niyazda bulunarak) gecelerler. (Mallarını) harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik yaparlar; bu ikisi arasında dengeli ortalama bir yol tutarlar. Allah'la beraber başka bir ilâha tapmazlar. Haklı bir sebep dışında Allah'ın haram kıldığı bir canı öldürmezler. Zina etmezler. Yalan yere şahitlik etmezler. Boş-anlamsız bir şeyle karşılaşınca sükûnet ve vakarla geçerler. Rablerinin ayetleri kendilerine hatırlatılınca üstüne sağırlar ve körler gibi kapanıp kalmazlar. Onlar ki ey Rabbimiz, derler, bize eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözlerin aydınlığı (ölçüsünde) bağışla ve bizi (Allah'tan) korkup (fenalıklardan) sakınanlara önder ve lider eyle.⁷¹

Vakarın eş anlamlısı olan hevn kelimesi, hadislerde vakar ve sekinet anlamlarında; “Namaza geldiğiniz zaman ona koşarak gelmeyin, üzerinizde bir sekînet ve vakar olduğu halde namaza gelin. Ondan yetiştığınız kadarını kılın, kaçırdığınızı da tamamlayın”⁷² şeklinde yer almaktadır.

Hevn sözcüğü, ilk anlamı olan sükûnet, ağırbaşlılık ve yumuşaklık anlamlarıyla vakarla ortak özelliklere sahiptir. Her iki kelime de davranışlarda itina ile hareket etmeyi, ağırbaşlı, olgun ve onurlu olmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda birbirleri yerine de kullanılmaktadır.⁷³ Ancak hevn kelimesinin ikinci anlamı olan ve içerisinde alçalma, değersizleşme ve kendini hor gören kişi karşısında zilleti kabul etme durumu, kâfirler için kullanılmaktadır.

“Hevn” kelimesinin Kur'an'da iki zıt anlamıyla hem alçak gönüllük hem de aşağılık ve değersizlik olmak üzere iki anlamda kullanıldığını belirten İsfehani, bu kullanım alanlarından birinin övülen bir davranışı, öbürünün ise yerilen bir davranışı nitelediğini bildirmektedir. Hevn kelimesi, alçak gönüllülük anlamıyla vakar kelimesini desteklerken; kendini hafife alan kişi karşısında zilleti kabul etmek aşağılanmak, değersizleşmek, anlamlarıyla da⁷⁴ vakarlı insanın zıddı olan aşağılık insanı temsil etmektedir. Kur'an'da bu kimseler; inkârcılar ve kâfirler olarak örneklendirilir.⁷⁵

⁷¹ Furkan 25/64-74.

⁷² Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Camii's-sahih*, Dımaşk: Daru İbn Kesir, 1990/ 1410, “Ezân” 23; Müslim, “Mesâcid”, 151; Ebu Dâvud, “Salât” 55; Tirmizî, “Salât” 244; Nesâî, “İmâmet” 57.

⁷³ Bkz. Furkan, 25/63; Buhârî, “Ezân”, 23; Müslim, “Mesâcid”, 151; Ebu Dâvud, “Salât” 55; Tirmizî, “Salât” 244; Nesâî, “İmâmet” 57.

⁷⁴ İsfehani, *Müfredat*, 1125-1126.

⁷⁵ Bkz. Enam, 6/93; Fussilet, 41/17; Bakara, 2/80; Al-i İmran, 3/178; Hac, 22/57.

Böylece kâfirlerde vakarın bulunamayacağı uyarısıyla vakar sahibi birisinde kesinlikle zillete ait bir davranışın var olmayacağı ima edilmiş ve vakarın anlam alanı tamamlanarak bu alana zilletin giremeyeceği vurgusu yapılmıştır.

12.3. Sekine

“Sekine” kavramı; “se-ke-ne” fiilinden türemiş mastar isim olup, sarsıntı ve hareketliliğin zıttı olan sakinlik anlamına gelmektedir.⁷⁶ Bir şeyin hareketi son bularak sabit duruma geldiğinde bu fiil kullanılır. Hareket yeteneği olmayan varlıklar bu fiille nitelendirilmez.⁷⁷ Mesela taş veya tahta için bu fiil kullanılmaz. “Sekene” fiili “sükkan” kalıbında, geminin hareketliliğini durdurduğu için gemi çapasına, hayvanın hareketliliğini sonlandırdığı için kullanılan bıçağa, sükûnete sebep olduğundan dolayı verilen isimdir. “Sekene” sözcüğü hem sükûnet için hem de kendisiyle sükûnet bulunan şey⁷⁸ için kullanılmaktadır.⁷⁹

“Sekene” fiilinin mastarı olan “sekine” gönüldeki korku, üzüntü ve telaşın kesilmesiyle ortaya çıkan, kalp huzuru ve sükûnet, güven, dinginlik, ağırbaşlılık, vakar,⁸⁰ müminin kalbine güven veren ve korku halini sonlandıran güven duygusu anlamlarında kullanılmaktadır. Bazen de bu kelime; “sekine” kalıbıyla şehvi duyguları sükûna erdirdiği için akıl olarak kullanılır.⁸¹ Bu kalıp için şu ayet delil olarak gösterilmektedir: “Bunlar, iman edenler ve Allah’ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.”⁸²

Kur’an-ı Kerimde sekine, Hz. Peygamber’e, İsrailoğulları’na ve müminlere atfedilerek altı yerde geçmektedir.⁸³ Bu kavram Hz. Peygamber ve yol arkadaşının hicret esnasında sığındığı mağaradaki durumlarından bahseden Tevbe 9/26. ayetinde, Müslümanların Huneyn seferinde düşmanın taarruzuna karşılık, içine düştükleri ümitsizliği anlatan Tevbe 9/40. ayetinde, Hudeybiye Antlaşmasında Müslümanların maruz kaldığı haksızlıkları anlatan, Fetih 48/ 4. 18. 26. ayetlerinde ve Talut’un

⁷⁶ İbn Manzur, *Lisanul Arab*, III, 2052.

⁷⁷ Zebidi, *Tacul Arus*, XXXV, 197.

⁷⁸ Bkz. Nahl, 16/80; Tevbe, 9/103.

⁷⁹ İsfahani, *Müfredat*, 504-505.

⁸⁰ İbn Manzur, *Lisanul Arab*, III, 2052; İbn Faris, *Mekayisil Luğa*, III, 88; İsfahani, *Müfredat*, 504-505; Zebidi, *Tacul Arus*, XXXV, 197.

⁸¹ İsfahani, *Müfredat*, 504-505.

⁸² Rad, 13/28.

⁸³ Bkz. Tevbe, 9/26, 40; Fetih, 48/4, 18, 26; Bakara, 2/ 248.

hükümranlığından bahseden Bakara 2/248. ayetinde, yer almaktadır. Bu zikredilen ayetlerden Fetih 48/18. şu şekildedir: “O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o müminlerden Allah razı olmuştur; gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle de kendilerini ödüllendirmiştir. Allah, izzet ve hikmet sahibidir.”⁸⁴

Yukardaki ayetlerin sebebi nüzulünün Hudeybiye Antlaşması öncesi yaşanan olaylar olduğu ve bu dönemde Müslümanların her zamankinden daha fazla “güven duygusu” ve “kalp huzuruna” ihtiyaç duydukları konusunda müfessirler hemfikirdir.⁸⁵ Bu olaylar şu şekilde cereyan etmiştir. Fetih suresinin:

*Allah, resulüne gerçeğe uygun rüyasında doğruyu bildirmiştir. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur.*⁸⁶

ayeti inince Müslümanlar Hz. Peygamber'in görmüş olduğu rüyayı, umre ibadetinin hemen yapılması gerektiği şeklinde yorumlamıştı. Bunun akabinde sahabeler, heyecan içinde hasret ve özlemlerini gidermek için yanlarına silah dahi almadan yola koyulmuşlardı. Müşriklerin engellemeleri ve düşmanca tutumları karşısında umre ibadetlerini yapamamak, giydikleri ihramlarla ve getirdikleri kurbanlarla hareme girememek, onlarda büyük bir moral bozukluğuna ve kafa karışıklığına yol açmıştı. Tam da bu çıkmazda Allah(c.c.) onları bu kafa karışıklığından kurtarmak için rahmet kapılarını açmış; müminlerin kalplerine huzur ve sükûnet indirerek yüreklerine su serpmiştir.⁸⁷

Fetih 48/27. ayette geçen “yakın fetih” ifadesi Hayber, Mekke ve diğer birçok ülkenin peş peşe gelen fetihleri olarak yorumlanırken; kazanılacak bol ganimetler de, dünya ve ahirette elde edecekleri izzet ve şeref olarak yorumlanmıştır.⁸⁸ Hudeybiye'de Allah (c.c.)'ın rızasına nail olmak için, her durumda Hz. Peygamber'i asla

⁸⁴ Fetih, 48/18-19.

⁸⁵ Ebu'l-Fazl Şihabuddin Mahmûd Alûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri 'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-seb'i'l-Mesânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî), XXIV, 118.

⁸⁷ Karaman vd, *Kur'an Yolu*, V, 75-76.

⁸⁸ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim*, XIII, 7350-7351.

bırakmayacaklarına dair ona söz veren sahabeler, bu kararlı duruşları karşısında Allah'ın hoşnutluğunu ve rızasını kazanmışlardır. Ayrıca ayetlerde bu hoşnutluk dile getirildiği için, bu biate katılanlar, kıyamete kadar hayırla anılma şerefine nail olmuştur.⁸⁹ Fetih 48/18-19 ayetlerinde geçen bu hoşnutluk, sahabelerin savaşta ve barışta daima onunla olacaklarına dair Hz. Peygamber'e verdikleri ve adına "rıdvân biatı" denilen sözdür.⁹⁰ Görüldüğü gibi yukarıda bahsi geçen ayetlerde sekine, daha çok teskin etmek ve kalpte güven oluşturmak anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kavram, Fetih 48/18-19. ayetlerinde, müminlerin kalben sükûna ermeleri ve imanlarını artırmak için Allah (c.c.)'tan gelen bir yardım, gönül rahatlığı, vakar, sabır, güven duygusu ve rahmet gibi manaları ifade etmektedir.⁹¹

Vakarın yakın anlamlısı olan sekine kavramı hadislerde Kur'an-ı Kerimde yer alan kalpteki sükûnet anlamında kullanıldığı gibi,⁹² vakar kavramıyla yakın anlam ifade eden acelecilikten uzak olmak ve sekine ile hareket etme anlamında da kullanılmaktadır. Acelecilikten uzak olmayı tavsiye eden hadisler daha çok namaz ve hac ibadetiyle ilgili olan hadislerdir.⁹³ Namaza gelirken ve kamet esnasında sükûnet ile hareket etmeyi tavsiye eden hadislerden bir kaçısı şu şekildedir: "Namaz kılınırken namaza koşarak gelmeyin. Namaza sekînetle gelin..."⁹⁴ "Beni görmeden namaza kalkmayın. Sekîneti elden bırakmayın."⁹⁵

Böylece sekine, insanın sıkıntılı ve zor anlarında Allah (c.c.)'tan gelen yardım neticesinde kalbî sükûnet ve huzur halidir. Vakâr kavramı da, içerisinde sükûnet ve dinginlik barındırmakta, lakin bu durum hem kalben hissedilmekte, hem de bedenlen yaşanmaktadır. Yani diyebiliriz ki sekinette sükûnet hali kalbî duygulara, vakarda ise hem kalbî, hem de fiili durumlara yansımakta ve sonuçta davranışa dönüşmektedir. Ayrıca bu durum yalnızca sıkıntı ve zor anlarda değil, bir sebebe bağlı olmaksızın hayatın her evresindeki her davranışta görülmektedir.

⁸⁹ Karaman vd, *Kur'an Yolu*, V,75-76.

⁹⁰ Karaman vd, *Kur'an Yolu*, V,75-76; Taberi, *Taberi Tefsiri*, VII, 482-483.

⁹¹ Gürkan Salime Leyla, "Sekine" içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVI, 329-331.

⁹² Müslim, "Zikr" 39; Tirmizi, "Daavât" 7.

⁹³ Buhârî, "Hacc", 94; Nesaî, "Menasik", 203.

⁹⁴ Müslim, "Mesâcid", 151-152; Buhârî, "Ezan", 21.

⁹⁵ Buhârî, "Ezân", 22.

1.2.4. Tevazu

Tevazu kelimesi, “ve-da-a” fiil kökünden türemiş “tefaul” vezninde mastar isimdir. “Ve-da-a” fiili bir şeyi havaya kaldırmanın zıttı olarak indirmek veya indirilen yer anlamlarına gelmektedir. “vedıa” kalıbında evin yapısı ve bina edilişi,⁹⁶ kadının temizliğinin sonunda hayız günlerinin başında gebe kalması gibi manaları ifade etmektedir. Ayrıca bu fiil, yükü indirme anlamında doğum yapmak için de kullanılmaktadır.⁹⁷ “Tefâul” babının mastarı olarak “tevazaa” kalıbında, boyun eğmek ve emre hazır olmak,⁹⁸ kendi itibar ve derecesini düşük görmek,⁹⁹ insanın düşük bir mertebeye razı olması¹⁰⁰ davranışta alçakgönüllülük,¹⁰¹ anlamlarına gelmektedir. Tevazu kavramı Türkçe ’de bir davranış şekli olup, alçakgönüllülük gösterme,¹⁰² kibirli olmama, gösterişsiz olma ve nefisini aşağılama¹⁰³ gibi anlamları ifade etmektedir.

Tevazu kavramının türediği “ve-da-a” fiili Kur’an-ı Kerim’de silahı¹⁰⁴ veya elbiseyi¹⁰⁵ yere bırakma, kadının doğurması,¹⁰⁶ üzerindeki ağır yükün üzerinden alınması,¹⁰⁷ bir binanın yere yerleştirilmesi,¹⁰⁸ insanın önüne kitabın konması,¹⁰⁹ şeklinde daha çok aşağı doğru yapılan eylemler için kullanılmıştır. Tevazu kelimesi ise bizzat Kur’an-ı Kerim’de yer almamaktadır. Fakat müfessirler bazı ayetlerde geçen ve tevazu ile yakın anlama gelen kelimeleri “tevazu” olarak yorumlamışlardır.¹¹⁰ Bu ayetlerden birisi:“İkisine de acıyarak tevazu kanatlarını indir. Ve şöyle de: "Ey Rabbim! Onların beni küçükten terbiye edip yetiştirdikleri gibi, sen de kendilerine merhamet et."¹¹¹ şeklindedir.

⁹⁶ Bkz. Al-i İmran,3/96;Kehf, 19/49.

⁹⁷ Bkz. Al-i İmran, 3/36.

⁹⁸ *Mu’cemu’l Vasît*, II, 1039; İsfehani, *Müfredat*, 1163-1164.

⁹⁹ İbn Faris, *Megayisil luğa*, VI,117-118.

¹⁰⁰ İsfehani, *Müfredat*, 1163-1164.

¹⁰¹ Ateş, *Kur’an Ansiklopedisi*, 2049.

¹⁰² Develioğlu,1620; Ayverdi, *Misalli Türkçe*, 1249.

¹⁰³ Ayverdi, *Misalli Türkçe*, 3149.

¹⁰⁴ Bkz. Nisa, 4/102.

¹⁰⁵ Bkz. Nur, 24/57, 24/60.

¹⁰⁶ Bkz. Ali imran, 3/36, Hac, 22/2, Fatır, 35/11...

¹⁰⁷ Bkz. Araf 7/157, İnşirah 94/2.

¹⁰⁸ Bkz. Ali imran, 3/96.

¹⁰⁹ Kehf, 18/49, Zümer, 39/69.

¹¹⁰ Mustafa Çağırıcı, “Tevazu” içinde *TDV İslam Ansiklopedi*, XXXX, 583-584.

¹¹¹ İsrâ 17/24.

Yukardaki ayette tevazu diye tercüme edilen “ze-le-le” kelimesi lügatlerde hâkîrlik, horluk, zayıflık, alçalma, boyun eğme, yumuşak huylu olma, itaatkâr olma, tevazu gösterme ve alçak gönüllü olma anlamlarına¹¹² gelmektedir.

Bir durum karşısında aşırıya gitmek, kibir; nefsinin aşırı alçaltmak ise zelilliktir. Bu ikisi arasına ise tevazu denilir. Makbul olan tevazu ise, ne kibre yönelmek ne de zelillığe düşmek olarak ifade edilmektedir.¹¹³ İsfahanî, tevazuyu açıklarken kelimenin iki yönünden bahsetmektedir. Kelimenin ilk yönü kişinin kendine verilen nimetlere karşılık, benliğini zelil, hakir hale indirmesidir. Bu durum övülen bir davranıştır. İkinci yönü ise karşısında kuvvetli ve güçlü birini görünce, kişinin bu kimseye karşı nefsinin zelil duruma düşürmesidir. Bu durum ise yerilen bir davranıştır.¹¹⁴ İsfahanî'nin bahsettiği bu iki davranıştan biri insanı alçaltırken, bir diğeri ise yüceltmektedir. Bu bağlamda İsra 17/24 ayette yer alan zelillik eylemi, kişiyi yücelten zelillik bağlamında sayılmaktadır. Yani kişi aslında ana-babasına karşı tevazu kanadını ne kadar alçaltırsa, kendi şahsiyetini ve Allah (c.c.) indindeki derece ve mertebesini yükseltmiş olacaktır.

Bahsi geçen ayette Allah (c.c.) kendisine ibadet emrini verdikten hemen sonra, anne babaya iyi davranmayı, onların gönlünü almayı, onlara hoş sözler söylemeyi, merhametle tevazu kanadını onların üzerine indirerek onları daima korumayı emretmektedir. Bu durum İslam'ın anne-baba hakkına ne kadar önem verdiğini göstermektedir.¹¹⁵ Tefsirlerde genellikle “ze-le-le” kelimesi aşırı mübalağalı tevazu gösterme olarak açıklanmaktadır.¹¹⁶ Bu aşırı tevazu şeklini Razi, kuşun yavrusunu korumak veya ona şefkat göstermek için kanatlarını onun üzerine indirmesi veya onu kanatları arasına alması olarak yorumlamıştır. Bu bağlamda “üzerine kanatlarını germe” deyimini “güzel yetiştirme, bakıp büyütme” anlamına gelmektedir.

Vakarın eş anlamlısı olan tevazu, Hz. Peygamberin birçok hadis-i şerifinde de yer almaktadır.¹¹⁷ Hz. Peygamber tevazûnun kendisine ve ümmetine emredilen bir

¹¹² Zebidi, *Tacul Arus*, XXIX, 12-16; Furuzabadî, *Kamusul Muhit*, 1010; Develioğlu, 1758.

¹¹³ İmam Gazali, *İhya*, III, 788.

¹¹⁴ İsfahanî, *Müfredat*, 1125-1126.

¹¹⁵ Taberî, *Taberi Tefsiri*, II, 346; Karaman ve dğr., *Kuran Yolu*, III, 477-478.

¹¹⁶ Alûsî, *Ruhu'l Meani*, XV, 56.

¹¹⁷ Bkz. İbn Mace, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid Rebei Kazvini, *Sünen*, Riyad, Şeriketü'tTıbaati'l-Arabiyye, 1984/1404, “Zühd”, 16-21; Müslim, “Birr”, 69; Tirmizi, “Birr” 82; Tirmizî, “Zühd” 17; Müslim, “Cennet” 63; Ebü Dâvud, “Tereccül” 1; İbnu Mâce, “Zühd” 22,

haslet olduğunu¹¹⁸ her fırsatta dile getirmiş; kendisine ayrıcalıklı davranılmasını asla hoş görmemiştir.¹¹⁹ O’nu yeni tanıyan bedeviler, ashaptan her hangi biri gibi giyinen Hz. Peygamber’in bu durumunu eleştirmişlerdi. O bu eleştiriye karşı: “*Allah Teâla beni inatçı bir zorba değil, mütevazı ve şerefli bir kul olarak yarattı*”¹²⁰ şeklinde cevap vererek tevazu ile hareket etmenin önemine vurgu yapmıştır.

H. Peygamber’in gündelik yaşantısı, giyim kuşamı gayet mütevazı ve sade idi.¹²¹ İnsanlara zengin-fakir, küçük-büyük, köle-hür ayrımı yapmadan gayet alçakgönüllü ve sevecen davranırdı.¹²² Aile efradına ev işlerinde daima yardımcı olur; elbisesini yamar, keçilerini sağlar, odasını süpürür vb. bunları yapmaktan çekinmezdi.¹²³

Netice itibariyle alçakgönüllülük anlamına gelen tevazu kelimesi vakar kavramıyla aynı davranış biçimi gibi görünse de, tevazûnun tanımında yer alan boyun eğme, emre hazır olma, kendi itibar ve derecenı düşük görme, düşük dereceye razı olma durumları vakar kavramında yer alan saygınlık, ağır olma, olgunluk, ululuk ve azamet kavramlarıyla bir noktada zenginleşmektedir.

1.2.5. Teenni

Arapça bir kelime olan teenni kavramı “e-ne-ye” fiilinden türeyen mastar isimdir. “e-ne-ye” fiili sözlükte bir şeyin zamanını geciktirmek, düşünüp taşınarak, temkinli hareket etmek ve sebat etmek anlamlarına gelirken;¹²⁴ “teenni” kalıbında ise onurlu hareket, vakarlı ve temkinli davranış anlamına gelmektedir. Yine aynı kökten türeyen “enat” ise hilm, rıfk, vakar, sebat ve acelecilikten sakınma manalarını ifade etmektedir.¹²⁵ Türkçede teenni, ağır davranma, temkinli olma, ilerisini düşünerek, acele etmeden, ihtiyatlı davranma ve düşünceli hareket¹²⁶ anlamlarında kullanılmaktadır.

¹¹⁸ “Allah Teâla bana; O kadar mütevazı olun ki kimse kimseye böbürlenmesin, kimse kimseye zulmetmesin! diye emretti” Müslim, “Cennet” 63.

¹¹⁹ Buhârî, “Edep”, 61.

¹²⁰ Ebu Davud, “E’time”, 17.

¹²¹ Bkz. Buhârî, “E’time” 23, “Rikâk” 17; Müslim, “Zühd” 20-27; Tirmizi, “Zühd” 35-38.

¹²² Bkz. Al-i İmran, 3/159; Buhari, “Vudu”, 58. Müslim, “Talak”, 29.

¹²³ Bkz. Buhari, “Nafakat” 8; Buhari, “el-Edebül Müfred” 190; Demirci, “Hz. Peygamberin Tevazu ve Vakarı” 60.

¹²⁴ İbn Manzur, *Lisanul Arab*, I, 161; Zebidi, *Tacu’l Arus*, XXXVII; 109; Asım Efendi, *Kamusu-l Muhit*, 5638; İsfahani, *Müfredat*, 105-106.

¹²⁵ İbn Manzur, *Lisanul Arab*, I, 161; Zebidi, *Tacu’l Arus*, XXXVII; 109; Asım Efendi, *Kamusu-l Muhit*, 5638; İsfahani, *Müfredat*, 105-106.

¹²⁶ Ayverdi, *Misalli Türkçe*, 1235.

Teenni kavramı, Kur'an-ı Kerim'de yer almamaktadır. Ancak teenninin zıt anlamlısı olan, acelecilik sözcüğü, Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette geçmektedir.¹²⁷ İlgili başlık altında acelecilik kelimesi inceleneceği için burada yer verilmeyecektir.

Teenni kavramı hadislerde, Peygamberlere has bir davranış olarak ifade edilmiş ve övülmüştür:“İtidal (orta yol üzere olmak), teenni ile davranmak, hal ve gidişi iyi olmak peygamberliğin yirmi dört cüzünden bir cüzdür.”¹²⁸

Netice itibariyle vakar kavramının eş anlamlılarından biri olan teenni; düşünerek, acele etmeden, temkinli hareket etme konusunda vakar kavramıyla aynı anlamları içermektedir. Fakat teenni kelimesinin anlamında yer alan sabırlı hareket etme, hatta yeri geldiğinde işleri geciktirme, durumu vakar kavramında daima olan bir davranış şekli değildir. Vakarlı kişi yeri geldiğinde işlerini hemen geciktirmeden yaparken, yeri geldiğinde de geciktirerek, sebat ederek ve bekleyerek yapmaktadır.

1.2.6. İzzet

İzzet kelimesi “a-ze-ze” fiilinden türemiş mastar-isim olup, acizlik ve alçaklık anlamındaki zillet kavramının zıt anlamlısıdır. Bu kelime, insanın mağlup olmasını engelleyen durum veya sert yer anlamlarına gelmektedir.¹²⁹ “Azizu” kalıbında hiçbir zaman mağlup olmayan daima galip olan demektir. “Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir”¹³⁰ ayetinde bu kalıpla yer almaktadır.

Mastar isim olarak “izzet” kelimesi ise bazen övgü bazen de yergi için kullanılmaktadır. Övgü için kullanılan izzet; Allah, Peygamber'i ve müminler için olandır. Bu izzet sürekli ve gerçek olan izzettir.¹³¹ Yermek için kullanılan zillet ise, kâfirler için olandır. Bu zillet üstünlük gibi görünse de gerçekte alçaklıktır.¹³²

İzzet kelimesi ayrıca saygın olmak, kişinin toplum içinde üstün bir yere sahip olması, baskı altına alınamaz bir pozisyonunda olması¹³³ ve insanın yenilerek aciz duruma düşmesine engel olan durum¹³⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Türkçeye de aynı anlam

¹²⁷ Bkz. Yunus, 10/ 11-50;Nahl,16/1; İsrâ, 17/11; Enbiya, 21/37; Zariyat, 51/14.

¹²⁸ Ebu Dâvud, “Edeb” 2.

¹²⁹ Bkz. Nisa,4/139.

¹³⁰ Ankebut,29/26;Yusuf, 12/88; Münafikun, 63/8;Saffat, 37/180.

¹³¹ Bkz. Münafikun, 63/8; Fatır,35/10.

¹³² Bkz. Sad, 38/2; Meryem, 19/81.

¹³³ İbn Manzûr,*Lisanul Arab*, IV, 2925-2926; Ragıp el-İsfahani, *Müfredat*, 696-697.

¹³⁴ Fîrûzâbâdî, *Kamusu'l Muhit*, 517; Ateş, *Kuran Ansiklopedisi*, 917.

ağıyla geçmiş olan izzet, daha çok üstünlük ve yücelik ifade etmektedir. Ayrıca hürmet, saygı, ikram, itibar, kıymet, büyüklük, mertebe, şeref ve rütbe yüksekliği,¹³⁵ ululuk, kuvvet ve kudret¹³⁶ gibi anlamları da bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerimde izzet kavramı, değişik türevleriyle beraber yüz on defa yer almaktadır.¹³⁷ Bizzat izzet olarak on bir yerde, aziz şeklinde doksan dokuz yerde, Allah (c.c.)'ın isimlerinden biri olarak ise seksen yedi yerde zikredilmektedir.¹³⁸

İzzet kavramının Allah (c.c.)'ın isimlerinden Aziz olarak geçtiği ayetlerde, Allah (c.c.)'ın güç, kuvvet, ilim, hikmet, mağfiret gibi sıfatlarına vurgu yapan başka isimleri ile beraber zikredilmektedir.¹³⁹ Mesele; “De ki: Ey mülk ve hâkimiyet sahibi Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. Dilediğini azîz, dilediğini zelîl kılarırsın. Her türlü hayır yalnız Senin elindedir. Sen elbette her şeye kadîrsin.”¹⁴⁰ ayeti buna örnek teşkil etmektedir.

Yukardaki ayet, Allah (c.c.) sonsuz kudretini yarattıkları üzerinde dilediği gibi tasarruf etme gücünü ele almaktadır. Ayetin sebebi nüzulü ise şu şekildedir: Hz. Peygamber Mekke'nin fethi sonrası ümmetine İran ve Bizans'ın fethini müjdelemişti. Bunun üzerine Yahudi ve münafıklar, Bizans ve İran krallıkları Müslümanların eline nasıl geçebilir ki, onlar sizlerden çok güçlü ve kuvvetli diye onlarla alay etmişti. Hz. Peygamber Yahudi ve münafıklara hitaben; mülk ve saltanatın asıl sahibi yalnızca Yüce Allah (c.c.)'dır, dilediği nimetleri dilediğine verip dilediği kimseyi de zelil ve hakir duruma düşürecek olan O'dur demesi üzerine bu ayetler nazil olmuştur.¹⁴¹

Razi, mülk ve saltanatın Allah (c.c.)'ın elinde olduğunu çeşitli örneklerle şöyle açıklamıştır. Zeki, becerikli, akıllı ve çalışkan nice insanlar son derece gayret gösterip çalışmalarına rağmen, yeterli mal biriktiremezken; beceriksiz ve gafil nice insanlar birçok servet biriktirip zengin olabildiğini görmekteyiz. Makam ve saltanat elde etmekte bu şekilde sonuçlar doğurabilmektedir. Şöyle ki, kişi belirli makamlara ulaşmak için sayısız malını feda ettiği halde arzuyla istediği bu makam ona nasip olmayabilir. Buna

¹³⁵ Ayverdi, *Misalli Türkçe*, 592.

¹³⁶ Develioğlu, 731.

¹³⁷ Abdalbâki, *Mu'cem* 460.

¹³⁸ Abdalbâki, *Mu'cem*, 460.

¹³⁹ Çağrı, “İzzet” içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIII, 555-556.

¹⁴⁰ Âl-i İmran, 3/26

¹⁴¹ Tâberi, *Taberi Tefsiri*, II, 302,303; Razi, *Mefatihul Gayb*, VI, 236.

karşılık bu uğurda pek maddi harcama yapmayan kimseler insanların kalplerinde sevgi kazanıp Allah (c.c.)’ın da yardımıyla yüksek makamlar elde edebilmektedir. Örneklerde açıklanan durumlar "Mülkü dilediğine verirsın"¹⁴² ilahi buyruğunun somut delilleridir.¹⁴³

İzzet kavramını iki bölüme ayıran Razi, izzetin bazen dini bazen dünyevi yönü olduğunu, dünyevi olan kısmının yukardaki örneklerde açıkladığımız şekilde olduğunu belirtmiştir. Dini olan kısmı ise her şeyin en şerefli olan iman nimetidir. Yüce Allah (c.c.) “Üstünlük, ancak Allah’a, elçisine ve müminlere mahsustur. Fakat münafıklar bilmezler”¹⁴⁴ ayetiyle, bu nimetin iman nimeti olduğunu ve onu dilediğine vereceğini açıklamaktadır. Bu bağlamda izzet gerektirecek şeylerin en üstünü iman olduğuna göre, zillet gerektiren şeylerin en kötüsü ise küfür olmaktadır.¹⁴⁵

İzzet kavramı hadislerde, Kur’an-ı Kerimde karşılaştığımız anlam içeriğiyle, yani Allah’ın büyüklüğünü, yüceliğini ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁴⁶ “Büyüklik gömleğimdir, izzet de kaftanımdır. Kim bu iki şeyde benimle çekişirse ona azap veririm.”¹⁴⁷

Sonuç olarak, izzet kavramı, içinde yüce ve üstün bir nitelik barındırmaktadır. Kur’an-ı Kerimde Allah (c.c.) bu yüce niteliğin kendine ait olduğunu¹⁴⁸ ve dilediği kullarına ikram ettiğini¹⁴⁹ dile getirmektedir. Kur’an’da daha çok Allah (c.c.)’ı nitелеmek için kullanılan bu isim müminler için de kullanılmıştır.¹⁵⁰ Müminler için kullanıldığında varlığıyla kişiye saygınlık ve itibar kazandırmış olan izzet kavramı, bu noktada vakar kavramıyla aynı anlamı ifade etmektedir.

1.2.7. İstikamet

İstikamet “ka-ve-me” fiilden türemiş, “istif’al” vezninde mastar isimdir. “Kaveme” fiili, ayağa kalkmak, dikilmek ve yükselmek anlamlarına gelirken, “ikame”

¹⁴² Âl-i İmran, 3/26.

¹⁴³ Razi, *Mefatihul Gayb*, VI, 240.

¹⁴⁴ Münafikun, 63/8.

¹⁴⁵ Razi, *Mefatihul Gayb*, VI, 242.

¹⁴⁶ Bkz. Müslim, “Selam” 67; Ebu Davud, “Tıbb” 19; Tirmizi, “Tıbb” 29.

¹⁴⁷ Müslim, “Birr” 136; Ebu Dâvud, “Libas” 29.

¹⁴⁸ Bkz. Fatır 35/10.

¹⁴⁹ Bkz. Âl-i İmrân 3/26.

¹⁵⁰ Münâfikûn 63/8.

kalıbında kaldırılan, düzeltilen şey veya bir yerde ikamet etmek manalarına gelmektedir.
151

“Kaveme” fiilinin mastarı olan “kıyam” kelimesinin birden çok anlamı vardır. Bu anlamlardan ilki isteyerek¹⁵² veya zoraki olarak¹⁵³ ayağa kalkmak veya yükselmek, ikinci anlamı bir işi veya eylemi korumak için ayağa kalkmak (adaleti ayakta tutmak gibi),¹⁵⁴ üçüncü anlamında ise bir şeyi yapmaya kararlı olarak ayağa (mesela namaz için kıyam etmek) kalkmaktır.¹⁵⁵ “Kaveme” fiilinden türeyen, “kıvam”, bir şeyin kendisiyle ayakta durduğu sütunu¹⁵⁶ ifade etmekle birlikte, “makam” kalıbında ise sabitleşme ve yerleşme anlamlarını ifade etmektedir.¹⁵⁷

Aynı fiilden türeyen “kıyâmen” kelimesi, “De ki: “Şüphesiz rabbim beni doğru yola, sapasağlam bir dine, Allah’ı bir bilen İbrâhim’in dinine iletti.” O, ortak koşanlardan değildi.”¹⁵⁸ ayetinde yer aldığı gibi, insanların dünya ve ahiretini düzenleyen sabit ve değişmeyen kurallar anlamına gelmektedir. “Kayyime” ayetlerde özellikleri verilen¹⁵⁹ adalet üzere olan ümmeti ifade etmektedir. “Kayyum” kelimesi ise, Allah’a sıfat olmakta, her şeyi koruyan onları ayakta tutan ve destek olan anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁰ “Makam” sözcüğü ise, hem ayakta durulacak yeri, hem de zamanı¹⁶¹ ifade etmektedir.¹⁶²

Bu fiilden türeyen “istikamet” sözcüğü ise hiçbir eğriliği ve sapması olmayan düz bir çizgi üzerinde olan yol, doğru, sabit, kararlı, hakkın hâkim olması, adalet ve doğruluktan ayrılmamak, aklın gereğini yapmak ve itidal üzere olmak, bir işi dengeli ve düzgün yapmak, anlamlarına gelmektedir.¹⁶³ Bu fiil, “istikamu” kalıbında ise, insanın istikameti, doğru yolu izlemesi anlamına gelmektedir. “Rabbimiz Allah’tır” deyip de

¹⁵¹ Ezheri, Ahmed, *Tezhîbu’l-luga*, Dâru’l-Mısriyye li’t-te’lif ve’t-terceme, 1967, IX, 356; İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, V, 3733; Ragıp el-İsfahani, *Müfredat*, 876-881.

¹⁵² Bkz. Zümer, 39/9; Al-i İmran, 3/191;

¹⁵³ Bkz. Hud, 11/100.

¹⁵⁴ Bkz. Maide, 5/8; Al-i İmran, 3/18.

¹⁵⁵ Bkz. Maide, 5/6-55.

¹⁵⁶ Bkz. Nisa, 4/5.

¹⁵⁷ Bkz. Bakara, 2/125.

¹⁵⁸ Enam, 6/161.

¹⁵⁹ Bkz. Al-i İmran, 3/10; Nisa, 4/135; Beyyine, 98/2-3.

¹⁶⁰ Bkz. Bakara, 2/255; Taha, 20/50; Rad, 13/33.

¹⁶¹ Bkz. Yunus, 10/71; İbrahim, 14/14; Rahman, 55/46; Bakara, 2/125; Al-i İmran, 3/97.

¹⁶² Ezheri, *Tezhîbul Luga*, IX, 356; İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, V, 3733; Ragıp el-İsfahani, *Müfredat*, 876-881.

¹⁶³ Bkz. Fatiha, 1/6; Enam, 6/153; Hud, 11/56; Ezheri, *Tezhîbul Luga*, IX, 356; İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, V, 3733; Ragıp el-İsfahani, *Müfredat*, 876-881.

dosdoğru çizgide yaşayanlar, işte onların üzerine melekler şu müjdeyle inerler: “Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin!”¹⁶⁴ ayetindeki kullanımı bu şekildedir.

İstikamet kavramı Türkçede, yön, cihet,¹⁶⁵ doğruluk, doğru hareket, Allah (c.c.)’a kullukta bulunmak,¹⁶⁶ bir şeyin bir yere uzanması¹⁶⁷ anlamlarını ifade etmektedir.

“Kaveme” fiilinden türeyen “ikame” kelimesi, bir şeyin hakkını vermek anlamına gelirken,¹⁶⁸ “takvim” kelimesi ise bir şeyi doğrultmak, düzeltmek, geliştirmek, yetiştirmek ve eğitmek manalarına gelmektedir.¹⁶⁹ Tin suresi 4. Ayette yer alan “ahseni takvim” tamlaması, Allah’ın (c.c.) diğer bütün canlılar içinden insanı seçmesini, ona akıl ve irade vererek onun belini doğrultmasını ve ayakta dik durabilmesi için ona yardım etmesini ifade eder. Ayrıca insanın belini doğrultarak böylece dimdik durabilmesi, âlemde yaratılan her şeyi egemenliği altına alacağını göstermektedir.¹⁷⁰

Vakarın eş anlamlılarından biri olan istikamet, Kur’an-ı Kerimde on yerde fiil kalıbında,¹⁷¹ otuz yedi ayette de müstakim şeklinde yer almaktadır.¹⁷² İstikamet kelimesi “Seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Aşırı da gitmeyin. Çünkü O yaptıklarınızı çok iyi görendir.”¹⁷³ ayetinde doğruluk ve doğru yol anlamında kullanılmaktadır.

Razi bu ayeti vahyin beyanı ve uygulama yöntemlerini içine alan umumi bir emir olarak tefsir etmiş, uygulanmasının gerçekten zor olduğunu belirtmiştir. Ayette geçen istikamet kavramı, aşırıya gitmek olan ifrat ve tefrit çizgilerinden her ikisine de meyletmeyen ve ikisi arasında duran dosdoğru çizgiyi ifade etmektedir. Bu çizgi üzerinde durabilmek ve bu çizginin düsturu üzere amel etmek zor bir iştir. Öyle ki, Hz.

¹⁶⁴ Fussilet,41/30.

¹⁶⁵ Ayverdi, *Misalli Türkçe*, 578. 876-881.

¹⁶⁶ Ayverdi, *Misalli Türkçe*, 578; Develioğlu, 707.

¹⁶⁷ Develioğlu, 707.

¹⁶⁸ Bkz. Bakara2/43; Nisa,4/161.

¹⁶⁹ Bkz. Tin,95/4.

¹⁷⁰ Ezheri, *Tezhibul Luga*, IX, 356; İbn Manzur, *Lisanul Arab*, V, 3733; Ragıp el-İsfehani, *Müfredat*, 876-881.

¹⁷¹ Abdalbâkî, *Mucem*, 579; Bkz. Hud, 11/ 112; Tekvir, 81/27; Şura,42/15; Yunus, 10/89; Tevbe, 9/7; Fussilet,41/6-30; Ahkaf, 46/13; Cin, 72/16.

¹⁷² Abdalbâkî, *Mucem*, 580–581.

¹⁷³ Hud, 11/ 112.

Peygamber “Hûd suresi ve benzerleri beni ihtiyarlattı”¹⁷⁴ ifadesiyle istikamet üzere devam etmenin güçlüğüne belirtmiştir.¹⁷⁵ İstikamet üzere devam etmek her ne kadar zor bir iş olsa da, aynı zamanda doğruluk makamı her meselede en yüksek makamdır. Yapılacak bir işte hangi çizginin doğru olduğunu tespit etmek ve bu doğru yol üzere yürüyebilmek zor ve sabır gerektiren bir eylem olsa da, doğruluk, varılacak her hedefe ulaşmayı kolaylaştırmaktadır.¹⁷⁶

Hadislerde istikamet kelimesi çeşitli türevleriyle beraber fiil veya isim olarak yer almaktadır. Bu kullanımların tamamında kavramın kökeninde bulunan sebat, kararlılık, doğruluk ve aşırıya gitmeme manalarının ön plana çıktığını görmekteyiz.¹⁷⁷ Sahabeden biri Hz. Peygambere gelerek bana öyle bir nasihatte bulun ki, bundan başka hiçbir nasihate ihtiyaç duymayayım deyince; Hz. Peygamber “Allah’a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol”¹⁷⁸ şeklinde buyurarak istikamet üzere olmanın önemini vurgulamıştır.

Netice itibarıyla, istikamet kavramı “sırat-ı müstakim” tamlaması içerisinde yer alarak daha çok dinde gidilecek en doğru ve en düzgün yol nasıl olmalıdır sorusunun yanıtını vermektedir. Bu cihetten baktığımız zaman, vakar kelimesinin istikamet sözcüğünü de içine alan geniş bir alanı kapsadığını görmekteyiz.

1.3. Kur’an’da Vakar Kavramıyla İlgili Zıt Anlamlı Kelimeler

Daha iyi anlaşılсын diye her şey Kur’an’da zıddıyla anlatılır. Bu anlatım, hem anlatılan şeyin zıddının ne olduğu merakını ortadan kaldırır hem de anlatılan şeyin değerini ya da değersizliğini daha belirgin hale getirir. Örneğin Cennet tasvir edilirken Cehennem de bütün nitelikleriyle verilerek hem Cennetliğin huzuru artırılır hem de dünyada yapılan vadin: “Cennetlikler, cehennemliklere seslenir: “Rabbimizin bize vadettiğinin hak olduğunu bulduk. Siz de Rabbinizin (size olan azap) vadinin hak olduğunu buldunuz mu?” (Onlar:) “Evet.” der. (Bunun üzerine) aralarından bir münadi: “Allah’ın laneti zalimlerin üzerine olsun.” diye seslenir.”¹⁷⁹ şeklinde gerçekleştiğini gören müminler bu şekilde mutmain olurlar.

¹⁷⁴ Tirmizi, “Tefsir”, “Vakıa”.

¹⁷⁵ Râzi, *Mefatihul Gayb*, XIII /135-136.

¹⁷⁶ Yazır, *Kuran Yolu*, IV, 2830.

¹⁷⁷ Bkz. Tirmizi, “Büyû” 4; İbnu Mâce, “Ticârât” 1;

¹⁷⁸ Müslim, “İman”, 62.

¹⁷⁹ A'râf, 7/44.

Vakar kelimesinin zıttı da kibir, acelecilik ve zilletir. Vakur bir insanla kibirli bir insan bütün nitelikleriyle karşılıklı olarak anlatıldığı zaman hem vakar sahibinin değeri artar hem de vakarlı insanın model seçilişi hız kazanmış olur.

Yukarda ifade edildiği gibi vakar kelimesine mana itibariyle en yakın olan sözcükler hilm ve tevazu sözcükleridir. Tevazünün zıttı da kibir olduğu için ilk olarak kibir kavramıyla başlayabiliriz.

1.3.1. Kibir

Vakar kelimesinin zıt anlamlılarından biri olan kibir, “ke-be-ra” fiilinden türemiş mastar isimdir. Kibir kelimesi, küçüğün zıt anlamlısıdır. Ayetlerde küçüğün zıttı olan büyüğü ifade etmek için veya çokluk ifade etmek için kullanılır.¹⁸⁰ Kibir sözcüğü; ayrıca “kebren” kalıbında insanın ihtiyarlık zamanını ifade etmek için kullanılmaktadır. Yani falanca adam büyüktür denilince, onun yaşlı olduğu kastedilmektedir.¹⁸¹ Ayetlerde kelimenin bu kullanımı yaşlılığın gelmesi şeklinde¹⁸² yer almaktadır.¹⁸³

Kibir kelimesi, “ekber” kalıbında makam ve mevki üstünlüğünü, şan şeref ve asalet manalarını ifade etmektedir. Bu kullanım şekli ayetlerde belirtildiği gibi¹⁸⁴ daha çok Allah (c.c.) için kullanılır. Bu kelime, “kabir” kalıbında ise soy, sop bakımından büyüklük,¹⁸⁵ belirtirken, yine “kebir” kalıbında ise cüssedeki büyüklüğü ifade etmektedir.¹⁸⁶

Kibir, “kebira” kalıbında cezası büyük olan günah anlamına gelir. Bunun çoğulu ise “kebair” dir.¹⁸⁷ “Kebair” kavramı şirk anlamında da kullanılmaktadır.¹⁸⁸ “Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan bir kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse de cennete girmez.”¹⁸⁹ hadisinde bu kalıptaki kullanımı yer

¹⁸⁰ Kehf,18/49;Sebe,34/3; Tevbe,9/3.

¹⁸¹ İsfahani, *Müfredat*, 886-891; Zebidi, *Tacul Arus*, XIV,5-16.

¹⁸² Bkz.İsra,17/23; Bakara,2/266; Al-i İmran, 3/40.

¹⁸³ İsfahani, *Müfredat*, 886-891; Zebidi, *Tacul Arus*, XIV,5-16.

¹⁸⁴ Bkz. Rad, 13/9; Enam, 6/19.

¹⁸⁵ Taha, 20/71;Enam, 6/123,Taha,20/71.

¹⁸⁶ Enbiya,21/58-63; Firuzabadi, *Kamusul Muhit*, 603. İbn Manzur, *Lisanul Arab*, V, 3807-3811; İsfahani, *Müfredat*, 886-891; Zebidi, *Tacul Arus*, XIV,5-16.

¹⁸⁷ Bkz. Necm, 53/32; Nisa,4/31.

¹⁸⁸ Bkz. Lokman, 31/13.

¹⁸⁹ Müslim, “İman” 147; Ebu Dâvud, “Edeb” 29; Tirmizi, “Birr” 61.

almaktadır. “Kebair” ayrıca büyük günahlar (zina, savaştan kaçma ve haksız yere cana kıyma) anlamına da gelmektedir.¹⁹⁰

Kibir kelimesi, “kebira” kalıbında ağırlık ve zor olan şeyler için kullanılır. Araplar işi ona ağır geldi derken bu kelimeyi zikretmektedir. “Sabır ve namazla Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz bunlar, Allah’a huşû ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir.”¹⁹¹ ayetindeki kullanımı da bu şekildedir.

Aynı kökten gelen “kibir”, “tekebbür” ve “istikbar” kelimeleri yakın manaları ifade etmekte ve büyükleme anlamına gelmektedir. Bu kelimelerden “kibir” insana ait bir duygudur. Karşısındakini küçük görüp, kendi nefsinin büyük görmektir. Büyüklük anlamına gelen tekebbürün en ileri seviyesi Allah’a karşı yapılan büyüklemedir. Bu büyükleme hali Allah’ın kişiye verdiği onca nimetleri kabullenememekten ve hak karşısında boyun eğmeyi kendine yedirememekten kaynaklanmaktadır.¹⁹² Yakın anlamlı olan, “kibir”, “istikbar” ve “tekebbür” kelimelerinden kibir, büyüklük duygusu, tekebbür ve istikbar ise bu büyüklük duygusunun dışa yansımış yani eyleme dönüşmüş hali olarak yorumlanmaktadır.¹⁹³

“Tekebbür” kelimesinin iki yönü vardır. Bunlardan birincisi, Allah’a dönük yönüdür. İnsanda var olması mümkün olmayan ve yalnızca Allah’a has olan bu büyüklük, tüm güzelliklerin sahibi olmakla kazanılan bir büyüklüktür.¹⁹⁴ İkinci yönü ise insana dönük yönüdür. Bu kullanımı insanın kendinde olmayan veya kendinde olduğu halde bunların sahibinin başkası olduğu¹⁹⁵ şeyler için böbürlenerek büyüklemesidir.¹⁹⁶ Bu bağlamda birinci tekebbür güzel olarak, ikinci tekebbür ise kötü olarak ifade edilmektedir.¹⁹⁷

“İstikbar” kavramı da iki farklı manayı ifade etmektedir. Bu iki manada insana dönüktür. Birincisinde insanın büyüklük yollarını araması ve büyük olmayı istemesidir. Bu durum eğer gereken yer ve zamanda olursa güzel olarak kabul edilir. İkinci yönü ise

¹⁹⁰ Firuzabadi, *Kamusul Muhit*, 603. İbn Manzur, *Lisanul Arab*, V, 3807-3811; İsfehâni, *Müfredat*, 886-891; Zebidi, *Tacul Arus*, XIV,5-16.

¹⁹¹ Bakara, 2/45.

¹⁹² İsfehâni, *Müfredat*, 886-891; Zebidi, *Tacul Arus*, XIV,5-16.

¹⁹³ Çağrı, “Kibir” içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV, 562.

¹⁹⁴ Bkz. Haşr, 59/23.

¹⁹⁵ Burada sahibinden maksat Allah(cc)’dır. Zira insanoğlu yeryüzünde kendisine verilen hem maddi hem de manevi her nimetin ancak taşıyıcısıdır. Yani her şey onun için emanet hükmündedir.

¹⁹⁶ Bkz. Mümin, 40/35.

¹⁹⁷ İsfehâni, *Müfredat*, 886-891; Zebidi, *Tacul Arus*, XIV,5-16.

insanın kendinde olmayan şeyleri, mal mülk gibi kendinde göstermesi durumudur. Bu ikinci durum ise kötü görülmüş ve yasaklanmıştır. Kur'an'da ikinci anlamdaki kullanımları yer almaktadır.¹⁹⁸

Kibir kalıbından türeyen “kibriya” kelimesi büyüklük ve ululuk ifade etmektedir. Bu kelime, yalnızca Allah (c.c.) için kullanılır. İnsanlar için kullanılmaz. Kendisine boyun eğilen olması hasebiyle, büyüklük yalnızca ona mahsustur. O'nun kimseye ihtiyacı yoktur. Allah'ın (c.c.) isimlerinden olan “mütekebbir” bu manaları ifade etmektedir. “Mütekebbir” yaratılmışlarda olan eksikliklerden uzak, kendisine büyüklük taslayanlara karşı büyüklüğünü gösteren anlamlarına gelmektedir. “Göklerde ve yerde ululuk O'na aittir. O sonsuz güç, sınırsız hikmet sahibidir.”¹⁹⁹ “Ululuk benim abamdır, büyüklükte kaftanımdır. Kim bu iki şeyde benimle yarışmaya girerse onun belini kırarım.”²⁰⁰ ayet ve hadiste yer alan “kibriya” kelimesi bu manada kullanılmıştır. Kibir kelimesi, “tekbir” kalıbında ise Allah'ı ululamak ve tazim olarak kullanılır. Bununla birlikte O'na kulluk yapmayı da²⁰¹ ifade etmektedir.²⁰²

Kibir kavramı Kur'an-ı Kerimde “istikbar” ve “tekebbür” kavramlarını da içine alan, değişik fiil ve isim türevleriyle birlikte yüz altmış bir yerde geçmektedir.²⁰³ Kur'an'da büyüklenme ifade eden bu kavramlar daha çok cahiliye dönemi anlayışına sahip toplumların özelliklerini betimlemek için kullanılmaktadır. Ayetlerin bazıları kendisinin Hz. Âdem'den daha üstün yaratıldığını iddia eden İblis'in takındığı isyankâr tavrı anlatırken, kimi ayetlerde geçmiş peygamberlerin kavimlerindeki zengin ve kibirli kesimin, peygamberin yanında bulunan zayıf ve yoksul kesime karşı takındığı aşağılayıcı tavrı konu edinmektedir.²⁰⁴ “Kendilerine verilmiş hiçbir delil olmadan Allah'ın ayetleri üzerinde münakaşa edenlerin kalplerinde, ulaşamadıkları büyüklenmeden başka bir şey yoktur. O halde sen Allaha sığın. Şüphesiz o, her şeyi işitendir, görendir.”²⁰⁵ Bu ayette iç ve dışlarını hırs bürümüş olan inkârcıların hak ve hakikat karşısında delil olmadan Allah'ın (c.c.) ayetlerini reddetmelerinin anlatıldığını

¹⁹⁸ Bkz. Bakara,2/34-87;Nuh,71/7;Fatır,35/43.

¹⁹⁹ Casiye,45/37.

²⁰⁰ Müslim, “Birr” 136; Ebu Dâvud, “Libas” 29.

²⁰¹ Bkz. Bakara,2/185;İsra,17/111; Müminûn, 40/57.

²⁰² İsfahani, *Müfredat*, 886-891; Zebidi, *Tacul Arus*, XIV,5-16.

²⁰³ Abdülbaki, *Mû'cem*, 588-591.

²⁰⁴ Çağrı, “*Kibir*”, XXV, 562.

²⁰⁵ Mü'min 40/56.

ifade eden Elmalı, bu kimselerin taşıdıkları kibir ve hırs sebebiyle gözlerinin kör olduğunu, yalnızca hakikatin üzerini nasıl örtebileceklerine odaklanmış olduklarını söylemektedir. Ama onlar ne bu gün ne de yarın isteklerine ulaşacaklardır. Çünkü her şey Allah'ın dilemesiyle gerçekleşmektedir.²⁰⁶

Taberi onların kalplerinde bulunan kibirden dolayı Allah'ın emir ve yasaklarına uymanın onlara zor geldiğini ifade etmektedir. Kendilerinin asla ulaşamayacakları bu yüksek mertebeye Hz. Peygamber'in ulaşmış olmasının onları hırslandırdığına bunun neticesinde de Allah'ın Resul'üne tabi olmak yerine O'nun getirmiş olduğu hükümlere ellerinde bir delil olmadan kıskançlıkla saldırdıklarını belirtmektedir. Yüce Allah'ın sen onların bu yaptıklarına karşılık kalbine kibir gelmemesi için ve onlardan sana bir zarar dokunmaması için daima rabbine yönel O'ndan yardım iste. Zira Allah (c.c.) o inanmayanları layık oldukları şekilde cezalandıracaktır şeklinde elçisini teselli ettiğini ifade etmiştir.²⁰⁷

Razi ve Kurtubi ise bahsi geçen ayeti inkârcıların inkârlarının ve düşmanca tavırlarının altında Hz. Peygamber'e tabi olmaları halinde onun emri altına girecekleri ve eski mertebe ve izzetlerini kaybedecekleri korkusu yatmaktadır, yorumunu getirmiştir. Bu durumda yine onların içlerinde barındırdıkları kibirden kaynaklanmaktadır.²⁰⁸

Kibir kavramı ve türevleri hadislerde sıkça karşılaştığımız ve Hz. Peygamber tarafından sürekli yerilen davranışlar arasındadır: Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremeyecektir.”²⁰⁹

Gazali kibrin müminin kalbinde yer almaması gereken bir haslet olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu haslet müminin güzel ameller ve huylar elde etmesine engel olur. Kibirli kişi kendisinde olan bir güzelliğin başkalarında olmasını istemez. Kibir cennet kapılarını kapatan bir haslettir bu itibarla içerisinde zerre miktarı bulunan kişi cennete giremeyecektir.²¹⁰

²⁰⁶ Yazır, *Kuran Yolu*, VI, 528-531.

²⁰⁷ Taberi, *Taberi Tefsiri*, V, 141-142.

²⁰⁸ Razi, *Mefatihul Gayb*, XIX, 318; Kurtubi, *Ahkami'l-Kur'an*, XV, 280-281.

²⁰⁹ Müslim, “İmân”, 147; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 26

²¹⁰ Çağrı, “Kibir”, XXV, 562.

Neticede, kendi içinde büyükleme, karşıdakini aşağılama, küçük görme, zorbalık, şirk, küfür ve bencillik barındıran kibir kavramı, vakarlı bir insanda olmaması gereken bir haslettir. Vakarlı insan, alçakgönüllü olan, karşısındaki insana saygılı ve olgun davranan, kendisi için istediği güzel şeyleri karşısındaki ile paylaşabilen hayat düsturunu bu çerçevede şekillendiren, bir karakter taşımaktadır.

1.3.2. Acelecilik

Acelecilik, “a-ce-le” fiilinden türemektedir. Yavaşın zıt anlamlısı olan bu kelime, zamanından önce bir şeyi istemek, aramak anlamına gelmekte ve bu durum şehvetin bir gereği olarak görülmektedir. Acelecilik kavramı Kur’an bütünlüğünde yerilen bir kelime olarak yer almaktadır.²¹¹ “Sana vahiy tamamlanmadan Kur’an’ı okumada aceleci davranma ve “Rabbim! İlmimi arttır” de.”²¹² ayetinde Hz. Peygamber, vahyin inzali sırasında indirilenleri tekrarlama konusunda acele etmemesi için uyarılmıştır.²¹³ Yine Kur’an’da insanın acele yapısından bahsedilirken, bu durumun, onun fitratından gelen bir özellik olduğuna vurgu yapılmaktadır: “İnsan, şerri de hayrı istediği gibi ister. İnsan pek acelecidir!”²¹⁴ ayetindeki kullanım bu minvaldedir.²¹⁵

Arap dilinde, kullanımı pratik ve hızlı olan bazı eşyalar acele fiili ile adlandırılmaktadır. Örneğin yolculuk esnasında atıştırmalık yiyecekler veya kahvaltılıklara, acil ihtiyaç durumunda kullanılan küçük el matarasına, öküzün çektiği kağına ve kuyu üzerindeki depoya geçirilen tahtaya, pratik kullanımları sebebiyle bu fiil türevinden isimler verilmektedir. Yine sığırın erkek yavrusuna da “icl” denilmektedir. Bu kullanım Kur’an-ı Kerimde birçok yerde²¹⁶ geçmektedir.²¹⁷

“Acele” sözcüğü değişik türevleriyle birlikte Kur’an’da kırk yedi yerde zikredilmektedir.²¹⁸ Bu kullanımlarda bazen, insanın aceleciliğini eleştirmek için²¹⁹ bazen Hz. Peygamber’e (s.a.s) kendisine inen vahyi okumak konusunda aceleci

²¹¹ Bkz.Enbiya, 21/37; Taha, 20/83-84; Nahl, 16/1; Rad, 13/6; Neml, 27/46; Hac, 27/47; Yunus, 10/11.

²¹² Taha, 20/114.

²¹³ Karaman vd. *Kur’an Yolu*, III,654.

²¹⁴ İsrâ, 17/11.

²¹⁵ İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, IV,2821-2824; İsfahani, *Müfredat*, 675- 676.

²¹⁶ Bkz.Bakara, 2/51-54-92-93; Nisâ, 4/153; A’raf, 7/148-152; Hûd, 69; Tâhâ, 20/88; Zâriyât, 51/26.

²¹⁷ İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, IV,2821-2824; İsfahani, *Müfredat*, 675- 676.

²¹⁸ Abdülhakî, *Mû’cem*, 447.

²¹⁹ Bkz. İsrâ 17/11; Enbiyâ 21/37.

davranmamasını öğütlemek için²²⁰ bazen de güvenilir olmayan insanların getirdiği haberle hüküm verme konusunda acele edilmemesi²²¹ gerektiğini ifade etmek için kullanılmıştır.²²²

Kur'an'da acelecilikten bahseden ayetlerden biri "İnsan, hayra dua eder gibi, şerre dua etmekte (hayrı ister gibi şerri istemekte) dir, insan pek acelecidir."²²³ şeklindedir. İnsanoğlu yeryüzünde bazen iyi bazen de kötü sonuçları olan birçok imtihan ile sınanmaktadır. Yeri geldiğinde önüne onu çok mutlu eden nimetler serilen insan, kimi zaman da sıkıntı, keder, hastalık hatta ölümlerle sonuçlanan imtihanla sınanacaktır.²²⁴ Bu imtihanlara karşı ondan istenen sabırlı ve metanetli davranmasıdır. Ancak bu sıkıntılara karşı metanet ve sabır göstermek yerine "Allah canımı alsa da bu dertten kurtulsam!" şeklinde olumsuz tepki verenler de olacaktır. Ayrıca insan bazen de cahilliği sebebiyle kendi için hayırsız veya kötü olan şeyi hayrına zannedip o işin olması için dua edecektir. Hâlbuki hangi hâyır görünende şer, hangi şer görünende hâyır olduğunu ancak Allah (c.c.) bilmektedir.²²⁵ Bazen insan, kendisi için iyi olana dua ettiğini zannederken, aslında şiddetli azaba dua ettiğini fark etmez. Bu durum onun düşüncesiz ve aceleci yapısından kaynaklanmaktadır. Sabır ve tahammül göstermeden ertelenmesi gereken şeylerin hemen olmasını isteyen insan, güzel nimetlere kavuşmak beklentisiyle ahireti kazanmak için geldiği bu dünya hayatında, ahiretteki nimetleri görmek ister. Farkına varmadan kendisi için asıl önemli olan ahiret yurdunu unutup, dünya nimetlerine meylederek ahiretteki mükâfat ve cezayı hiç hesaba katmaz ve sonuçta iyiliği ve kötülüğü birbirinden ayıramaz bir duruma düşer. Hâlbuki bir şeyin zamanından önce olmasını isteyen kimse, aslında o şeyden mahrum edilmektedir. Bu bağlamda ayeti özümseyen müminlere düşen, hayır işlerine devam ederek sabırla iyilik için dua etmektir.²²⁶

Kur'an genel anlamda aceleciliği hoş bir davranış olmadığını ifade etmekte ancak, bazen de Allah'ın rızasını kazanmak ve hayra vesile olmak için bu davranışı olumlu karşılamaktadır. "Musa: İşte, dedi, onlar da benim peşimdeler. Ben, memnun

²²⁰ Bkz. Tâhâ 20/114; Kıyâme 75/16.

²²¹ Bkz. Hucurât 49/6.

²²² Çağrı, "Tenni", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXX, 270-271.

²²³ İsrâ 17/11.

²²⁴ Bkz. Bakara, 2/155.

²²⁵ Bkz. Bakara, 2/216; Karaman vd. *Kur'an Yolu*, III, 465-466.

²²⁶ Yazır, *Hak Dini*, V, 329-330.

olasın diye sana acele ile geldim Rabbim.”²²⁷ ayetinde de görüldüğü gibi, Kur'an yapıcı ve gerekli olan durumlarda acele davranmayı onaylamaktadır.²²⁸

Acele hareket etmek, hadislerde bazen yerilen bir davranış olarak yer alırken, bazen de hayır gerektiren işler için acele edilmesi emredilmiştir. Acele hareketin yerildiği durumlar, dua ederken usulüne uygun dua etmemek,²²⁹ savaş kararı almak için hızlı davranmak²³⁰ veya ahlaki bir davranış olarak aceleciliktir.²³¹ Bu durumdan sakınılması gerektiği dile getirilmektedir. Davranışta acelecilik ile ilgili oldukça meşhur olan hadis şu şekildedir: “Teenni Allah'tan, acelecilik şeytandandır.”²³²

Hadislerde, övülerek bahsedilen acele hareket ise, daha çok ibadetlerle ilgilidir. Mesele, hac menasiklerini yerine getirmede acele etmek,²³³ zekât ve sadaka vermede acele,²³⁴ seferden dönüşte aileye kavuşmak için hızlı hareket etmek,²³⁵ cenazenin defnini acele yerine getirmek²³⁶ ve nafil ibadetleri teşvik için acele etmektir.²³⁷

Sonuç itibarıyla, vakarın eş anlamlılarından olan teenni sözcüğünün zıt anlamlısı olan acelecilik, bazen övülen bazen de yerilen bir davranıştır. Teenni kelimesinin alt başlığında dile getirdiğimiz gibi, vakarlı davranış itinalı düşünceli ve planlı bir harekettir. Fakat acele hareket düşünüp taşınmadan aniden yapılan bir eylemdir. Bu bağlamda vakarlı kimse yeri gelince, mesela yukarıda hadislerle örneklendirdiğimiz durumlarda acele hareket ederken, genel anlamda teenni ile hareket etmektedir. Hz. Peygamberinde ifade ettiği gibi, şeytandan sadır olan acelecilik, vakarlı ve olgun insanın tabiatına ters bir eylemdir.

²²⁷ Tâhâ, 20/84.

²²⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, “İnkâr ve Acelecilik Karakteri”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2006): 96.

²²⁹ Bkz. Tirmizî, “Daavât” 66; Ebû Dâvud, “Salât” 358; Nesâî, “Sehv” 48; Buhârî, “Daavât” 22; Müslim, “Zikr” 92; Muvatta, “Kur'an” 29; Tirmizî, “Daavât” 145; Ebû Dâvud, “Salât” 358.

²³⁰ Bkz. Ebu Dâvud, “Hurufve'l-Kırâ'ât” 1; Tirmizî, “Tefsir”, Sebe.

²³¹ Bkz. Tirmizî, “Birr”, 66.

²³² Tirmizî, “Birr”, 66.

²³³ Bkz. Ebu Dâvud, “Menâsik” 6, Tirmizî, “Hacc” 57; Ebû Dâvud, “Menâsik” 69; Nesâî, “Hacc” 211; İbnu Mâce, “Menâsik” 37,

²³⁴ Bkz. Ebû Dâvud, “Zekât” 21; Tirmizî, “Zekât” 38.

²³⁵ Bkz. Buhârî, “Umre” 19- “Cihâd” 136- “Etime” 30; Müslim, “İmâret” 179.

²³⁶ Bkz. Ebu Dâvud, “Cenâiz” 38

²³⁷ Bkz. Müslim, “İman” 186; Tirmizî, “Fiten” 30, Tirmizî, “Zühd” 4.

1.3.3. Zillet

Zillet kavramı “ze-le-le” fiilinden türemiş mastar isimdir. “İzzet” kavramının zıt anlamlısıdır.²³⁸ “Zecele” fiili, kasıt olmaksızın ayağın kayması, kaygan zemin anlamlarına gelmektedir. Ayak sürçmesine benzetilerek kasıtsız işlenen günaha da “zelle” denilmektedir.²³⁹ “Zecele” fiilinin mastarı olan “zillet”, hor, hakir ve zayıf olmak, aşağılık, önemsiz ve alçak olmak,²⁴⁰ kişinin kendisinin veya dostunun zelil durumda olması, çığnenmiş yol²⁴¹ gibi anlamlara gelmektedir. Türkçede ise hakirlik, horluk, alçaklık, aşağılık, nefis alçaklığı²⁴² anlamlarında kullanılmaktadır.

Zillet kelimesi, Kur’an’da, yirmi dört yerde kullanılmıştır.²⁴³ İsrailoğulları’nın Hz. Musa’ya, Medine Yahudilerinin Hz. Peygamber’e karşı sergilemiş olduğu kaba tavırlar zillet sözcüğü ile ifade edilmiştir. Yine kudret sahibi olan Allah’ın dilediğini aziz dilediğini zelil kılacağı ayetinde de zillet kelimesi yer almaktadır.²⁴⁴

Vakar sözcüğünün zıt anlamlılarından olan zillet, hadislerde genellikle zayıflık, acizlik, aşağılanma anlamlarında kullanılır.²⁴⁵ Hz. Peygamber’in zilletten Allah’a sığındığı; “Allah’ım! Yoksulluktan, kıtlıktan, zilletten, zulmetmek ve zulme uğramaktan sana sığınırım.”²⁴⁶ hadis buna örnektir.

Görülmektedir ki, zillet sözcüğü, vakarlı insanda asla yer almayacak olan zayıflık, hakirlik, kişinin kendini önemsiz ve değersiz hissetmesi, bayağılık gibi bütün aşağı hareketleri içinde barındırarak, her yönüyle vakar kavramının zıt anlamlısı olduğunu göstermektedir. Vakarlı kimse ise bunun aksine kendini hakir ve hor duruma düşürmeyen onurlu kişidir. Bu durumda eşref-i mahlûkat olarak yaratılmış olan insana düşen, alçaklık, bayağılık ve basitlik yerine, izzet, vakar ve heybet özelliklerini karakterinde barındırmasıdır.

Kur’an kavramlarından birisi olan “vakar” kavramını semantik bir bağlamda ele alarak öncelikle bu kavramı, akabinde de eş ve zıt anlamlı karşılıklarını inceledikten

²³⁸ İbn-i Manzûr, *Lisanul Arab*, III,1855-1877.

²³⁹ Bkz. Bakara, 2/36-209; Al-i İmran, 3/155.

²⁴⁰ Fîrûzâbâdî, *Kamusul Muhit*, 1292.

²⁴¹ İbn-i Manzûr, *Lisanul Arab*, V,55.

²⁴² Develioğlu,1748; Ayverdi, *Misalli Türkçe*, 1419.

²⁴³ Abdalbaki, *Mû’cem*, 332.

²⁴⁴ Bkz. Bakara,2/61; Al-i İmran 3/112; Araf, 7/152; Mucadele 58/20.

²⁴⁵ Bkz. Tirmizi, “Kıyamet” 48; Ebu Dâvud, “Libas” 5; Ebu Dâvud, “Büyû”56.

²⁴⁶ Ebû Dâvûd, “Vitr”, 32.

sonra aşağıdaki başlıkta vakar kavramının, Kur'an-ı Kerimde karşılık bulduğu manalar ve bu manaların tefsirler ışığında açıklamalarına yer verilecektir:

1.4. Vakar Kavramının Kur'an'daki Anlam Alanı

Kur'an-ı Kerimde dokuz yerde geçen²⁴⁷ vakar kavramı; azamet,²⁴⁸ saygı duymak ve tazim,²⁴⁹ taşınan yük,²⁵⁰ kulaktaki ağırlık,²⁵¹ karar kılmak,²⁵² anlamlarında kullanılmıştır. Şimdi ayetlerde kullanılan bu anlamları tek tek ele alalım:

1.4.1. Vakar Kavramının Azamet Anlamında Kullanımı

“Vakara” fiili Kuran-ı Kerimde mastar-isim olarak²⁵³ “vakar” şeklinde, büyüklük, ululuk ve yücelik anlamında bir yerde geçmektedir.²⁵⁴ Bu kelime Allah'a nispet edilince; büyüklük, yücelik, celal ve ululuk, insana nispet edildiği zaman da övgü, şeref ve onur anlamlarını ifade etmektedir.

Vakar kelimesi Kur'an'da “Ne oluyor size de Allah'ın büyüklüğünü hesaba katmıyorsunuz.”²⁵⁵ şeklinde yer almaktadır. Yani siz niye Allah'tan korkmuyor, Allah (c.c.) Hilmi'yle beraber bir azamet ve izzeti bulunduğuna inanmıyor, itikat etmiyorsunuz da Ona saygısızlık ediyor, putlara tapıyorsunuz. Bu manada ilahi kelam tehdit ve korkutma ifade etmektedir. Yahut ne için siz Allah (c.c.)'nün size ilerde bir vakar ve onur bahşederek tevkîr etmesini, sonuçta büyük mertebe ve sevaba erdirmesini ümit etmiyorsunuz da, iman ile Onun yoluna gitmiyor, küfür yolunu seçerek putlara tapıyorsunuz. Bu bağlamda ise ayet korkutmadan çok teşvik anlamı içermektedir.²⁵⁶ Ayette geçen vakar kavramı yukarıda da ifade edildiği gibi hem tehdit hem de şeref vadetmektedir bu kelimenin anlam alanını daha iyi kavramak için bahsi geçen ayetin öncesine bir göz atmada yarar görmekteyiz.

Yukarda bahsi geçen ayet Nuh Suresinde yer almaktadır. Mekki surelerin özelliklerini taşıyan Nuh Suresi, Hz. Nuh'un peygamber olarak gönderilişi ve

²⁴⁷ Abdalbaki, *Mûc'em*, 757.

²⁴⁸ Nuh, 71/13.

²⁴⁹ Fetih, 48/9.

²⁵⁰ Zariyat, 51/2.

²⁵¹ Enam, 6/25; İsra, 17/46; Fussilet, 41/5-44; Kehf, 18/57; Lokman 31/7.

²⁵² Ahzab, 33/33.

²⁵³ İbn Faris, *Mekâyisil Luğa* VI, 132; İbn Manzur, *Lisanul Arab*, 4889.

²⁵⁴ Yazır, *Hak Dini* VIII, 388; Abdalbaki, *Mû'cem*, 757.

²⁵⁵ Nuh, 71/13.

²⁵⁶ Yazır, *Hak Dini*, VIII, 388.

inkârcılara karşı verdiği mücadeleyi konu edinir.²⁵⁷ Sure peygamberlik müessesesinin gerekliliğine ve inanç sistemimizdeki yerine vurgu yaparak başlamaktadır. İnsanı yoktan var eden Allah (c.c.) insanın fitratına Rabbini bilme ve ona yönelme eğilimini yerleştirmiştir. Fakat insanoğlu zaman zaman fitratına işlenen hakikatleri unutmuş ve delalet çukuruna yuvarlanmıştır. Allah (c.c.) yolundan çıkmış insana, tekrar doğru yolu gösterecek ve onu yaratılış çizgisine getirecek peygamberler göndermiş ve bu rehberler aracılığıyla gelecek olan elem verici azaba karşı onları uyarmıştır.²⁵⁸

Hız. Nuh kendisine verilen tebliğ görevini yerine getirmek, insanları hak ve hakikate davet etmek için gece gündüz demeden görevine devam etmiş, gerek gizliden gerek açık tebliğ yoluyla doğruyu söylemekten geri durmamıştır.²⁵⁹ Zelalette ısrar eden inkârcıları, Allah (c.c.) peş peşe imtihanlardan geçirmiş; inanmayanlar bu felaketlerden kurtuluşun Hız. Nuh'ta olduğunu bilerek ondan yardım istemiştir.²⁶⁰ Hız. Nuh bu sıkıntılardan kurtuluşun tek yolunun Allah (c.c.)' a yönelmek olduğunu belirtmiş ve onları istiğfara çağırmıştır. Tövbe kapısının onlara açacağı dünyevi ve uhrevi nimetlerden bahsetmiştir.²⁶¹

Hız. Nuh'un kavmine ve onların halefi olacak nesillere istiğfarlarına karşılık verilecek nimetler ayette; bol bol yağın yağmur, kendilerine destek olacak mallar ve oğullar, içlerinden ırmaklar akan bahçeler²⁶² şeklinde sıralanmıştır. Sonuçta bu nimetleri yaratanın varlığına, birliğine ve kudretine dikkat çekilerek, inkârcılar Allah (c.c.)'ı tazime yönlendirilmiştir.

Nuh Suresinin başından bu bölümüne kadar Yüce Allah'ın Nuh kavmine vermiş olduğu nimetler anlatılmış ve karşılık olarak Allah'a kulluk vazifelerini ifa etmeleri istenmiştir. İnkârcıların isyan ve küfre devam etmesi üzerine Allah'ın azametini vakar çerçevesinde ifade eden, bir uyarı, korku²⁶³ veya teşvik²⁶⁴ anlamı taşıyan “Ne oluyor size de Allah'ın büyüklüğünü hesaba katmıyorsunuz.” ayeti nazil olmuştur. Müfessirler

²⁵⁷ Karaman vd. *Kur'an Yolu*, V, 461.

²⁵⁸ Bkz. Nuh, 71/2.

²⁵⁹ Nuh, 71/8-9.

²⁶⁰ Razi, *Mefatihü'l Gayb*, 144.

²⁶¹ Bkz. Nuh, 71/10-11-12.

²⁶² Bkz. Nuh, 71/11-12.

²⁶³ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an*, XIV, 8116-8118.

²⁶⁴ Yazır, *Hak Dini*, VIII, 388.

vakar kavramından hareketle ayete farklı yorumlar getirmişlerdir. Ayetteki vakar kavramına yüklenilen anlam doğrultusunda ortaya çıkan görüşler şu şekildedir:

Müfessirlerin bazıları ayette geçen vakar kavramını Allah’a (c.c.) izafe ederek açıklamışlardır ki, bu bağlamda azamet, büyüklük, korku, güç, saygı gösterme, ululuk, kudret kavramları ön plana çıkmaktadır. Şimdi bu yorumlardan birkaçını inceleyelim:

Müfessir İbni Kesir vakar kavramının büyüklük anlamından hareket ederek bahsi geçen ayetten önce zikredilen ayetlerin, etkili bir anlatım için, önce dünya nimetlerini ayrıntılı bir biçimde tasvir ettiğini ve daha sonra nankörlük eden muhataplarını korkutma metoduyla yaptığı davete yönelttiğini belirtmiştir. Ayete “Ne oluyorsunuz ki siz, büyüklüğü Allah’a yakıştıramıyorsunuz?”²⁶⁵ şeklinde anlam veren İbn Kesir, Mücahit ve Dahhak’ın da ayeti vakar ve azamet anlamında yorumladıklarına değinmiştir.²⁶⁶

Yine vakar kavramını korku çerçevesinde inceleyen Sabuni, Allah’ın azametinden ve gücünden korkmak, azabından sakınmak olarak ayeti şöyle açıklamıştır: “Allah’ın büyüklüğü ve gücünden korkmuyor ve O’nun makamı karşısında titremiyor, azametle niçin tazim etmiyorsunuz? Azabından korkup, intikamından korkmuyorsunuz?”²⁶⁷

Taberi de vakar kavramını azamet ve korku çerçevesinde inceleyenlerdendir. Mücahid, Dehhak, Ali b. Talha, Katade ve Abdullah b. Abbas’dan gelen ve aynı anlam içeriğine sahip görüşleri zikrettikten sonra “Size ne oluyor da Allah’ın azametinden dolayı ondan korkmuyorsunuz?” ifadelerini kullanmıştır.²⁶⁸ Hicazi ise:

Size ne olmuş ki Allah için saygı göstermek istemiyorsunuz. Ne oldu da Allah’tan korkmuyorsunuz ve O’na iman edip peygamberine itaat etmenizi gerektirecek bir ululuğu Allah’a yakıştırmıyorsunuz? Doğrusu bu tuhaf bir durumdur. Bunu akıl sahipleri reddederler! Size ne olmuş ki Allah’ın azametinden ve her şeye nüfuz eden kudretinden çekinmiyorsunuz? O’na iman etmiyor, peygamberini tasdik etmiyorsunuz? Hâlbuki O her şeye kadirdir.

²⁶⁵ Nuh, 71/ 13.

²⁶⁶ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an*, XIV, 8116-8118.

²⁶⁷ Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü ’t-Tefasir*, (İstanbul:Ensar Neşriyat), VII, 73.

²⁶⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, (İstanbul: Hisar yayınevi, 1996),VIII, 436.

şeklinde vakar kavramını, azamet, kudret, ululuk, saygı gösterme, korku çerçevesinde açıklamıştır.²⁶⁹

Ayette geçen vakar kavramını değil de “reca, ummak” kavramını korkmak olarak anlamlandıran Kurtubi ayeti “Size ne oluyor ki Allah'ın azametinden hiç korkmuyorsunuz? Yani Allah'tan korkmayı terk etmekteki gerekçeniz nedir?” şeklinde ifade etmiş; Said b. Cübeyr, Ebu'l-Âliye ve Ata b. Ebi Rebâh'ın da “Size ne oluyor da Allah'ın azabından korkmuyor, O'nun hiçbir mükâfatını ümit etmiyorsunuz?” şeklindeki yorumlarına değinerek vakar kavramını azamet, tevkir kelimesini de tazim olarak açıklamıştır.²⁷⁰

Yine ayetteki vakar kavramını Allah'ın büyüklüğü ve haşmeti olarak ifade eden Muhammed Esed: “Size ne oluyor ki, Allah'ın büyüklüğünü kabul etmiyorsunuz. O'na inanmayı reddediyorsunuz” şeklinde açıklamış, Cevherinin “Allah'a olan inancınızın eksikliğinden dolayı, O'nun haşmetinden korkmuyorsunuz.” şeklindeki görüşüne de yer vermiştir.²⁷¹

Kavmine iç ve dış âlemdeki ayetleri örnek göstererek, Allah'ın azamet ve kudretini anlatan, Hz. Nuh'un tebliğ yolculuğunu soylu bir cihada benzeten Seyyid Kutub, vakar kavramına azamet manası yükleyerek ayeti şu şekilde ifade etmiştir: “Yüce Allah kendilerini değişik aşamalardan geçirerek yarattığı halde, onların içlerinde yaratıcıları olan Allah'a karşı derin saygı duymamalarını kınıyoruz. Hiç kuşkusuz bu, bir yaratığın ortaya koyabileceği çirkin ve hayret verici bir tutumdur.”²⁷² Dikkat edilirse Kutub da bu açıklamalarıyla diğer müfessirler gibi ayetin önce nimetleri hatırlatma, sonra da uyarı metodunu kullandığını ima etmektedir.

Müfessirlerin vakar kavramıyla ilgili görüşlerini dört başlık altında inceleyen Kur'an Yolu Tefsiri, birinci görüşte ayeti zahiri anlamıyla tefsir edenlerin görüşüne yer vermiş ve bu yorumun azaptan korkmak anlamına geldiğini şöyle ifade etmiştir: “Neden Allah'ın sevabını ummuyorsunuz ve azabından korkmuyorsunuz?” İkinci görüşünde “tercune” fiilini önem vermek olarak tevil edenlerin görüşüne yer vererek ayete şöyle

²⁶⁹ Muhammed Mahmud Hicazi, *Furkan Tefsiri*, (İstanbul: İlim Yayınları, 1989), VI, 344.

²⁷⁰ Kurtubi, *Camiuli-Ahkami'l-Kur'an*, XVIII, 48-50.

²⁷¹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koçak, Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 1192.

²⁷² Seyyid Kutub, *Fizilal-il Kur'an*, çev. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2003), XV, 269.

bir anlam yüklemiştir: "Neden Allah'ın büyüklüğüne önem vermiyorsunuz?" Üçüncü görüşünde vakar kavramını imanın sonucu olarak tevil edenlerin görüşlerine yer vererek :“Neden Allah’tan imanınızın sonucunu beklemiyorsunuz? Yani iman edip iyi işler yaptığınız takdirde Allah’ın size sevap vereceğini neden kabul ve ümit etmiyorsunuz?” şeklinde yorumlamıştır. Dördüncü olarak da mealde kendilerinin de tercih ettiği ve vakar kavramına büyüklük anlamı yükleyen görüşe yer vermektedir: “Ne oluyor size de Allah’ın büyüklüğünü hesaba katmıyorsunuz!”²⁷³

1.4.2. Vakar Kavramının İmanın Sonucunda Allah’ın Kulunu Tazimi ve İmana Teşvik Anlamında Kullanımı

Müfessirlerin bazıları “Ne oluyor size de Allah’ın büyüklüğünü hesaba katmıyorsunuz?”²⁷⁴ ayetinde yer alan vakar kelimesini insana izafe ederek açıklamış ve saygınlık niteliğini Allah’tan insana yüklenen bir nitelik olarak ifade etme çabasını göstermiştir. Bu bağlamda vakar kavramına, övgü, büyük mertebe, sevap, onur, ümit, lütuf ve değer anlamları yüklenmiştir. Şimdi ayeti bu şekilde inceleyenlerden örnekler verelim:

Vakar kavramına yüklenen anlamları iki başlık altında inceleyen Razi, ilk olarak “reca” kelimesinin üzerinde durarak, bu kelimenin meşhur, bilindik dilde korkunun zıttı olarak kullanıldığını, kelimenin korkmak olarak tefsir edilmesini, ahad olarak sabit olmuş bir haberi, mütevatir bir habere tercih etmek olduğunu ifade etmiştir. Kendisi de vakar kavramına “tazim” anlamı vererek Zemahşeri’nin görüşünü benimsemiş ve ayeti “Allah’ın kulunu tazimi” olarak şu şekilde ifade etmiştir: “Size ne oluyor da, sizler Allah’ın sizi tazim edeceği bir halin içine girmeyi düşünmüyorsunuz?”²⁷⁵

Yukarıda da ifade edildiği gibi tefsirinde iki ayrı görüşe yer veren Yazır, ilk olarak vakar kavramının anlamına yer vermiş, bu kök fiilden türeyen tevkir kelimesinin ululamak anlamına geldiğini ve bu şekilde yapılan tefsirin de korkutma ve tehdit içerdiğini ifade etmiştir. “Siz niçin Allah’tan korkmuyorsunuz, yüce Allah’ın yumuşaklığıyla beraber bir ululuk ve yüceliği bulunduğu inanmıyor ve onu saymayanın neticede yok olacağına ihtimal vermiyor, inanmıyorsunuz da ona

²⁷³ Karaman vd., V, 466.

²⁷⁴ Nuh 71/13.

²⁷⁵ Razi, *Mefatihül Gayb*, XXII, 150-151.

saygısızlık ediyor, putlara tapıyorsunuz?” İkinci görüşünde ise vakar kavramını, Allah’ın kullarına iman etmelerine karşılık lütfedeceği “onur” olarak ifade etmiştir: “Niçin siz yüce Allah’ın size ilerde bir vakar ve onur lütfederek size değer vermesini, yükseltip neticede büyük mertebe ve sevaba erdirmesini, ümit etmiyorsunuz da iman ile onun yoluna gitmiyor, onu inkâr edip putlara taparak zelillik yolunu seçiyorsunuz.”²⁷⁶

1.4.3. Vakara Kavramının Saygı Gösterme Anlamında Kullanımı

Kur’an-ı Kerimde “vakara” fiili tefil babının türevi olarak “tevkir” şeklinde saygı duymak, tazim etmek anlamlarında bir yerde geçmektedir:²⁷⁷ “Allah’a ve Peygamberine iman edesiniz, O’nu destekleyip büyüklüğü karşısında eğilesiniz ve akşam sabah O’nu tenzih ederek anasınız diye seni, şahit, müjdeci ve uyarıcı olarak göndermişizdir.”²⁷⁸ Bu ayetteki “tûvekkru-hu” kelimesi “vakara” fiilinin tef’il babına dönüştürülmüş şeklidir. Ayette geçen “tûvekkıru-hu” “büyüklüğü karşısında eğilesiniz/Ona saygı duyarsınız” terkinde yer alan “hu” zamiri sebebiyle terkip hem “tazim göstermek” hem de “saygı duymak” anlamına gelmektedir.

Müfessirlere göre bahsi geçen ayetteki zamirlerin bazıları Allah’a (c.c.), bazıları Hz. Peygambere, bazıları da her ikisine izafe edilmektedir. “Tûvekkıru-hu” terkindeki “hu” zamiri Allah’a (c.c.) izafe edildiğinde -mealde de Kurtubi’nin tercih ettiği gibi- büyüklüğü karşısında eğilmek anlamına gelirken, “hu” zamiri peygambere izafe edildiğinde saygı göstermek anlamına gelmektedir.²⁷⁹

Ayette geçen “tuvekkıru-hu” terkinin zamiri Allah’a izafe edildiğinde, Allah’ın büyüklüğü karşısında eğilmek, Allah (c.c.) şirk koşmamak ve uygun olmayan sıfatlardan Onu tenzih etmek anlamlarındadır.²⁸⁰ Onu büyükmek, Ona itaat etmek, Onu ululuk sıfatlarıyla anmak, Rububiyetin yalnız Ona ait olduğunu ve çocuğunun yahut ortağının olmadığını kabul etmektir.²⁸¹ Yine terkip bu bağlamda Allah’a hürmet gösterme, ta’zîmde bulunma ve yüceltme olarak da ifade edilmektedir.²⁸²

²⁷⁶ Yazır, *Hak Dini*, XIII, 388.

²⁷⁷ Kurtubi, *Camiuli-Ahkami’l-Kur’an*, XVI, 174; Abdalbaki, *Mû’cem*, 757.

²⁷⁸ Fetih, 48/9.

²⁷⁹ Kurtubi, *Camiuli-Ahkami’l-Kur’an*, XVI, 174-176.

²⁸⁰ Vehbe Zuhayli, *et-Tefsirü’l-Münir*, çev. Hamdi Arslan, (İstanbul: Risale Yayınları, 2005), XII, 393-395.

²⁸¹ Kurtubi, *Camiuli-Ahkami’l-Kur’an*, XVI, 174-176.

²⁸² İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim*, XIII, 7338-7345.

“Tuvekkiru-hu” terkininin zamiri, Hz. Peygamber’e izafe edilip saygı göstermek olarak mana verildiği zaman, her daim Hz. Peygamber’in yanında durmayı, düşmanlarına karşı Onu korumayı, O’nu lider kabul ederek saygı göstermeyi ifade etmektedir.²⁸³ Yine O’na saygı duymak Hz. Peygamber’e gönülden bağlılığı yani iman etmeyi, dinini güçlendirmeyi, peygamberlik müessesine tazimi ifade etmektedir.²⁸⁴

1.4.4. Vakar Kavramının Yük Anlamında Kullanımı

Kur’an-ı Kerimde vakar kelimesi “vikran” şeklinde ve ağır yük anlamında²⁸⁵ bir yerde geçmektedir.²⁸⁶ Ayette geçen ağır yük, sırtta veya karında taşınan, devenin eşeğin veya katırın taşıdığı, hamile kadının taşıdığı, çok yemiş yüklenmiş hurma ağacının taşıdığı yük anlamlarına gelmektedir.²⁸⁷ “Savurdukça savuranlara, yükü taşıyanlara, kolaylıkla akıp gidenlere, işleri taksim edenlere and olsun ki, size vaad edilen şey kesinlikle doğrudur ve son yargılama mutlaka gerçekleşecektir.”²⁸⁸ Müfessirler vakar kavramının türevi olarak yukardaki ayette geçen “vikran” kelimesine, bir önceki ayetteki savuranlar kelimesinin rüzgârlar olarak ifade edilmesi hasebiyle, yağmur yüklü bulutlar veya bulutları taşıyan rüzgârlar olarak anlam vermektedir. Bazı müfessirler de “vikran” kelimesini eşya veya insan yüklü gemiler veya gebe dişiler olarak ifade etmiştir.²⁸⁹

Bahsi geçen ayetlerde “vikran” kavramını da içine alan dört şeye yemin edilmekte ve bu dört kelimenin birbirleriyle anlam ilişkisi bulunmaktadır. Üzerine yemin edilen bu sözcükler, birbiriyle ilişkili dört farklı şey olabileceği gibi, aynı şeyin dört farklı niteliği de olabilir. Hz. Ali’den gelen bir rivayette birbiriyle ilişkili olarak; “zariyat” tozup savuran rüzgârlar, “hamilat” yağmur taşıyan bulutlar, “cariyat” akıp giden gemiler, “mükassimat” ise rızıkları paylaştıran melekler, olarak ifade edilmiştir.²⁹⁰ Başka bir görüşe göre ise bu kavramlar rüzgârların dört değişik sıfatıdır. “Zariyat” tozup savurarak bulutları bir araya getiren rüzgârlar, “hamilat” su buharını içinde barındıran bulutları taşıyan rüzgârlar, “cariyat” yağmur yüklenen bulutları sürükleyen rüzgârlar,

²⁸³ Kurtubi, *Camiuli-Ahkami'l-Kur'an* XVI, 174-176.

²⁸⁴ Yazır, *Hak Dini*, VII, 175.

²⁸⁵ Razi, *Mefatihül Gayb*, XX, 335.

²⁸⁶ Zariyat, 51/2; Abdalbaki, *Mû'cem*, 757.

²⁸⁷ Kurtubi, *Camiuli-Ahkami'l-Kur'an*, XVI, 345-348.

²⁸⁸ Zariyat, 51/1-6.

²⁸⁹ Karaman vd., *Kuran Yolu*, V, 119.

²⁹⁰ Razi, *Mefatihül Gayb*, XX, 334.

“mukassimat” ise yağmurları beldelere taksim eden, dağıtan rüzgârlardır.²⁹¹ Bu kavramların yeniden dirilişi ifade eden dört durum olabileceği de ifade edilmektedir. Bedenin bütününden dağılmış olan parçaların bir kısmı toprağın içinde, bir kısmı denizlerin dibinde, bir kısmı da havada, çok küçük buhar zerrecikleri şeklinde bulunmaktadır. Bu bağlamda “zariyat” yerden savrulularak havaya karışan parçaları toplayan, “hamilat-ı vıkrân” havadaki parçaları toplayarak yükü taşıyanı ifade etmektedir. Çünkü rüzgârlar toprağı bütün olarak taşıyamaz ama onun parçalarını bir yerden bir yere toz halinde savurabilmekte, bulutlar ise tozu yüklenerek onu bir yerden bir yere taşıyabilmektedir. “Cariyat” ise küçük parçaları denizlerden toplayandır. Sonuçta bu parçaların yerden, denizden ve havadan toplanıp bir araya getirilebileceğinin mümkün olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlar bir araya getirilince, geriye bunlara bir ruh üfülenmesi kalır ki ruh da Allah’ın emrindedir.²⁹² Son olarak ayette “mukassimata” yemin edilmektedir. “Mukassimat” da bir araya toplanmış bedenlere ruhları taksim eden melekleri ifade etmektedir. Böylece tam ve mükemmel bir varoluş, ayetlerde vecih bir şekilde dile getirilmiştir.²⁹³

Allah (c.c.) ayatte geçen dört kelimeye “zariyat, hamilat, cariyat, mukassimat”²⁹⁴ ve müfessirlerin bu fiillerin faili olarak açıkladığı “rüzgârlar, bulutlar, gemiler, melekler”²⁹⁵ kavramlarına yemin ederek konunun ciddiyetine dikkatleri çekmiş ve insanları düşünmeye sevk etmiştir. Bu yeminli anlatım Allah’ın kudretini ve iradesini dile getirmekle beraber, bu kudretin bir eseri olan öldükten sonraki dirilme “bas” olayını da gözler önüne sermektedir. Ayette yemin edilen şeyler yoruma açık ve belirsizdir. Zikredilen failer de aynı şekilde birden çok anlama gelebilmektedir. Zira bu manaları taşıyan pek çok varlık ve durum olabilir.²⁹⁶

Sonuç olarak ayette müfessirlerin anlam yüklediği rüzgâr, bulut, gemi, melek ve yoruma açık olan her bir yaratılmış öge Allah’ın kudretiyle var ettikleridir ve onları yüceliğini açıklamakta bir vasıta olarak kullanmaktadır. Allah (c.c.) bu vasıtalar

²⁹¹ Razi, *Mefatihül Gayb*, XX, 334.

²⁹² Bkz. İsrâ, 17/85.

²⁹³ Razi, *Mefatihül Gayb*, XX, 334.

²⁹⁴ Bkz. Zariyat, 51/1-6.

²⁹⁵ Karaman vd., *Kuran Yolu*, V, 119.

²⁹⁶ Karaman vd., *Kuran Yolu*, V, 120.

aracılığıyla kalplerin bu kavramlar arkasındaki anlamları tefekkür etmesini ve böylece insan kalbinin Allah'a bağlanmasını dilemektedir.²⁹⁷

1.4.5. Vakar Kavramının Kulaktaki Ağırılık Anlamında Kullanımı

Kur'an'da vakar kavramı "vıkr" şeklinde ve kulakla bağlantılı olarak altı yerde geçmektedir.²⁹⁸ Vıkr kelimesi kulaktaki ağırılık yani sağırılık²⁹⁹, ağırlaştırılmış kulak veya işittiğini anlamasın diye tıkaç tıkanılan kulak³⁰⁰ anlamlarına gelmektedir. Kur'an'da bu kavram, ayetlerin üçünde inkârcıların kendilerine tebliğ edilen Kur'an'a,³⁰¹ birinde tebliğin içerdiği hususlara,³⁰² ikisinde ise Allah'ın ayetlerine³⁰³ karşı geldiğini ve bu durumun onların kulaklarındaki sağırılık yani duyarsızlık sebebiyle olduğunu belirtmektedir. Şimdi aynı anlam içeriğine sahip ayetlerden bir tanesine yer verip konuyu izah etmeye çalışalım:

*Onlardan seni Kur'an okurken dinleyenler de vardır. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne örtüler çektik, kulaklarına da ağırılık verdik. Onlar her türlü mucizeyi görseler bile yine de ona inanmazlar. Hatta o kâfirler sana geldiklerinde, 'Bu Kur'an eskilerin masallarından başka bir şey değildir' diyerek seninle tartışır.*³⁰⁴

Bu ayette ve bu anlam içeriğine sahip diğer beş ayette³⁰⁵ Kur'an'ın ilk muhatapları olan müşriklerin düşmanca tavırlarına ve bu tavırların doğurduğu sonuçlara değinilmiştir. Müşriklerden bazıları Hz. Peygamber'in yanına Kur'an'ı dinlemek için geliyorlardı. Bunlar samimi bir şekilde Kur'an-ı anlamak, tasdik etmek amacıyla değil itiraz etmek, alaya almak ve hakaret etmek maksadıyla dinliyorlardı. Gözlerini kan bürümüş, fitratları gurur, haset, fitne gibi kötü ahlaklarla, ruhları sihir, büyü, şirk, taassup gibi batıl inançlarla bozulan, yoldan çıkmış bu insanların tek gayesi Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'i alt etmektir. Bu bağlamda bu insanların, iyiyi kötüden, eğriyi doğrudan ayıran, düşünme yetilerini kaybetmiş olmaları olağan bir durumdur. Bu sebeple ayette

²⁹⁷ Kutub, *Fizilâl*, XIV, 49.

²⁹⁸ Bkz. Abdülbaki, *Mü'cem*, 757; Enam, 6/25; İsrâ, 17/46; Fussilet, 41/5-44; Kehf, 18/57; Lokman 31/7.

²⁹⁹ İbn Faris, VI, s.132; İbn Manzûr, *Lisanul Arap*, 4889.

³⁰⁰ Kurtubî, *Camiulî-Ahkâmî'l-Kur'an*, VI, s.555-556.

³⁰¹ Bkz. Enam, 6/25; İsrâ, 17/46; Fussilet, 41/44.

³⁰² Bkz. Fussilet, 41/5.

³⁰³ Bkz. Kehf, 18/57; Lokman 31/7.

³⁰⁴ Enam, 6/25.

³⁰⁵ Bkz. İsrâ, 17/46; Fussilet, 41/5-44; Kehf, 18/57; Lokman 31/7.

dinlediği şeyi anlamasına engel olan örtüler ve kulaklarındaki ağırlıktan bahsedilmekte ve bu durumun kendi iradeleriyle kazandıkları bir hal olduğu belirtilmektedir.³⁰⁶

İnsanoğlu fitrat itibarıyla gerçeği görmeye ve ona inanmaya eğilimli yaratılmasına rağmen, bazı dış ve iç etkenler insanın psikolojisini ve düşünme kabiliyetini etkilemektedir. Müşrikler gerek atalarından miras aldıkları inançlar, gerekse içlerinde taşımış oldukları olumsuz duygu ve düşünceler (başkanlık arzuları, itibar tutkuları, Hz. Peygamber'i çekememeleri) sebebiyle fitratlarında var olan hakikati unutmış ve ona düşman kesilmişlerdir. Bu durum ayette kalplerinin perdelenmesi ve kulaklarının sağırlaştırılması olarak ifade edilmektedir. Kalplerine perde, kulaklarına sağırlık verilmiş olması, onların inkârının, küfürde inat etmelerinin, kibirlerinin ve taassuplarının bir sonucudur. Kendi iradeleriyle kazanmış oldukları bu fiillerden de sorumludurlar.³⁰⁷

Kur'an müşriklere ne kadar açık delillerle anlatılmış olsa da gözlerinin önüne serilen hakikatleri görmezler. Ayetleri kulaklarıyla duysalar bile, işittiklerinden bir şey anlamazlar. Hayvanlar gibi sesi duyarlar, ama söylenilenleri anlamazlar.³⁰⁸ Aşağıdaki ayette tasvir edildiği gibidirler: “Küfredenleri çağıranın misali; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlara) haykıranın durumu gibidir.”³⁰⁹ Zira onlarda ne bir anlayış, ne de insaf vardır ki Allah (c.c.) başka bir ayette: “Allah onlarda (inkârcılarda) bir hayır görseydi elbette kendilerine işittirirdi, eğer işittirseydi yine reddederek yüz çevirirlerdi.”³¹⁰ Onların bu hallerini açıklamaktadır.³¹¹

“Onlardan seni (Kur'an okurken) dinleyenler de vardır. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne örtüler çektik, kulaklarına da ağırlık verdik”³¹² ayetinde kulakların ağırlığı/sağırlığından ve bunun duymayı, anlamayı engelleyen bir durum olduğundan bahsedilmektedir. Kulağın duyabilmesi ve hakikatleri kavrayabilmesi için bu engellerinden arınması gereklidir, çünkü hakikat engelli kulaklara ulaşmaz. İnsan kendi eliyle hakikati duymasına mani olacak bu engelleri koymuş, fitratına işlenen inanç nurunu mühürlemiş ve hakkı görme, anlama kabiliyetini

³⁰⁶ Karaman vd, *Kuran Yolu*, II, 389.

³⁰⁷ Karaman vd, *Kuran Yolu*, II, 389.

³⁰⁸ Taberi, *Taberi Tefsiri*, II, 108.

³⁰⁹ Bakara, 2/171.

³¹⁰ Enfal, 8/23.

³¹¹ Kurtubi, *Camiuli-Ahkami'l-Kur'an*, VI, 558-560.

³¹² Enam, 6/25.

söndürmüştür. Bu durumu ruhani bir ölüm haline benzetebiliriz, nasıl beden öldükten sonra dünyaya ait kazanımlar son buluyorsa, ruhani ölümden sonra da bedendeki azalar asıl işlevini kaybeder. Gözler bakar ama görmez, kulaklar duyar ama işitmez, kalpler hisseder ama anlamaz. Bu gafil insanların durumu bir ayette şöyle anlatılır: “And olsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”³¹³ Ayette de gördüğümüz gibi inkâr edenlerin gözleri önüne hakikatler serilse de, mucizelere şahit olsalar da kendilerinin engel koyduğu kalplerine, gözlerine ve kulaklarına hakikatler uğramaz, gördükleri tüm gerçekler zihinlerinde “eskilerin masalları” olarak yerleşir.³¹⁴

Bahsi geçen ayette duyu organlarını konu edinen bir anlatım görülmektedir. Nasıl bedenimizin el, kol, göz, kulak gibi duyu organları varsa, ruhumuzun da batini duyu organları vardır. Basiret diye ifade edilen içsel duyu organlarımızın yeri de kalptir. Ayette geçen kalplerindeki perdeler ve kulaklarındaki ağırlıktan maksat, işte bu basiret duygusunun körelmesidir. Ruhi duyularını kaybeden bu kimselerin, duydukları şeyleri anlamamaları, yalnızca maddi şeyleri duymaları, maddeden soyutlanmış ilahi sırrı anlamaktan aciz olmalarındandır.³¹⁵ İlahi sırrı anlayamayan ve dünya hayatını son olarak gören müşrikler topluluğu, kendi elleriyle acı sonu kendilerine hazırlamış, nefislerine zulmetmiş ve ebedi istirahat yerini azap yurduna çevirmiştir.

1.4.6 Vakâr Kavramının Karar Kılmak ve Oturmak Anlamında Kullanımı

Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamber'in hanımlarına hitap eden şu ayette:³¹⁶ “Evlerinizde oturun ve daha önce câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah’a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah’ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir.”³¹⁷ geçen “karne” kelimesinin türemiş olduğu fiil konusunda iki görüş vardır. “Karne” sözcüğünün “vakara” fiilinden türemiş olduğunu düşünenler bu kelimenin, emri hazır cemi müennes olduğunu ve kıraat imamları tarafından “karne” veya “kırne” şeklinde iki

³¹³ Bkz. Araf 7/179.

³¹⁴ Yazır, *Hak Dini*, III, 447-448.

³¹⁵ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, III, 428-429.

³¹⁶ Karaman, vd., *Kuran Yolu*, IV, 381.

³¹⁷ Ahzab, 33/33.

şekilde okunduğunu ifade etmektedir. Kıraat imamlarının çoğunluğu kelimeyi “kırne” şeklinde, imam Asım ve imam Nafi ise “karne” şeklinde okumuştur.

“Karne” kelimesinin “vekartü” fiilinden türediğini düşünenler ise bu durumda “karne” kelimesinin sakin olmak, yerleşmek ve karar kılmak anlamlarına gelmekte olduğunu ve emir kipinin sakin ol, dur, otur anlamlarını ifade ettiğini belirtmektedir.³¹⁸

Fiilin “kırne” şeklinde okunarak “vakara” fiilinden türediğini ifade eden Taberi bu durumda ayeti “Evlerinizde vakar ve sekinet ehli olun.” şeklinde açıklar.³¹⁹ Razi ise ayetteki “kırne” kelimesinin “karar” veya “vakar” kelimelerinden türediğini ifade etmektedir.³²⁰ Bu durumda kavram “kararlı veya vakarlı” anlamlarını ifade etmektedir.

Ayeti Razi gibi “karar” ve “vakar” olarak iki şekilde açıklamaya giden Mevdûdi “vakar” olarak ifade edildiğinde mananın “Evlerinizde sekinet ve hilm içerisinde, vakarla yaşayın” anlamlarını ifade edeceğini belirtmiştir. Kadınların zaruri ihtiyaçları dışında dışarı çıkmamaları gerektiğini, evlerine bağlı kalmalarını ve ev içerisindeki görev ve sorumluluklarını vakar ve sekinet içerisinde yerine getirmeleri hususunda ayetin ve ayetle irtibatlı hadislerin lafızlarının açık ve anlaşılır olduğunu belirtmiştir.³²¹

Ayetteki “karne” fiilinin “vakara” fiilinden türediğini ve ağırbaşlılık ve istikrarı ifade ettiğini belirten Kutub, ayrıca mümin kadınların asıl mekânlarının evleri olduğunun ince bir üslupla ifade edildiğini belirtmiştir.³²²

Hiz. Peygamberin hanımlarına hitap eden bu ayet onların zorunlu bir durum olmadığı müddetçe, evlerinde vakarla oturmalarını farz kılmaktadır. “Sizler herhangi bir kadın gibi değilsiniz.”³²³ ilahi emri gereği Hiz. Peygamber’in hanımları ümmetin diğer hanımlarına örnek teşkil etmekte, hareketlerini buna göre itina ile yapmaları istenmektedir. Bu bağlamda kendilerine yakışmayan her türlü kötülük, çirkinlik ve gûnahtan sakınmalı, takvalarının bir gereği olarak, konuşurken takınacakları tavırdan, seçecekleri kelimelerin karşı tarafa etkisine, gerekmedikçe evlerinden çıkmamaya varıncaya kadar kendilerine dil uzatılmasına sebep olacak her türlü hal ve hareketten

³¹⁸ Kurtubi, *Camiuli-Ahkami'l-Kur'an*, XIV, 96-97; İsfehani, *Müfredat*, 1174.

³¹⁹ Taberi, *Taberi Tefsiri*, VI, 494-496.

³²⁰ Razi, *Mefatihul Gayb*, XVIII, 259-260.

³²¹ Ebu'l-A'la el-Mevdudi, *Tefsiru Süreti'l-Ahzab*, (Kahire:1976), 40.

³²² Kutub, *Fizilâl*, XII, 24.

³²³ Bkz. Ahzab, 33/32.

sakınmalıdırlar.³²⁴ Evlerinde durdukları zaman zarfını da itaat ve ibadetle geçirmeli, Allah'a kulluğun nişanesi namazlarını kılmalı, toplumun mihenk taşı olan zekâtlarını vermeli, Allah ve Resulünün rızasına uygun bir hayat sürmelidirler.

Kadının evde geçirdiği zamanı verimli geçirmesine vurgu yapan ayette, kadının ev içindeki rolü pekiştirilmiştir. Yuvaya sıcaklığını veren anne için, evi hem sığınak hem de en büyük mekettir. Yeni nesillerin temelleri bu yuvada atılmakta, insana gerekli olan sevgi, şefkat ve huzurlu bir aile ortamı burada verilmektedir. Evin o huzur veren sıcaklığını, insana güven veren ortamını, bireylere hazırlayan anne, bütün vaktini, emeğini ve ruhsal enerjisini, evlatlarına ayırmakta, dinine ve mukaddesatına bağlı bireyler yetiştirmektedir. Evi kadın için fitratından gelen bağlanma duygusunu giderdiği bir ihtiyaç, aile için de her türlü güveni sağlayan komutanı anne olan bir kaledir. Hz. Peygamberin kadının evde geçirdiği zamanın önemine vurgu yapan bir hadisi de şu şekildedir:

*Kadınlar Hz. Peygambere dertlenerek ey Allah'ın Resulü, erkekler bizden ayrı olarak cihada gidiyor biz ise cihada gidemiyoruz. Bizim için Allah yolunda cihâda gidenlerin ameline ulaşabilmemizi sağlayacak bir amel yok mu? Rasulullah (s.a.s) buyurdu ki: 'Sizlerden her kim evinde oturursa; o Allah yolunda cihat edenlerin amelinin derecesine ulaşır.'*³²⁵

³²⁴ Karaman, vd., *Kuran Yolu*, IV, 381.

³²⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an*, XII, 6518-6527.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE İNANÇ, İBADET BİREYSEL VE SOSYAL HAYATTA VAKAR

Kuranda vakar kavramı ve eş anlamlıları incelendiği zaman görülüyor ki; onurlu ağırbaşlı, haysiyetli ve temkinli, mütevazı, varlığının farkında olamayacak derecede kendini karşısında bulunduğu şeyin heybet ve câzibesine kaptırmış/huşûlu bir duruşu karşılayan vakar davranışının, inanç, ibadet ve sosyal hayatta yansımadığı alan yoktur. Bu alanlardan ilkinin inanç oluşturmaktadır. İnanç Kur'an-ı Kerim'de iman olarak karşılık bulmaktadır. İman, bütün güzel ahlaki davranışların temelini oluşturur. O, İslam dinindeki tüm erdemlerin kaynağıdır. Zira hiçbir güzel iş ve davranış Allah'a ve onun ilahi kanunlarına içten bir bağlılık olmadan anlam kazanmaz.³²⁶ Çünkü bu bağlılık, insanlarda karşılıksız yani Allah'ın rızası dışında bir beklentisi olmayan teslimiyeti ifade etmektedir. Bu durumun sosyal hayata yansımaları ise menfaat gütmekten iş yapmadır. Hz. Peygamber (s.a.s) bu ilkeyi,

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mü'minler arasında imanca en kâmil olanı, ahlakça en güzel olanıdır. En hayırlınız da ailesine hayırlı olanıdır."³²⁷ "En hayırlınız, kendisinden hayır umulan ve şerri dokunmayacağı hususunda emin olunandır; en şerliniz de kendisinden hayır ümit edilmeyen ve şerrinden de emin olunmayan kimsedir."³²⁸ "Hz. Muâviye radiyallahu anh'ın anlattığına göre, Hz. Aişe radiyallahu anhâ'ya: "Bana bir mektupla vasiyetini yaz, fakat çok şey yazma!" diye bir mektup yolladı. Hz. Aişe de cevaben şöyle yazdı: "Selam üzerine olsun! Emmâ ba'd: Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Kim halkın öfkesini dinlemeden Allah'ın rızasını

³²⁶Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları,1991) 245.

³²⁷ Tirmizî, "Rad" 11; Ebu Dâvud, "Sünnet" 16.

³²⁸ Tirmizî, "Fiten" 76.

*ararsa insanların sıkıntısına karşı Allah kifayet eder. Kim de Allah'ın öfkesini dinlemeden halkın rızasını ararsa, Allah onu insanlara havale eder" dediğini işittim; selâm üzerine olsun!*³²⁹

sözleriyle ifade etmektedir.

Dinin temelini oluşturan iman, güzel davranışların kendisinden hayat bulduğu ana kaynak olduğu düşünülürse iman ve amel arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağların en önemlisi ise inancın, kişilere amelde huzur, vakar, huşû, tevazu, fedakârlık, îsar, diğerkâmlık yani kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışma ruhu vermesidir. Bu bölümde imandan kaynaklanan ve salih amellerden biri olan vakarlı davranışın kişinin inanç, ibadet ve sosyal hayatına nasıl yansıdığı ele alınacaktır. İlk olarak inançta vakar ile başlayalım:

2.1. İnançta Vakar/Vakarın İnanca Yansıması

Vakar, güvenli ve huzurlu bir duruştur. Vakarın inanca yansıması onun inanç sahibine iç huzuru ve güven vermesidir. “Onlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur”³³⁰ ayetinde ifade ettiği gibi Allah'ı anmak imanın görüntüsüdür.

Kur'an'da inanç kelimesinin karşılığı imandır. İman, baştan sona güvendir. Onun zıddı inkâr ise gerçeği örtme, nankörlüktür. İman, “e-me-ne” fiilinin türevlerindendir. Bu fiili, İbn Manzur, güven içinde olmak,³³¹ olarak ifade ederken, İbn Faris ise kalpteki sükûnet ve güven duygusu sonucunda tasdik etmek,³³² anlamını vermiştir. Yine “emene” fiilden türeyen “emin” kelimesi korkunun bertaraf olması sonucunda gelen gönül huzuru ya da güvenilir, inanılır, itimat edilir kimse anlamındadır. “Emin”, “emanet” ve “eman” kelimeleri bu fiilden türemiş mastarlardır. “Eman” bazen insanın tam güvende olduğu anı ifade ederken, bazen de insanın bir şeyden tam emin olmadığı anı ifade etmektedir. “Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir”³³³ ayetinde

³²⁹ Tirmizi, “Zühd” 65.

³³⁰ Ra'd, 13/28.

³³¹ İbn Manzur, *Lisanul Arap*, I, 140.

³³² İbn Faris, *Megayisu-l luğa*, 134.

³³³ Ahzab, 33/72.

yer alan “emanet” ise, tevhit, adalet ve akıl anlamlarına gelmektedir. Bu kelime, yukarıda sayılan anlamların hepsini içine almaktadır. Zira insan aklını kullanarak tevhide öğrenip, adaleti sağlayabilir. Hatta üstlenmiş olduğu bu emanet sayesinde yapılabilecek güzel amelleri yerine getirir ve böylece eşref-i mahlûkat makamına erişir.³³⁴ İnsanın yaratılmışların en şereflişine ulaşmasını sağlayan bu güzel amellerden biri de salih amel kapsamında olan vakarlı davranıştır.

Bilindiğı gibi İslam’ın ilk dönemlerinde namaz Kudüs’e doğru kılınıyordu. Bilahare namaz için Mescid-i Haram’a dönölmesi hakkında ayet indi.³³⁵ Daha önce Kudüs cihetine doğru kılınan namazların geçersiz olacağı ve oraya doğru yönelip ibadet ederken vefat eden kimselerin de sapıklık üzere ölmüş olacakları şeklindeki asılsız iddialarla ve bazı saf Müslümanların da buna kanarak zihinlerinin bu sorularla karıştığı bir sırada kible değışmeden önce Kudüs’e doğru kılınan namazlar kastedilerek: “Allah sizin imanınızı asla zayı edecek değildir”,³³⁶ ayeti nazil olmuştur. Bu ayet bir taraftan Müslümanları teselli ederken, diğer taraftan da imanın bir anlamda ibadet olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Kur’an:

*İşte böyle sizi, bütün insanlar üzerine adalet örneğı, hak şahitleri olasınız, Peygamber de sizin üzerinize şahit olsun diye, doğru bir caddeye çıkarıp ortada yürüyen bir toplum yaptık. Sana önceden durduğun Kâbe’yi kible yapmamız da yalnız peygamberlerin izinde gidecekleri iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırt etmemiz içindir. Elbette o, Allah’ın doğru yola ilettiğı kimselerden başkasına mutlaka ağır gelecekti...*³³⁷

ayetiyle de Müslümanların vakarlı duruşunu ima etmektedir.

Hız. Peygamber utanma, hayâ duygusuna sahip olmayı ve insanlara zarar veren şeyleri yoldan temizlemeyi imandan sayarak, imanın amel ve ibadete dönük bir yönü olduğunu belirtmiştir.³³⁸ Bu bağlamda ibadet ve namaz gibi salih ameller de Allah karşısında vakarlı duruşu temsil etmektedir. Peygamberimiz (s.a.s) vakarlı hareket veya saygılı duruşun da iman ya da imandan bir bölüm olduğunu: “İman yetmiş (veya altmış) kûsur bölümdür (şu ’bedir). En yüksekğ, ‘Allah’tan başka ilâh yoktur’ demek; en aşğısı

³³⁴ İsfhani, *Müfredat*, 99-100.

³³⁵ Bkz. Bakara, 2/149- 150.

³³⁶ Bkz. Bakara, 2/143.

³³⁷ Bkz. Bakara, 2/143.

³³⁸ İsfhani, *Müfredat*, 100.

ise eziyet veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Hayâ da imanın bir bölümüdür”³³⁹ sözleriyle ifade etmektedir.

Kur'an'da iman kavramı sekiz yüzden fazla yerde geçmektedir.³⁴⁰ Kur'an, iman konusunda insanlara irade hürriyeti sunmakta,³⁴¹ Allah'a, Resul'üne inanan ve bununla birlikte salih amel işleyenleri cennetle müjdelemektedir.³⁴² Vakarlı hareket etme de salih amel içinde mutala edildiğine göre iman ederek buna müteakip güzel amel işleyen her mümin vakarlı hareket etmiş olmaktadır. Bu erdemlilikle hareket eden müminler, yaratandan başka ilahlara tapmazlar, O'nun haramlarına yaklaşp, haksız yere adam öldürmezler, zina etmezler.³⁴³ Çünkü vakarın anlamlarından biri olan tevkir (ululamak) anlamına gelmektedir.³⁴⁴ Bunun bilincinde olan mümin, onu yaratan ve sayısız nimetler bahşeden Rabini ulu görerek, onun karşısında tazimle eğilerek ve onun emir ve yasaklarını yerine getirerek imandan gelen vakarlı duruşunu sergilemiş olacaktır.

Bununla birlikte iyiliği emredip kötülükten sakındırma, boş söz ve lakırdılardan yüz çevirme,³⁴⁵ bencilce davranışlardan uzak durma ve yardımsever olma³⁴⁶ da vakar sahibi insanın niteliklerindendir. Çünkü vakarlı insan aynı zamanda hilm sahibi insandır.³⁴⁷ Hilm sahibi insan her türlü boş sözlere ve bencilce davranışlara sabrederek bu kimselerden vakarla yüz çevirir.³⁴⁸ Her daim örnek teşkil eden ahlakıyla dininin emrettiği iyiliklere insanları teşvik eder. Kötülüklerle karşı temkinle yaklaşarak insanlara da bu fiillere karşı önlem almayı öğütler. Ayrıca alçakgönüllü yapısıyla ihtiyaç sahiplerinin halini anlar ve elinden geldiğince onların yardımına koşar.

Vakur müminler aynı zamanda istikamet üzeredir. Onların, Allah'ın ismi anılınca yürekleri titrer, yalnızca O'na dayanıp güvenirler, Allah'ın ayetleri okunduğu vakit imanları artar, namazlarını istikamet üzere dosdoğru kılarlar, Allah'ın verdiği

³³⁹ Müslim, “İmân” 58; Buhârî, “İmân” 3; Ebû Dâvûd, “Sünnet” 14; Nesâî, “İmân” 16; Tirmizî, “Birr” 80; “İmân” 16; İbni Mâce, “Mukaddime” 9.

³⁴⁰ Abdalbâki, *Mu'cem*, 81-93.

³⁴¹ Kehf, 18/29.

³⁴² Bkz. Bakara, 2/2-5.

³⁴³ Bkz. Furkan, 25/68.

³⁴⁴ Zemahşeri, *Esasul Beleşa*, II,349.

³⁴⁵ Bkz. Kasas, 28/55.

³⁴⁶ Bkz. Haşr 59/ 9; Enfâl 8/ 72.

³⁴⁷ Cürçani, *Tarifat*, 82; Zebidi, *Tacul Arus*, XXXI,526-527.

³⁴⁸ Bkz. Müminun, 23/3.

rızıktan Allah yolunda adaletle harcarlar.³⁴⁹ Onların bütün amelleri riya ve kibirden soyutlanmıştır. Onlar, yaratanın ayetleri okununca tevazu ile O'nun önünde eğilirler. Onun ismi anılınca onların kalpleri sekine ile dolar. Onlar, daima sırat-i müstakim üzere oldukları için adalet ve doğruluktan ayrılmazlar. Bu bağlamda vakarla hareket eden müminlerin davranışları dengelidir. Onlar, öfkelenedikleri zaman hilmiden gelen öfkeye hâkim olma gücüne sahiptir. Ve Onlar, bir kötülük yaptıklarında onurlu hareket ederek tövbe ederler,³⁵⁰ bu kötülük başkasına karşı olduğunda da o kimseden alçakgönüllü olarak özür dilerler. Bütün bu saydığımız vakarlı kimsenin ahlaki özellikleri “yeryüzünde vakarla yürürler”³⁵¹ ayetinde ifade edilen vakarlı duruşun birer yansımasıdır. Bu yansıma imandan kaynaklanmaktadır ve inançta vakarın vecih örnekleridir.

Vakarlı olma, Rahman'ın kullarının özelliklerinin şekillenmesinde temel teşkil eden bir duruştur.³⁵² Vakarlı duruşun unsurlarından biri de tevhit inancına sahip olmaktır.³⁵³ Zira imanın özü Allah'a ortak koşmadan O'nun, bir ve eşsiz yaratıcı olduğunu kabul etmek, daha sonra bunun gereğince amel etmektir.

Kur'an-ı Kerim'de, peygamberlerin karşılaştıkları nice zorluklara rağmen, tevhit mücadelesini asla bırakmamaları³⁵⁴ ve mücadeledeki kararlılıkları zikredilmektedir. Ayrıca onlara inanmayan, onlarla alay eden inkârcılara karşı vakarla inançlarının ardında dimdik duruşlarını Kur'an şu şekilde anlatmaktadır: “Rahman'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, ‘selam!’ der (geçer)ler.”³⁵⁵

Tevhit mücadelesinde vakarlı duruşuyla örnek teşkil eden peygamberlerden biri Hz. Nuh'tur. O, kavmini hilmiden gelen sabırla dokuz yüz elli sene hak yola çağırmıştır. Ama bu çabası sonucunda işittiği tek şey: Ey Nuh! (Bu işten) vazgeçmezsen mutlaka taşlananlardan olacaksın!³⁵⁶ ithamları olmuştur.³⁵⁷ Buna rağmen Hz. Nuh umutsuzluğa

³⁴⁹ Bkz. Enfal,8/2-4.

³⁵⁰ Bkz. Al-i İmran, 2/ 134-135

³⁵¹ Bkz. Furkan, 25/63.

³⁵² Bkz. Furkan, 25/63-74.

³⁵³ Bkz. Yunus,10/105.

³⁵⁴ Bkz. Müminûn 23/24; Zuhuf 43/53; Şuarâ 26/111-116; Zuhuf 43/ 31-52-53; Hud, 11/27-32-38.

³⁵⁵ Furkan,25/63.

³⁵⁶ Şuara, 26/116.

³⁵⁷ Bkz. Nûh 71/5-7; İmam Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XXVIII /45-46.

hiç düşmeden, inancının arkasında daima vakarla durmuş, onurlu duruşu hiçbir zaman değişmemiştir.

İnançta vakarlı olmanın sembol isimleri her zaman peygamberler ve muttaki Müslümanlar olmuştur. Bu istikamette yol gösterici olan bir diğer rehber ise, sabrı, diğerkâmlığı, hilm ve vakarı ile daima örnek teşkil eden Hz. Muhammed (s.a.s)'dir. Mekke'de nübüvvetin ilk yıllarında müşrikler tüm engellemelere rağmen O'nu durduramayacaklarını anlayınca, Onunla uzlaşma yoluna gitmek istemişler, Hz. Peygamber'e, istediği kadar para, Mekke'nin en güzel kadınlarını verebileceklerini, hatta O'nu Kâbe'nin yöneticisi bile yapacaklarını, yeter ki bu mücadelesinden vazgeçmesini talep etmişlerdi. Hz. Muhammed (s.a.s) onların bu tekliflerini şiddetle reddetmiş: "Güneş'i sağ elime, Ay'ı da sol elime verip bana bağışlasalar, ben bu davamdan vazgeçmem"³⁵⁸ sözleriyle bir peygamberin inancı ve davası uğruna neleri göze alabileceğini göstermiştir. Hz. Peygamber'in müşrikler karşısındaki bu korkusuz, izzetli ve heybetli tavrı inançta kişide olması gereken vakarlı duruşun vecih bir örneğidir. Bu örnekler de; "Rahman'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selam!" der (geçer)ler"³⁵⁹ ayetinin kapsamına girmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi vakar, huzurlu ve güvenli bir duruştur. Vakarın inanca yansıması; onun inanç sahibine iç huzuru ve güven vermesi şeklinde olduğu gibi, vakarın ibadete yansıması da Allah'tan gelen emirler karşısında müminlerin münafıklar gibi sarsıntı yaşamadan Allah'ın emirlerini vakarla karşılayıp mesela namazda iken Kâbe'ye dönmeleridir. Söz buraya gelmişken vakarın ibadete yansıması konusunu biraz daha açalım. Çünkü Kur'an'da hem insan hem de Allah için kullanılan vakar sözcüğü, Allah'ın (c.c.) saygıya her şeyden daha çok önceliği olduğunu kavrama bilincini ima etmektedir.

³⁵⁸ Muhammed Hamidullah, "İslam Peygamberi", çev.Salih Tuğ, (İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1993), I, 90; Ramazan Hurç, "Hz. Muhammed'in Müşriklerle Yaptığı Anlaşmalara Siyasal Bağlamda Bir Bakış" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 6 (2001): 21-40.

³⁵⁹ Furkan,25/63.

2.2. İbadetlerde Vakâr

“Vakar” kelimesi Kur’an’da; “Size ne oluyor da Allah için bir vakar (saygınlık, büyüklük) ummuyorsunuz?”³⁶⁰ şeklinde yer almaktadır. Yani size bunca nimeti veren ve sizi yaratılanların şerefli kılan Rabbinize neden şükretmiyor bunun gereği olarak ibadet etmiyorsunuz. Niye Allah’tan korkmuyor, Allah (c.c.) hilmiyle beraber bir azamet ve izzeti bulunduğu inanmıyor, Ona kulluk etmiyor da Ona saygısızlık ediyor, putlara tapıyorsunuz.³⁶¹ Bu bağlamda Allah’a boyun eğmek veya O’nu yüceltmek anlamlarına gelen ibadet sözcüğü, vakarla benzer anlamları ifade etmektedir. Şöyle ki; vakar kavramının anlamlarından biriside ululuk, tevkir (ululamak), azamet ve tazimdir. Müslümanın Allah’a yönelerek “Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.”³⁶² şeklinde Allah’ı ululaması bu minvalde vakarlı bir duruş olarak ifade edilebilir.

Akıl sahiplerinin Allah’ı tazim için, yerine getirdikleri fiil ve davranışlara ibadet denilir.³⁶³ İtaat etmek niyetiyle boyun eğmek, alçakgönüllülük ve kulluk etmek ibadettir.³⁶⁴ Dini bir terim olarak ibadet, Allah’ın rızasını kazanmak, ona sevgi ve itaatini göstermek için, gerçekleştirdiği belli tutum ve davranışlar olduğu gibi; aynı niyetle yapılan her türlü düşünce, tavır ve hareket de ibadettir.³⁶⁵ Bu bağlamda Buhârî ve Müslim’in, Ebû Hüreyre’den (r.a.) naklettiği, Hz. Peygamber (s.a.s)’in:

*Güneşin doğduğu her yeni günde kişiye, her bir mafsalı için bir sadaka vermesi gerekir. İki kişi arasında adâlet yapman bir sadakadır. Kişiye hayvanını yüklerken yardım etmen bir sadakadır. Güzel söz sadakadır, namaza gitmek üzere attığın her adım sadakadır. Yoldan rahatsız edici bir şeyi kaldırıp atman sadakadır.*³⁶⁶

sözleri buna işaret etmekte ve ibadetin anlam alanını zenginleştirmektedir. Böylece Allah rızasını kazanmak için yapılan ve insanlara fayda sağlayan her eylem ibadet kapsamına girdiği gibi vakarla hareket etme ve tevazu/alçakgönüllülük de ibadet kapsamına girmektedir. “Rabbin, sadece kendisine ibadet etmenizi ve anne babanıza

³⁶⁰ Nuh, 71/13.

³⁶¹ Yazır, *Hak Dini*, VIII, 388.

³⁶² Fatiha, 1/5.

³⁶³ İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyîsi’l-Luğa*, IV, 205; Curcânî, *Ta‘rîfât*, 123.

³⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, IV, 2776; İsfahani, *Müfredat*, 667.

³⁶⁵ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIX, 233.

³⁶⁶ Buhârî, “Cihâd” 72-128, “Sulh” 33; Müslim, “Müsâfirîn” 84, Zekât 56.

tevazu ile davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle”³⁶⁷ ayetinde de ifade edildiği gibi ana-babaya tevazu kanadını indirerek saygıda kusur etmemek vakarlı bir duruş olup, ibadet kapsamına girmektedir.

İbadeti, zorunlu ve iradeye bağlı olmak üzere iki kısma ayıran İsfehani; evrendeki tüm varlıkların, karşı koymaksızın Allah’a kulluk görevlerini yerine getirmesini zorunlu ibadet olarak açıklayarak bu durumun ayetlerde secde etme³⁶⁸ şeklinde geçtiğini ifade etmektedir.³⁶⁹ İbadetin ikinci kısmı ise akıl sahibi insanların, hür iradeleriyle itaat niyetiyle yaptığı, karşılığında mükâfat ve ceza bulunan belirli fiillerdir. Bu ibadetin muhatapları ise insanlardır.³⁷⁰

Kur’an, insanlar ve cinlerin yalnız Allah’a kulluk için yaratıldığını bildirir.³⁷¹ Bu bakımdan insanoğlu, yaratılış gayesi olan kulluktan önce Allah Teâlâ’nın saygı duyulması gereken bir varlık olduğunu kavraması gerekir. Vakar sözcüğünün Allah için kullanıldığı: “Size ne oluyor ki, Allah için bir azamet (O’nun şanına lâayık bir yücelik) ümîd etmiyorsunuz (O’na yakıştıramıyorsunuz)?”³⁷² ayetindeki ikaz belki de bundandır. Yine Kur’an’da “Yahudiler Allah’ı gereği gibi takdir edip tanımadılar...”³⁷³ ayetinde ikaz edilmesi de bunun içindir. İnsan öncelikle bu durumu kavrayamazsa yaptığı ibadetlerde ihlas ve samimiyete ulaşamadığı gibi kulluk icra etmekle mükellef olduğunun bilincini de yakalayamaz. Mümin, doğru yola ulaşmak için; takva ehli olmalı, kulluğun karşılığı olarak ibadet etmeli ve hayır işlemelidir. Bu itibarla; “Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, rabbinize ibadet edin, dünya ve âhiret için faydalı işler yapın ki kurtuluşa eresiniz”³⁷⁴ ayetine uyan kul, Allah’a rükû ve secde ile vakarlı bir duruş sergilemiş olacaktır.

Kur’an doğru yola ulaşmanın³⁷⁵ ve takva ehli olmanın³⁷⁶ ibadetle gerçekleşeceğini, ibadetleri huşûlu olanların ise kurtuluşa ereceğini müjdeler.³⁷⁷ İbadette

³⁶⁷ İsra, 17/23.

³⁶⁸ Bkz. Ra’d 13/15; Hac 22/18; Rahmân 55/6.

³⁶⁹ İsfehani, Müfredat, 667.

³⁷⁰ Bkz. Bakara, 2/21; Nisa, 4/36.

³⁷¹ Bkz. Zâriyât 51/ 56.

³⁷² Nuh, 71/13.

³⁷³ En’am,6/91.

³⁷⁴ Hac 22/77.

³⁷⁵ Bkz. Al-i İmran, 3/51.

³⁷⁶ Bkz. Bakara 2/ 21.

huşû ise tevazu sahibi olmak, yaratan karşısında ihtiram göstererek boyun eğmek demektir. Ancak bu şekilde tevazu sahibi vakur kimseler takvaya erişecektir.

İnsan beden ve ruhtan var edilmiş çift yönlü bir varlık olup; bedeninin gıdaya ihtiyaç duyduğu gibi, ruhunun da besine gereksinimi vardır. İşte bu besin, insanın Allah'a sorumluluk görevini yerine getirmek için kulluk etmesidir.³⁷⁸ Bu kulluk müminin ruhunu doyurarak ona olgunluk kazandırır. Dini yalnızca Allah'a has kılarak ibadet eden³⁷⁹ vakur mümin, tevhidi özümseyerek anlar. Böylece Kur'an'ın emrettiği doğrultuda Allah (c.c.) ile sürekli iletişim halinde olmak için ibadete devam eder.³⁸⁰ İbadetle olgunlaşır, saygınlık kazanır ve vakarlı duruşunu onunla ifade eder.

Kur'an'da, başta namaz olmak üzere; zekât, hac ve oruç gibi temel ibadetlere sıkça yer verilmektedir. İbadetlerle ilgili bu emirler daha çok ibadetlerin özü, mahiyeti ve amacı doğrultusunda olup, onların eda şekli ve ayrıntılarından pek bahsedilmez. İbadetlerin pratik yönü konusunda ise Hz. Peygamber rehberlik etmektedir.³⁸¹

İbadetler, imanın dışı vuruş şeklidir. Dinin pratik boyutunu temsil etmektedir. İnsanın daha çok davranışları vasıtasıyla açığa çıkan vakarlı duruş, ibadetlerde kendini göstermektedir. O halde kulluğun karşılığı olarak ibadetler, Allah'a karşı vakarlı yani saygılı bir duruşun bedensel davranışlarla ifadesidir. Örneğin bir insan karşısındakine "saygılar sunarım" demekle ona karşı sözlü olarak saygısını sunmuş ve vakarlı duruşunu sözlü olarak ifade etmiş olur. Âmâ bir kimse ziyaretine gelen bir insanı ayağa kalkarak karşılaması, saygıyı ifade etmedir. Davranışsal ifade sözlü ifadeden kat kat üstündür. Zira peygamberimizin "Efendiniz Sa'd için ayağa kalkınız" buyururken; bu vakarlı duruşu ima etmiştir.³⁸² Vakarlı duruşun gerektiği -olmazsa olmaz- alan, varlık âlemini yaratan, rızık veren ve yaşatan Allah'ın bütün nimetlerine karşı şükür alanıdır. Bu şükürün çoğu bedensel ibadetlerle olur. İnsan haysiyetine, değer, saygınlık ve itibarına yakışır en uygun duruş vakarlı duruştur. İnsan hayatında en vakarlı duruşu da, hoşnutluğunu hissettirmek için nimeti verene şükür, her iyilik edene de teşekkürdür. Bunlar da bir borçtur. Çünkü nimete şükür hoşnutluğun ifadesidir. Aksi nankörlüktür.

³⁷⁷ Bkz. Hac 22/77.

³⁷⁸ M.Sait Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, (İstanbul: Beyan Yayınları,2017)151.

³⁷⁹ Bkz.Zümer, 39/2-11-14.

³⁸⁰ Bkz.İnşirah, 94/7.

³⁸¹ Ferhat Koca, "İslamda İbadet" içinde, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIX, 240-247.

³⁸² Bkz. Necati Kara, *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'an'da Beden Dili*, (İstanbul: EnsarYayınları, 2005),

⁴²⁹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 143, 144.

Bu kısa yorumdan sonra İslam'da en etkin vakarlı duruşu ifade eden bedensel ibadetleri vermeye geçebiliriz. İçinde secdeleri barındıran namaz, nimetleri verene en uygun bedensel teşekkür eylemi olduğu için işe “Namazda vakar” konusu ile başlayalım:

2.2.1. Allah’a Karşı Vakarlı Duruşun En Uygun Biçimi Olarak Namaz

“Yaratmış her şeyi güzel yaratan, insanı başlangıçta çamurdan; sonra onun soyunu, basit bir suyun özünden yapan, sonra onu şekillendirip ruhundan ona üfleyen Allah’tır. Size kulaklar, gözler, kalpler veren de O’dur”³⁸³ bizdeki bütün yetenekler de bize üflenmiş ruhtandır.³⁸⁴

Övgülerin tamamı yoktan var eden, yaratmış olduklarının yegâne sahibi, efendisi, terbiye ve ıslah edicisi, besleyicisi, yöneticisi, yardımcısı, hidayet edicisi olan ve her türlü ibadetin yalnız kendisi için yapıldığı yüce Allah içindir. Allah (c.c.), Rahman sıfatı ile dünyada hem müminlere hem de kâfirlere merhameti bol olan, kendilerini rızıklandıran ve onlara mal mülk verendir. Rahim sıfatı gereği ise dünya ve ahirette yalnız müminler için merhameti bol olan, onlara dünyada doğru yolu gösteren, ahiret için de cenneti var edendir.³⁸⁵

“Bizim ayetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih ederler.”³⁸⁶ Çünkü bütün bu ikramlar karşısında O’nun huzurunda vakarlı duruş, içinde kıyam, kıraat, rükû, secde ve huşû gibi her türlü ihtiramı barındıran ve adına namaz denen duruştur. Bundandır ki Allah Teâla şöyle buyurur: “Gerçek şu ki, Allah Benim; Benden başka tanrı yok; o halde, (yalnız) Bana kulluk et ve Beni anmak için salâta devamlılık ve duyarlık göster!”³⁸⁷ böylece bu duruşu karşımda günde beş vakit tekrarlayarak vakarını göster.

Bundandır ki İslam dininde tevhit inancından yani Allah’a imandan sonra sorumluluk olarak namaz gelmektedir.³⁸⁸ Zira Rahman’a en mükemmel saygı ifadesi olarak ilk yapılacak eylem namazdır. Hz. Peygamber:“Bu dinin başı İslâm’dır, direği

³⁸³ Secde,32/7-9.

³⁸⁴ Kara, *Kur’an’da Beden Dili*, 44; Bkz.Hıcr,15/29.

³⁸⁵ Bkz.Fatiha,1/1-3.

³⁸⁶ Secde,32/15.

³⁸⁷ Taha,20/14.

³⁸⁸ Karataş, *İbadetlerde Ruh*,73.

namazdır.”³⁸⁹... Namaz gözümün nuru kılındı.”³⁹⁰ “Cennetin anahtarı namazdır.”³⁹¹ buyurarak namaz ibadetinin dindeki önemine vurgu yapmaktadır. Namaz ibadeti, kul ile onu varlık sahasına çıkaran yaratıcısı arasında sözsüz haberleşme şeklidir. Kulun namaz için abdest alması ve namaz öncesi hazırlıkları yapması, namaz esnasında ayakta durma, rükû ve secde gibi namaz hareketlerini yerine getirmesi aslında rabbinin “Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah’ın huzurunda durun”³⁹² emrini yerine getirmesinin bedensel bir ifadesi³⁹³ olarak vakarlı bir duruştur. Namazda vakarlı olma, kulun şükürünü Rahman’ın huzurunda huşû ile hem bedenlen hem de ruhen eğilerek göstermesidir. Yani yaratıcıya karşı şükür olarak secdeye kapanmak bir vakar/saygı ifadesidir. Rahmanın önünde acizliğini bilerek eğilmek, aslında ruhen yükselmektir.³⁹⁴ Çünkü Allah (c.c.), karşısında onurla eğilen vakarlı kullarını ahlaken olgunluğa eriştirerek mükâfatlandırır.³⁹⁵ Bu durum Kur’an’da: “Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah’ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir”³⁹⁶ ayetinde ifade edilmektedir. Bu yönüyle namaza, “tadili erkânı” da eklersek o namaz, kişiyi ahlaki erdemliliğe kavuşturarak hem kılana hem de Allah’a karşı duruşa saygınlık kazandıracaktır. Onun için Allah karşısındaki duruşun en uygun biçimi olan namazın rükûlarından biri olan “tadili erkân” ve namazın diğer nitelikleri konusunu biraz daha açalım.

Türkçeye namaz olarak geçmiş olan “salat” kavramı, Arapça “sa-le-ve” kökünden türeyen, rükû, secde ve bunların dışında bazı şartları bulunan ibadet olarak tanımlanır.³⁹⁷ Ayrıca salat kavramının dua anlamını ihtiva ettiğini belirten Ezheri, bu görüşünü şu hadisle desteklemektedir; “Sizden birisi yemeye çağrıldığı zaman icabet etsin. Eğer oruçlu değilse yesin, oruçlu ise duâ etsin. Yani, onlara hayır ve bereketle dua etsin.”³⁹⁸ Ezherî bu istişhadiyle namazın kendisinin de dua olduğunu ima etmiştir.

³⁸⁹ Tirmizi, “İman” 8.

³⁹⁰ Nesâî, “İşretu'n-Nisâ” 1.

³⁹¹ Tirmizî, “Taharet”, 1.

³⁹² Bakara, 2/238.

³⁹³ Kara, *Beden Dili*, 289.

³⁹⁴ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, IV/514-515.

³⁹⁵ Yazır, *Kuran Dili*, VI, 247.

³⁹⁶ Ankebut, 29/45.

³⁹⁷ İbn Faris, *Mekayisul lüğâ*, III, 300.

³⁹⁸ Ezheri, *Tehzibü'l-Lüğâ*, XII, 153-154; İbn Faris, *Megayisul lüğâ*, III, 300.

Çünkü bu anlam “Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerin yanındadır”³⁹⁹ ayetinde açıklanmaktadır.

İbn Manzur, “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin”⁴⁰⁰ ayetini dile getirerek; “salatın” Allah’tan rahmet, meleklerden istiğfar, insanlardan ise dua manasına geldiğini ifade etmektedir.⁴⁰¹ Bu bağlamda Ezheri’nin belirttiği dua, İbn Manzur’un dile getirdiği rahmet ve istiğfar manalarını kapsayan namaz geniş bir anlam ağına sahip olup; hem Allah’ın rahmetini, hem meleklerin istiğfarını hem de insanların duasını içine alan büyük bir duruşu temsil eder. Zira Yüce Allah: “Elbette Allah’ı anmak, en büyük (ibadet) tir”⁴⁰² buyurarak Allah’ı anmak olan namazın, en büyük ibadet olduğunu vurgulamış ve bu ibadetin, en üstün bir saygı ile yapılması gerektiğini bildirmiştir.⁴⁰³ Bu hassasiyetle Allah’ın azamet ve vakarını kabul edip, karşısında bir takım hareketlerle acizlik ve ihtiyacını dile getirmesini resmeden namaz,⁴⁰⁴ kulun yaratanına karşı vakarlı duruşunu temsil eder.

İnsanı kötü düşüncelerden, korku ve ızdıraptan kurtaran tek şey, hiç kuşkusuz huşu ile kılınan namazdır. Çünkü daha öncede ifade ettiğimiz gibi namaz kul ile Rabbi arasında sözsüz bir iletişimdir.⁴⁰⁵ Şöyle ki; heybetli bir duruş olan namaza niyet ederek kıyama duran bir kul sanki hükümdarının karşısında, halktan birinin duruşu gibi Allah’ın huzurunda durur. Sonra sanki hükümdarın huzurunda değer kazanmak için oturup diz çöken kimse gibi, huzuru ilahide diz çöker. Çünkü kul Rabbinin huzurunda onu tazim edip O’nun önünde tevazu ile eğilmesi akabinde Rabbi ona lütuf kapılarını açacaktır. Bu diz çöküşte şöyle bir incelik vardır: “Zalimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakırız.”⁴⁰⁶ ayetinde beyan edildiği üzere bu dünyada Rabbinin anan ve onun karşısında vakarlı duruşunu huşû ile diz çökerek gösteren mümin, ahiret hayatında zelif duruma düşmeyecek ve diz çökmeyecektir.⁴⁰⁷

³⁹⁹ Bakara,2/153.

⁴⁰⁰ Ahzâb 33/ 56.

⁴⁰¹ İbn-i Manzur, *Lisanul Arap*, IV, 2478-2479;

⁴⁰² Ankebut,29/45.

⁴⁰³ Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XVIII/ 31-35

⁴⁰⁴ Yazır; *Kuran Dili*, VI, 247.

⁴⁰⁵ Kara, *Beden Dili*, 289.

⁴⁰⁶ Meryem, 19/72.

⁴⁰⁷ Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XVIII/ 31-35.

Allah (c.c.) “Beni anmak için namaz kıl.”⁴⁰⁸ buyurarak bütün ibadetler gibi namaz ibadetinin de temel amacının O’nu anmak, O’nu birlemek, O’nu tazim etmek ve O’na hürmet/saygı göstermek olduğunu kuluna hatırlatmaktadır.⁴⁰⁹ Bu itibarla kul, namazını içtenlikle yani huşû ile kılarak,⁴¹⁰ tam bir teslimiyet gösterir. Zira ibadetin/namazın tam bir teslimiyetle yapılabilmesi gönülden yalvarmak anlamına gelen huşû şartına bağlıdır.⁴¹¹ Huşû çoğu zaman insanın vücut azalarında görülen duruş için bazen de kalbi duyguları anlatmak için kullanılır.⁴¹² Bu bağlamda huşû, vakarla benzer anlamları ifade etmektedir. Kişinin namazdaki huşûsu bu durumda onun namazdaki vakarıdır diyebiliriz. Namaz kılariken tüm bedenini çalıştıran kul, kibleye yönelerek Rabbinin huzurunda acizlikle eğilir. Rabbinin onun gizli açık tüm amellerinden haberdar olduğunu düşünerek, nefsini ıslah eder. Onun huzurunda bulunmanın heybeti tüm azalarına sirayet eder. Müminin bu haleti ruhiyesi her gelen yeni namazın gölgesi üzerine düştükçe artarak devam eder. Hele bir de namaza doğrulan kul, bu namazın son namazı olabileceğinin idrakiyle kıyama yönelirse o namaz, daha da bir heybet kazanır. Çünkü ölümün belli bir zamanı yoktur aniden gelerek genç yaşlı demeden herkese ulaşabilmektedir. Seleften bazı âlimler bu durumun idrakine vardıkları için, Rahman’ın huzurunda kıyama durunca O’nun heybetinden yüzleri sararıp bedenleri titirmiş. Bunun sebebi kendilerine sorulduğu zaman ise dünyadaki hükümdarlar karşısında bile bu denli dikkatle durmamız icap ederken, ya bütün hükümdarların mutlak hâkimi olan yaradan huzurunda nasıl durmamız icap eder⁴¹³ şeklinde cevap vererek namazdaki huşûnun Rahman’ın huzurunda vakarlı bir duruş olduğunu ifade etmektedirler.

Huşû aslı kalpte tezahürleri bedende olan bir eylemdir. Kalbi yönü, yaratanın azamet ve celali karşısında kendi acizliğini kabul edip, nefsine boyun eğdirerek tazime yönelmesi şeklinde gerçekleşen kalpteki saygı hissidir. Bedenle ilgili yönü ise, bu duygunun vücuttaki azalara sirayet etmesi sonucu, bedende sakinlik ve sükûnet meydana getirmesidir. Huşûnun kalbi yönü namazın şartlarından olan niyetin

⁴⁰⁸ Tâhâ, 20/14.

⁴⁰⁹ Kara, *Beden Dili*, 293.

⁴¹⁰ Bkz. Müminun, 23/2.

⁴¹¹ Kara, *Beden Dili*, 293.

⁴¹² İsfahani, *Müfredat*, 342.

⁴¹³ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIII,406-409.

samimiyeti, onun dışı yansıması ise; namazın adaplarını hakkı ile yerine getirerek⁴¹⁴ namazda vakarlı olmalıdır.

“Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler”⁴¹⁵ ayetinde beyan edilen huşû aynı zamanda sükûnet ile kılınan namazı ifade eder. Kul, namaz dışındaki her şeyi kalbinden atarak yalnızca rabbine yönelir ve O’na teslim olur. Bu namaz, sahibine hem beden hem de ruhen sükûnet ve vakar getirir, gönül rahatlatıcı ve göz aydınlığı olur.⁴¹⁶ Hz Ali’ye huşû nedir diye sorulmuş o da: “Huşû kalpte olan bir durumdur. Onun tezahürü ise mümin kardeşine yumuşak davranması ve namazda sağa sola bakmamasıdır”⁴¹⁷ şeklinde açıklamış ve huşûnun vakar gibi hem ahlaki bir erdemi hem de namazda kurallara riayet etmeyi ifade ettiğini belirtmiştir.

Huşû aynı zamanda müminin Rahman’a karşı havf (korku) duygusunu kalbinde hissetmesidir. Zira “Ondan dolayı Rablerinden korkanların derileri titrer.”⁴¹⁸ ayeti bunu ifade etmektedir. Korku huşûnun kalpteki halidir. Havf kalbe yerleşti mi onun zahiri de huşû olur. Bu vasıfları kendinde taşıyan kulun başı öne eğik, edepli ve alçakgönüllü bir hali vardır.⁴¹⁹ Bu hal, müminin vakarlı duruşudur.

“Salat” kelimesi Kur’an’da sözlük⁴²⁰ ve terim anlamlarıyla⁴²¹ doksan dokuz yerde geçmektedir.⁴²² Kur’an’da namaz; günün belli vakitlerinde,⁴²³ şartlarına riayet ederek, dosdoğru ve özenle;⁴²⁴ yaşam boyu,⁴²⁵ yerine getirilmesi gereken bir ibadet olarak ifade edilir. Namaz ibadetini şartlarına uygun olarak yerine getirmek, Allah karşısında edeple ve sınırlarına riayet ederek durmakla olur. Namazın sınırları ise açık ve gizli olan her türlü günahahtan sakınmaktır. Kısaca namaza itaat, onu özenle kılıp yasakladıklarından sakınmakla yerine getirilmiş olur. “Yazıklar olsun o Allah

⁴¹⁴ Yazır, *Hak Dini*, V, 569.

⁴¹⁵ Müminun, 23/2.

⁴¹⁶ Taberi, *Taberi Tefsiri*, VI, 59; Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir*, IX, 270-273; İmam Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII, 165-166; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an*, X, 5544-5549.

⁴¹⁷ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, II, 64-65.

⁴¹⁸ Zümer, 39/23.

⁴¹⁹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, II/64-65.

⁴²⁰ Bkz. Tevbe 9/103.

⁴²¹ Bkz. Bakara 2/43, 238; Hûd 11/114.

⁴²² Abdalbaki, *Mu'cem*, 412-413-414.

⁴²³ Bkz. Tâhâ 20/ 130; Hûd 11/ 114; İsrâ 17/ 78; Nisa, 4/103.

⁴²⁴ Bkz. Bakara, 2/110-277; Maide, 5/55; Enfal, 8/3.

⁴²⁵ Bkz. Tâhâ 20/ 130; Hûd 11/ 114; İsrâ 17/ 78.

huzurunda duranlara ki namazlarını yanlış olarak (veya yanlış yere) kılıyorlar”⁴²⁶ ayetinde de dile getirildiği gibi namaz kıldığı halde namazın özünden habersiz olanların vay haline! Bunun aksine Yüce Allah (c.c.) “Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler”⁴²⁷ “Beni anmak için namaz kıl.”⁴²⁸ buyurarak namazın özünün ve hikmetinin Allah’ı zikir olduğu dile getirmiştir. Allah’ı tazim ile anan, onun önünde tevazu ile eğilen her mümin "Öyle ise beni (taat ve ibadetle) anın ki, ben de sizi anayım.”⁴²⁹ ilahi kelimesiyle müjdelenmekte ve yüce yaratanın andığı kullar arasına girmektedir. Böylece namaz, o kul için miraca dönüşmektedir. Bu bağlamda her an Rabbine kavuşmayı arzu eden mümin,⁴³⁰ O’na karşı vakarlı duruşunu, namazını tam bir teslimiyetle ve huşû içinde kılarak göstermektedir.⁴³¹

En önemli ibadet olan⁴³² namaz, hilmden gelen sabır duygusuyla mümine ağır gelmez.⁴³³ Çünkü vakarlı olmak, sabırlı ve yapılan her işi dengeli ve düzgün yapmayı gerektirir.⁴³⁴ Alçakgönüllülük ve huşû olmadan kılınan namaz, belli bir takım hareketlerin tekrarından ibarettir. Allah’ın azametini düşünmeden ve O’na hakiki bir şekilde teslim olmadan yerine getirilen ibadetin, sahibine faydası olmaz.⁴³⁵ Vakarlı kul Rabbini tüm içtenliğiyle tazim eder, acizliğiyle Rabbinin huzurunda tevazu ile eğilir ve Azim (ulu ve yüksek kudret sahibi) olan Rabbine iltica eder.⁴³⁶ O’nun için kıyam durarak, O’nun için rükû ve secdeye kapanarak beden dilini kullanır ve O’na olan bağlılığını vakarlı bir duruşla dile getirir.

Vakarlı davranış, daha çok dışa vuran fiillerle kendini gösteren ahlaki bir eylem olduğu için, namazda vakarı korumak, onun tadil-i erkânına uymakla gerçekleşmektedir. Başka bir ifade ile tadili erkân, Allah’ın huzurunda olması gereken bir duruş ve bir dildir. Ta’dil-i erkân; “a-de-le” fiilinin tef’il mastarı olan; doğrultmak

⁴²⁶ Maun, 107/4-5.

⁴²⁷ Mü'minun, 23/1-2.

⁴²⁸ Tâhâ, 20/14.

⁴²⁹ Bakara, 2/152.

⁴³⁰ Bkz. Bakara, 2/46.

⁴³¹ Yazır, *Hak Dili*, VI, 247.

⁴³² Bkz. Ankebut, 29/45.

⁴³³ Bkz. Bakara, 2/45.

⁴³⁴ Ezheri, *Tezhibul Luga*, IX, 356; İbn Manzur, *Lisanul Arab*, V, 3733; Ragıp el-İsfehani, *Müfredat*, 876-881.

⁴³⁵ Zuhayli, *Tefsiri'l-Münir*, XI, 7.

⁴³⁶ Yazır, *Hak Dini*, VI, 247.

düzgün hale getirmek, dengeleme, anlamlarına gelen ta'dil⁴³⁷ ile bir şeyin en güçlü yanı, destek, köşe, temel, asıl anlamlarına gelen ruknun⁴³⁸ çoğulu olan erkân, kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelir. Ta'dil-i erkân terkihi fıkhîta; namazın kıyam, rükû ve secde gibi rükûlarını usulüne uygun şekilde, acele etmeden, sükûnet ve vakar içinde yapmayı ifade eder.⁴³⁹

Kur'an- ı Kerim'de namaz elliden fazla ayette ⁴⁴⁰ “ikame” yani “bir şeyin hakkını vererek yapma” kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Bu kullanımlarda ikame; namazı bütün kurallarına riayet ederek kılmak anlamındadır. Yani kişinin rükû, secde, kıraat ve huşûsuna dikkat ederek ve kendini tamamen namaza vererek onu eda etmesidir.⁴⁴¹ Böylece namazın eksiksiz ve erkânına uygun kılınmasının önemine vurgu yapılmıştır.⁴⁴² İkame kelimesi vakarın eş anlamlısı olan istikamet sözcüğüyle aynı kökten türemektedir. İstikamet bir şeyi doğru düzgün ve hakkıyla yapmak anlamına gelmektedir.⁴⁴³ Bu bağlamda vakarlı mümin, namazı huşu ile tadil-i erkânına riayet ederek kılmaya özen göstererek namazda vakara ulaşmış olacaktır.

Kur'an, pek çok ayetinde, namaz kılmayı emretmekle beraber şartları ve nasıl kılınacağına dair tafsilata yer vermemektedir. Namazla ilgili tafsilatlı bilgileri pek çok hususta olduğu gibi, Kur'an'ın mübeyyini olan Hz. Peygamber'den öğrenmekteyiz. Zira kendisi de ashabına: “Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de namazı öyle kılın”⁴⁴⁴ buyurarak vakarlı bir müminin namazı nasıl olmalıdır sorusuna cevabı uygulamalı bir şekilde göstermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s), namazın kılınışına son derece hassasiyet göstermiş, ashabına bu konuda rehberlik etmiştir. O, gerektiğinde hata ve kusurları düzeltmiştir. Bir defasında Allah'ın Rasulü mescitte arkadaşlarıyla otururken dışarıdan bir sahabe gelmiş, alelacele namaz kıldıktan sonra Hz. Peygamber'e selam vermişti. Gelen kişinin

⁴³⁷ İbn Manzur, *Lisanul Arap*, IV, 2838-2839.

⁴³⁸ İbn Manzur, *Lisanul Arap*, II, 1720.

⁴³⁹ Abdullah Kahraman, “Ta'dil-i Erkan” içinde, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIX, 366.

⁴⁴⁰ Bakara, 2/43-83-110; Nisâ, 4/77-103; En'am, 6/72; Yunus, 10/87; Hac, 22/78; Nur, 24/56; Rum, 30/31; Mücadile; 58/13, Müzzemmil, 73/20.

⁴⁴¹ Taberi, *Taberi Tefsiri*, I, 111-114.

⁴⁴² Kahraman, “Ta'dil-i Erkan”, XXXIX, 366; M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz” içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXII, 350-357.

⁴⁴³ Ezheri, *Tezhibul Luga*, IX, 356; İbn Manzur, *Lisanul Arab*, V, 3733; Ragıp el-İsfahani, *Müfredat*, 876-881.

⁴⁴⁴ Buhari, “Ezan”, 18.

namaz kılışını göz ucuyla takip eden Allah'ın Rasul'ü, onun selamını aldıktan sonra "Dön ve namazını yeniden kıl, çünkü sen namaz kılmış olmadın."⁴⁴⁵ buyurarak sahabeyi namazını tekrarlamaya yönlendirmiştir. Bu olay üç defa aynı şekilde tekrar ettikten sonra; sahabe Hz. Peygamber'e, bundan daha iyisini yapamadığını ve kendisinin doğru olanı ona öğretmesini istemiştir. Hz. Peygamber de namazın rükünlerini eda ederken vakar ve sükûnetle acele etmeden eda etmesi gerektiğini ona bildirmiş⁴⁴⁶ ve namazda vakarlı ve sükûnet ile hareket etmenin önemine vurgu yapmıştır.

Namaz kılan kul hem yüzünü, hem de özünü Allah'a çevirip; vakarı zedeleyecek, aykırı her türlü hal ve hareketten sakınmalıdır. Zira Hz. Peygamber:"Rasûlullah (s.a.s) karga gagalamasından, vahşi hayvanlar gibi kolları yaymaktan, kişinin mescidde/camide deve gibi mekân tutmasından nehyetmiştir."⁴⁴⁷ Bu bağlamda; namazda aksırana hamd dilemek,⁴⁴⁸ konuşmak veya selam alıp vermek,⁴⁴⁹ etrafındaki taşlarla oynamak, etrafla ilgilenmek, gökyüzüne bakmak,⁴⁵⁰ namaz sonunda selam verirken elini kaldırarak selam vermek,⁴⁵¹ gibi uygunsuz davranışlar sergilemeyi yasaklamıştır. Zorunluluk dışında; namazda saç, sakal ve vücutla oynamak, elbiseyi düzeltmek, namaz dışı hareketler olup namazda vakara uygun olmayan davranışlar olduğu için hoş görülmemiştir.⁴⁵² Çünkü vakarlı müminde bulunmaması gereken bu davranışlarla Allah (c.c.) selamlanıp O'na teşekkür sunulmaz.

Namazda huşûyu bozan davranışlardan biri de namaz esnasında sağa sola bakmaktır. Hz. Peygamber : "O, şeytanın, namaz kılan kimsenin namazından çalmasıdır."⁴⁵³ buyurarak namazın vakarını zedeleyen bu davranışı yasaklamıştır. Yine bir defasında da namaz esnasında parmaklarını çıtlatan Hz. Ali'ye: "Namazda iken parmaklarını çıtlatma, çünkü bunda huşûyu terk vardır."⁴⁵⁴ buyurarak; namazdaki huşû ve vakara ulaşmanın yolunu namazın rükünlerine riayet etmekten geçtiğini ifade

⁴⁴⁵ Buhari, "Ezan",122; Nesai, "Sehv",67; Tirmizi, "Salat", 110.

⁴⁴⁶ Buhari, "Ezan",122; Nesai,"Sehv",67; Tirmizi, "Salat", 110.

⁴⁴⁷ Ebû Dâvud, "Salât" 148

⁴⁴⁸ Bkz. Müslim, "Mesacid",33; Ebu Davud, "Salat",166.

⁴⁴⁹ Bkz. Buhari, "el- Amelü fis-salat",15.

⁴⁵⁰ Bkz. Müslim, "Salat", 117.

⁴⁵¹ Bkz. Müslim, "Salat", 121.

⁴⁵² Bkz. Müslim, "Salât", 44; İbn Mâce, "İkâme's-salât", 42.

⁴⁵³ Buhârî, "Ezân", 93; Ebû Dâvûd, "Salât", 165.

⁴⁵⁴ İbn Mâce, "İkâme", 42.

etmiştir. Bütün bunlar gösteriyor ki bu sayılanlar Allah huzurunda saygılı duruşu ihlal eden davranışlardır.

Hız. Peygamber namaz esnasında vakara uygun olmayan davranışları uygun görmediğı gibi; cemaatle namaz esnasında da vakara aykırı davranışları yasaklamıştır. “Namaz için kâmet getirildiğı vakit, ona koşarak gelmeyin, sükûnet ve vakarla gelin. Yetişebildiğınızı (imamla) kılın, yetişemediğınızı de (kendiniz) tamamlayın! Çünkü sizden biriniz namaz maksadıyla yola çıkarsa namazda sayılır.”⁴⁵⁵ buyurarak; kılınacak namaz için yola çıkan kişinin namazdaymış gibi hilm ile hareket ederek olgun bir tavır takınması gerektiğini belirtmektedir. Zira namaza teenni ile değıl şeytanın bir vasfı olan acele ile gelindiğı vakit, insanın kendini toplayıp namaza konsantre olması zaman almaktadır. Bu sebeple namaz öncesinde Allah’ın huzuruna çıkmadan, kalben, ruhen ve bedenlen hazırlık sürecinde, acelecilikten uzak ve teenni ile vakar çerçevesi içinde hareket etmek tavsiye edilmektedir.⁴⁵⁶

Hız. Peygamber cemaat adabına aykırı hareketleri; mesela, imamdın önce rükû ve secde yapılmasını, kadın ve erkeklerin saf düzenine riayet etmemesini, kokulu yiyecekler yiyerek (soğan, sarımsak) camiye gelinmesini hoş karşılamamıştır. Çünkü bu davranışlar Allah’ın huzurunda takınılması gereken vakarı yok eden davranışlardır.

Hız. Peygamber, cami ve cemaat adabına yakışır davranışlar sergilenmesini, camiye gelirken temiz ve hoş elbiselerin giyilmesini ve vücut temizliğine dikkat edilmesini,⁴⁵⁷ ağız ve diş temizliğine önem verilmesini,⁴⁵⁸ teşvik ederek tavsiye etmiştir.⁴⁵⁹ Böylece kişi namazında rabbine karşı, cemaat içerisinde ise mümin kardeşlerine karşı vakarlı bir duruş sergilemiş olmaktadır.

Sonuç olarak; vakarlı bir mümin İslam’ın şiarı olan namaz ibadetini eda ederken, her hâliyle olgun, ciddi, huşûlu ve vakur bir davranış sergilemeli; Allah’ın huzurunda gerek bireysel, gerekse cemaatle kılınan namazların temsil ettiğı vakarlı duruşu, ihlal edecek her türlü hal, tavır ve düşünceden soyutlanmalıdır.

⁴⁵⁵ Buhârî, “Ezân”, 21; Müslim, “Mesâcid” 151-152.

⁴⁵⁶ Ergün Çapan, “Kur’an’da Bir Ahlak Ölçüsü Olarak ‘Yürüme Tarzı’” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, (Temmuz- Aralık 2011),53.

⁴⁵⁷ Bkz. Ebu Davud, “Taharet”, 127.

⁴⁵⁸ Bkz. Müslim, “Taharet”,42.

⁴⁵⁹ Mehmet Emin Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), II,195.

İslam şeriatında beş vakit namaz gibi oruç da, her senenin Ramazan ayında fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar yemeden içmeden ve cinsi arzulardan nefsi uzaklaştırmak suretiyle, ibadet sayılmış ve ikisi de İslam'ın temel esaslarından kabul edilmiştir.⁴⁶⁰

Oruç ibadetini yerine getirirken kişinin açlığa sabretmesi vakarlı duruşun bir şeklidir. Bu oruçlu olma hali yani aç duruş, aynı zamanda İslam şeraitinde bir hatanın, bir suçun affı için “kefare” adı altında ödenmesi gereken bir borç olarak da yer almaktadır. Kefaret; sözlükte örtmek, gizlemek anlamlarına gelir.⁴⁶¹ Bu anlamda; kefare orucu niyet edildikten sonra mazeretsiz bir şekilde kasten bozulan oruçların günahının affedilmesi maksadıyla tutulan oruçtur. Örneğin bir Müslüman oruçlu iken kasten yemek yer ya da su içerse kefare lazım gelir. Onun kefareti de altmış bir gün oruç tutmaktır ve bu da; Allah'ın emrini ihlale karşı içinde sabrı barındıran vakarlı bir duruştur.

Kefaret orucu dışında nafîle oruçlar da önerilmiş ve böylece oruç hayatın bir parçası kılınmıştır. Nasıl ki Allah'ın nimetlerine karşılık insan için günde kıyâmı, kıraati, rûkûu ve secdesiyle beş vakit namaz; Allah Teâlâ'nın karşısında saygı için bir duruş kabul edilmişse; gündüzün yemeden içmeden ve cinsi arzulardan uzaklaşma şeklinde bir duruş da saygı ifadesi sayılmış ve bu da vakarlı duruş kabul edilmiştir. Bu duruş, insan hayatında hem başarının birinci şartı olan bir sabır eğitimi, hem de sosyal hayatta çoğunluğu yoksul olan halkın acılarını kavrama melekesidir. Önemine binaen konuyu oruçta vakar adı altında biraz daha açalım:

2.2.2. Oruçta Vakar/ Aç Durma

İbadet ya da dini bir görev olmak üzere daha önce beyan edildiği gibi çeşitli vesilelerle tutulan oruçlar; yani aç durmalar ve belli bir zaman diliminde isteklerden uzaklaşmaların, sosyal hayatta çok önemli karşılıkları vardır. Bu karşılık; hem suçların karşılığında ödenen bir bedel hem toplumsal vicdanı oluşturmada nefsi terbiye hem de sosyolojik açıdan toplumdaki yoksulların halini hissettirme eylemidir. Onun için de onurlu varlık insana⁴⁶² has bu davranışa vakarlı davranış adı verilebilir.

⁴⁶⁰ Bkz. Buhârî, “İman” 1; Müslim, “İman” 22; Nesâî, “İman” 13; Tirmizî, “İman”, 3.

⁴⁶¹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, V, 3900.

⁴⁶² Bkz. İsrâ, 17/70; Tin, 95/4.

Oruç ibadetinin temeli, belirli zaman dilimleri içerisinde yeme ve içme eylemlerinden uzak durmaktır. Bununla birlikte bu eylemler dışında oruca zarar veren ve orucu bozan başka durumlar da bulunmaktadır. Mesela cinsel münasebet gibi birtakım nefsanî isteklerden kaçınmak gerekir. Bunlara yaklaşmak da orucu bozan durumlar arasındadır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu durum, Allah’a ve topluma karşı işlenen bir suç/günah’tır. Onun bağışlanması için kefarete konulması ve bu vesile ile aç bekleme, yoksulların durumuna karşı bir duyarlılık kazanma eylemidir. Aksi halde Peygamberimizin “Komşusu açken tok yatan bizden değildir”⁴⁶³ sözünü hak etmiş olmayız. Dilenmemek için yoksulluktan dolayı açlığa tahammül de Allah’ın hoşnut olduğu bir açlık durumudur. Bu durum Kuran’da şöyle övülür:

*Ve onlardan önce o yurda (Medine’ye) yerleşen, imânâ sarılanlar kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilen(ganimet)lerden ötürü göğüslerinde bir ihtiyaç (eğilimi) duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi, (göç eden yoksul kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar başarıya erenlerdir”*⁴⁶⁴

İbnu Abbâs radiyallâhu anhümâ anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ailesi üst üste pek çok geceleri aç geçirirler ve akşam yemeği bulamazlardı. Ekmekleri çoğunlukla arpa ekmeği idi.”⁴⁶⁵ İbnu Ömer radiyallahu anhuma anlatıyor: “(Bir zat) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm’ın yanında öğürmüştü, ona: “Öğürtünü bizden uzak tut. Zira dünyada insanların en çok doymuş olanları, Kıyamet günü en çok aç kalacak olanlardır” buyurdular.”⁴⁶⁶

Dinin dışında hiçbir toplumsal yapının dikkate almadığı aç durarak vakarlı duruşa ulaşma hakkında kısa bir girişten sonra; İslam’ın bu duruşu/orucu ele alışına ve bu konuda neler önerdiğine geçebiliriz.

Arapça bir kelime olan savm, “sa-ve-me” fiilinin mastarı olup; yemek, içmek, konuşmak, yürümek ve cinsi münasebet tarzı fiillerden kendini tutmak veya geri durmak anlamlarına gelir.⁴⁶⁷ Şeriatta oruç, mükellefin, niyet ederek fecirden, güneşin

⁴⁶³ Hakim, *el-Müstedrek ale’s-sahihayn*, (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990), 4,183,7307.

⁴⁶⁴ Haşr, 59/9.

⁴⁶⁵ Tirmizi, Zühd 38.

⁴⁶⁶ Tirmizi, Kıyamet 38; İbnu Mace, Et’ime 50.

⁴⁶⁷ İbn Faris, *Megayisil Luğa*, III,323; İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, IV, 4980; İsfahani, *Müfredat*, 609; Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, IV/320; Yazır, Elmalılı bakara 183. Ayet tefsiri; Hicazi, *Furkan Tefsiri*, I/134-135.

batımına kadar, yemek, içmek, cinsi münasebet ve kusmaktan kendini tutmasıdır.⁴⁶⁸ İnsan nefsinı terbiye eden, kötülüğe olan hırsını gideren, ilahi emirlerin en büyüğü ve en meşakkatlisi olan oruç; gün boyu nefsi, isteklerinden alıkoymak suretiyle manevi bir cihadı temsil etmektedir.⁴⁶⁹ Çünkü insanı, şehvi duygunlardan çekip çıkarmak ruhu olgunlaştırıp, onu her türlü kirlerinden arındırarak hilm ve vakar seviyesine ulaştırmak, nefse karşı açılmış manevi bir savaşı ifade etmektedir.⁴⁷⁰ Böylece oruç, vakarlı mümini manevi anlamda eğitip ona olgunluk, hilm ve vakar kazandırarak rabbine karşı saygılı ve hürmetkâr olmayı öğretir.

“Ey iman edenler, sizden öncekilere yazıldığı gibi, oruç, size de yazıldı (farz kılındı). Umulur ki sakınırsınız”⁴⁷¹ ayetiyle geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi; Hz. Muhammed (s.a.s)’in ümmetine de farz kılınan oruç; kişiye nefsin hâkim olma alışkanlığı kazandırarak günahlardan sakınmayı öğretir. Çünkü oruç, dünyevi mal, mülk ve hevesleri insanın gözünde küçülterek, şehveti kırar ve nefsin heveslerini bertaraf eder. Kişiyi azgınlık ve kötülüklerden alıkoyarak Rabbine bağlılık lezzetini tattırır. Onu meleklik saflığına ulaştırır.⁴⁷² Bu bağlamda kişinin oruç tutarken çeşitli nefsi arzulardan uzaklaşması; Rabbine karşı vakarlı duruşudur diyebiliriz.

Oruç nefsi istek ve arzulardan uzaklaşmanın bir sembolü olduğu gibi, nimetlere şükürün de bir ifadesidir. Yüce Allah; “Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O’dur. Ne kadar da az şükrediyorsunuz.”⁴⁷³ şeklinde sitemkar bir dil kullanarak insanoğluna verilen tüm nimetlere karşılık şükretmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.⁴⁷⁴ İnsanın nefsi isteklerden kendini alıkoyması anlamına gelen oruç,⁴⁷⁵ kulun Rabbine karşı göstermiş olduğu minnet duygusu, şükür içinde barındıran vakarlı bir duruştur. Zira kul, nimeti verene şükür için nefsinin hoşuna giden her şeyden uzak durarak rabbine hürmet ve saygı göstermiş olmaktadır. Çünkü vakarın anlamlarından biri olan tevkir tazimde bulunmak ve hürmet göstermek anlamlarına gelir.⁴⁷⁶ Vakarlı mümin oruç

⁴⁶⁸ İsfahani, *Müfredat*, 609.

⁴⁶⁹ Yazır, *Hak Dini*, I, 610.

⁴⁷⁰ Süleyman Ateş, “Oruç”, *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, 3, (Ocak 1998), 3.

⁴⁷¹ Bakara, 2/183.

⁴⁷² Yazır, *Hak Dini*, I, 612.

⁴⁷³ Mülk, 67/23; Müminun, 23/78; Secde, 32/9.

⁴⁷⁴ Kara, *Kur'anda Beden Dili*, 303.

⁴⁷⁵ İbn Faris, *Megayisil Luğa*, III, 323; İbn Manzur, *Lisanul Arab*, IV, 4980; İsfahani, *Müfredat*, 609; Râzi, *Mefâtihi'l-Gayb*, IV/320; Yazır, Elmalılı bakara 183. Ayet tefsiri; Hicazi, *Furkan Tefsiri*, I, 134-135.

⁴⁷⁶ Kurtubi, *Camiul-Ahkami'l-Kur'an*, XVI, 174.

tutarak, Rabbinin emrini yerine getirmiş O'nu tazim etmiş ve O'na şükrünü beyan etmiş olur.⁴⁷⁷ Böylece namazda şükrünü ve vakarlı duruşunu secde ile ifade eden kul, oruçta şükrünü ve vakarını nefsin isteklerden mahrum bırakarak açıklıkla ifade etmiş olmaktadır.⁴⁷⁸

Oruç, nefsin hoşuna gitmeyen ruhi bir egzersizdir. İradeyi terbiye ederek kişinin kendini takvaya/sakınmaya hazırlamasıdır. Zorluklarla nasıl baş etmesi gerektiğini insana öğreten bir sabır idmanıdır. Bu idman, insanın önünde bulunan helal yiyeceklerden belli bir müddet mahrum edilmesi şeklindedir. Bunların hepsi nefse çok zor ve ağır geldiği için⁴⁷⁹ oruç meşakkatlidir. Fakat rabbine karşı duyduğu saygı bu meşakkatten kat kat daha üstündür. Kul aşırı derecede açıksa veya çok susamış olsa bile orucunu bozmadan onu tamamlamaya gayret eder. Bu durum onun rabbine olan korku ve saygısı sebebiyledir. Dünyadaki nimetleri, nefsi her ne kadar ona süsleyerek güzel gösterse de kul, orucun saygınlığını çiğnemekten korkarak Allah'tan hakkıyla sakınma şuuruna erişir.⁴⁸⁰ Böylece Rabbine karşı onurlu duruşunu açlığa sabrederek göstermiş olur.

Oruç bedene kuvvet, nefsi arzulara bir ölçü ve denge kazandırır. Hayatın ve nimetin kadrini anlamamızı sağlar. Sosyal yönden de fakir insanların hallerini anlamak gibi ruhi ve bedeni faydaları vardır. Fakat beklide bu faydalardan en önemlisi; yaratanın emrine boyun eğerek kulluk bilinci kazanmak, ruhu riyadan temizleyerek ihlası artırmaktır. Benliği Allah'a teslim ederek nefse karşı bir cihat olan bu ibadet, Rahman'ın huzurunda sevdiği her şeyden vazgeçerek vakarlı duruşunu bedenlen göstermenin bir örneğidir.⁴⁸¹

Oruç Kur'an-ı Kerimde, savm ve sıyam kelimelerinin türevleri şeklinde on üç yerde geçmektedir.⁴⁸² Bu ibadet; İlk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed (sas)'in ümmetine kadar, tüm insanlığa farz kılınan bir ibadettir.⁴⁸³ Bu farziyetin geneli içine alması; ibadetin meşakkatinin, yani ona katlanma gücünün daha

⁴⁷⁷ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an*, XIII, 7338-7345.

⁴⁷⁸ Özağar vd., *Hadislerle İslam*, II,417.

⁴⁷⁹ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, I,135-137.

⁴⁸⁰ Zuhayli, *Tefsiri'l-Münir*, I,412-416.

⁴⁸¹ Yazır, *Kuran Dili*, I, 614.

⁴⁸² Yitik, "Oruç", XXXIII, 416-425; Abdalbaki, *Mucem*, 417.

⁴⁸³ Bakara, 2/183; Râzi, *Mefâtihi'l-Gayb*, IV,321-322.

kolay olmasını sağlamak içindir.⁴⁸⁴ Böylece tarih boyunca tevazu ile rabbine yönelen her mümin, sabırla yerine getirdiği bu kadim ibadet sayesinde yaratanına karşı vakarlı bir duruş sergilemiş olmaktadır.

Bütün ilahi dinlerin ibadet biçimlerinden biri olan oruç; Allah-insan ilişkisini düzenleyen bir araç, insana içgüdüsel eğilimlerini kontrol etmeyi öğreten ve onu olgunlaştıran evrensel bir eğitim metodu, bütün dinlerde kişiliği terbiye ederek bireye Rabbine karşı saygın bir duruş kazandıran bir semboldür.⁴⁸⁵

Kuran’da oruç tutan erkekler “sâihun” oruç tutan kadınlar ise “sâihat” isimleriyle yer almakta, bu kelimeler de sözlükte seyahat eden kişiyi nitelemek için kullanılmaktadır. Bu tabirin kullanılmasının sebebi ise oruç tutan müminin maddi âlemden manevi âleme yolculuk etmesi olarak ifade edilebilir.⁴⁸⁶ Bu yolculuk yaratıcı karşısında şükrün bir ifadesi olarak vakarlı bir duruştur. Çünkü mümin bütün azalarını oruçla temizleyince melekler kadar saf ve temiz bir hal alabilmektedir. Böyle bir şekilde tutulan orucun karşılığı ise Hz. Peygamberin bir hadisinde:

*Hayır ameller en az on misliyle yazılır, bu yedi yüz misline kadar çıkar. Allah Teâlâ Hazretleri (bir hadis-i kutside) şöyle buyurmuştur: "Oruç bu kaideden hariçtir. Çünkü o sırf benim içindir, ben de onu (dilediğim gibi) mükâfatlandıracağım. Kulum benim için şehvetini, yiyeceğini terk etti."*⁴⁸⁷

şeklinde ifade edilmektedir.

Oruç ibadetinin asıl amacı ayette de belirtildiği üzere; ⁴⁸⁸ müminleri takvaya, duyarlı olmaya, Allah’tan hakkıyla sakınmaya ve arınmışlığa ulaştırmaktır.⁴⁸⁹ İnsanı azgınlıktan ve her türlü kötülükten uzaklaştıran, nefsin heveslerini mağlup eden oruç; kalbin Allah’a bağlanmasıyla, dünyevi her türlü mal, mülk ve servetin ne kadar küçük olduğunu insana gösterir. İnsan ilahi lezzeti tadınca, meleklerde olan saf ve temizliğe ulaşır. Onun bu durumu, davranışlarına vakar ve olgunluk olarak sirayet eder. Buna karşılık; nefsinin kölesi haline gelen kişiler shevi arzuları için her türlü günaha ve

⁴⁸⁴ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, IV,321-322

⁴⁸⁵ Abdurrahman Kasapoğlu “Kur'an'da Oruç Psikolojisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 43/1, (Ocak- Şubat- Mart 2007),56.

⁴⁸⁶ Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 171.

⁴⁸⁷ Buhari, “Savm” 2, 9, “Libas” 78; Müslim, “Sıyâm” 164; Ebu Dâvud, “Savm” 25; Tirmizi, “Savm” 55; Nesâi, “Sıyâm” 41; İbnu Mâce, “Sıyam” 1,Edeb 58.

⁴⁸⁸ Bkz. Bakara, 2/183.

⁴⁸⁹ Kutub, *Fizilal*, I, 349.

fuhuşata sürüklenirler. Oruç tutanlar ise nefsinin arzularına yenik düşmeyip, onları ihtiyaca göre kullanmasını bilir⁴⁹⁰ ve vakar çerçevesinde hareket eder.

Kulun olgunlaşmasına vesile olan oruç, ahlaki bir duruştan ayrı düşünülemez. Nasıl ki ahkâmına uyularak kılınan bir namaz kişiyi her türlü çirkinlikten uzaklaştırıyorsa, hakkıyla tutulabilen bir oruç da insanı ahlaken olgunluğa erişmesini sağlar. O'na bir saygınlık ve ağırbaşlılık kazandırır. Vakarlı müminin, orucun bereketinden faydalanabilmesi için, sadece midesine değil, eline, diline, gözüne, kulağına vesair bütün azalarına oruç tutturarak orucun hakikatine ermesi gerekir.⁴⁹¹ Böylece kul, vakarla tutulan bir orucun, sadece yemek içmek vesair nefsi isteklerden uzaklaşmak değil, aynı zamanda her türlü dil ve beden ile yapılan haramlardan uzak durmak anlamını ifade ettiğini idrak eder. Neticede oruç, bütün ibadetlerde olduğu gibi insan davranışlarını düzenleyip şekillendirir.⁴⁹² Müminin davranışları orucun verdiği olgunluk duygusuyla vakar kazanır ve her türlü taşkınlık bu ibadet sayesinde dizginlenir. Peygamberimizin “Oruç perdedir. Biriniz bir gün oruç tutacak olursa kötü söz sarf etmesin, bağırıp çağırmasın. Birisi kendisine yakışsız laf edecek veya kavgaya edecek olursa "ben oruçluyum!" desin (ve ona bulaşmasın)”⁴⁹³ hadisi bütün bunların delili sayılabilir.

Hiz. Peygamber oruç ibadetinin insan davranışlarına katmış olduğu olgunluk ve vakarı şöyle dile getirmektedir: “Oruç bir kalkandır. Oruçlu saygısızlık yapmasın, ahlaksızca konuşmasın. Eğer birisi kendisiyle dövüşmeye veya sövüşmeye kalkışırsa, iki defa ben oruçluyum desin...”Nasıl ki kalkan sahibini savaşta her türlü tehlikelere karşı koruyorsa; oruç da kendisini hakkıyla tutan kişiyi, hem dışardan hem de içerden gelebilecek tehlikelere karşı korur. Bireyin içinden gelebilecek tehlikeler, nefsinin arzuları ve şeytanın aşırılığa meyleden vesveseleridir. Bu bağlamda oruçlu; kalkanı ilk olarak kendi elinden ve dilinden sadır olacak yanlış hal ve tavırlar için kullanacak; kimseye kaba ve nezaketsiz davranışlar sergilemeyecek, cahilce kimseye sataşmayacaktır. Şayet kendisine bir başkası tarafından sataşma, kavgaya ve sövme olursa, bu defa kalkanı o kimseden gelebilecek kötülöklere karşı kullanacak, olgun ve vakur

⁴⁹⁰ Yazır, *Hak Dini*, I, 612-613; Râzi, *Mefâtihi'l-Gayb*, IV/322-323.

⁴⁹¹ Özağşar vd., *Hadislerle İslam*, II,417.

⁴⁹² Özağşar vd., *Hadislerle İslam*, II,415.

⁴⁹³ Buhari, “Sıvâm” 2, 9, “Libas” 78; Müslim, “Sıvâm” 164; Muvatta, “Sıvâm” 58; Ebu Dâvud, “Sıvâm” 25; Tirmizi, “Sıvâm” 55; Nesâi, “Sıvâm” 41; İbnu Mâce, “Sıvâm” 1, “Edeb” 58.

davranarak tehlikeyi uzaklaştıracaktır.⁴⁹⁴ Böylece oruç, mümini çirkin davranışlara düşmekten koruyacak ve vakar çerçevesinde dengeli ve olgun hareket etmesini sağlayacaktır.

Oruç, kişinin gözlerini çirkin bakışlardan, dilini yalan, gıybet, iftiradan, ellerini ise vurma ve incitmekten korumasını sağlar.⁴⁹⁵ Müminin davranışları onunla yumuşaklık kazanır, kalbi onunla sükûnete erişir. Müminin dili oruçluyken kibar ve nezih olur. Onun eylemleri oruçluyken tevazu çerçevesinde olur. Böylece mümin kul, oruçla birlikte hem rabbine karşı hem de mümin kardeşlerine karşı vakarlı bir duruş sergilemiş olur.

Hz. Peygamber: “Yalan ve yalana göre hareket etmeyi terk etmeyenin yemeği içmeyi bırakmasına Allah’ın ihtiyacı yoktur.”⁴⁹⁶ buyurarak orucun manevi boyutuna vurgu yapmış, oruç olan kimsenin ibadetin maneviyatını ve vakarını zedeleyecek yalan, iftira, dedikodu, kötü her türlü söz ve fiillerden uzak durmasını öğütlemiştir. Bu davranışları sergileyen kimseler orucun hikmet ve amacını anlayamamıştır. Zira oruç ibadetinin hikmetlerinden birisi iyi güzel davranışlar sergileyen olgun ve vakur insanlar yetiştirmektir. Allah (c.c.) kişinin, dedikodu yapmasını, kardeşinin etini yemesine benzetmiş;⁴⁹⁷ bu tür davranışların vakarlı mümine hiç bir zaman yakışmayacağına vurgu yapmıştır. Vakarlı mümine; yalan söyleme, gönül kırma, kardeşini incitme, küs tutma yakışmamakta aksine; aç olmasına rağmen tebessüm etmek, gönül alıcı olmak, güler yüzle birleşen tatlı bir dil yakışmaktadır.⁴⁹⁸

Müminler ruhlarına huzur verip nefislerini körelten, gönüllerine sevgi ve merhamet tohumları eken orucun aydınlığını, kötü fiil ve davranışlarla gölgelememelidirler. Oruçlu olduğu zaman daha da hassasiyetle kaçınılması gereken bu tür çirkin fiiller, oruç ibadetinin özünü etkileyerek, ibadetin bereket ve sevabını götürürken,⁴⁹⁹ aynı zamanda kişinin olgun ve saygın kişiliğine de olumsuz yansıyıp onun vakarını zedelemektedir.

⁴⁹⁴ Bkz. Buhari, “Savm”, 2.

⁴⁹⁵ Mustafa Karataş, *İbadetlerde Ruh ve Şekil*, (İstanbul: Nun Yayıncılık,2010),132.

⁴⁹⁶ Buhari, “Savm”,8.

⁴⁹⁷ Bkz. Hucurat, 49/12.

⁴⁹⁸ Karataş, *İbadetlerde Ruh*, 133.

⁴⁹⁹ Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, II,417.

Bütün bu açıklamalar orucun, Allah’a kul olma bilincine sahip olabilmek, mümin kula yakışmayan her türlü hal ve hareketlerden sakınarak, vakarlı bir duruş sergileyebilmek ve kulluğu belli bir disiplin altına alabilmek açısından çok önemli bir ibadet olduğunu göstermektedir.⁵⁰⁰

Oruç ibadetinin insana kazandırdığı en büyük erdem hiç kuşkusuz verilen nimetlerin kadrini bilmek ve ihtiyaç sahiplerinin içinde bulundukları durumu anlamaktır. Oruç, bireyin toplumda kendisine düşen görevleri anlayarak fiili yardıma yönelmesine vesile olmaktadır.⁵⁰¹ Vakur olan insan, çevresindeki açken tok yatan insan değildir. Aksine kendisi için sevip istediklerini Müslüman kardeşi için isteyen kişidir. Bu doğrultuda vakarlı Müslümanın kalbi ihtiyaç sahiplerine yardım etme heyecanıyla çarpmaya başlamaktadır. Böylece oruç ibadeti insana, daha yardımsever, daha özverili, daha iyilik yapmaya meyilli daha vakur bir kişilik kazandırmaktadır.⁵⁰²

Neticede görülmektedir ki; oruçta vakar, sadece mideye değil vücuttaki tüm azalara tutturulan oruç ibadetinin insandaki yansımaları olarak açıklanabilir. Hakkıyla ibadetini yerine getiren vakarlı mümin, hem içini hem dışını her türlü kirlerden arındırır. Kendisine verilen nimetlerin kadrini anlar. Elindekini ihtiyaç sahipleriyle paylaşmayı öğrenir. Böylece, mümin hem ibadetini yerine getirmiş olacak hem de ihtiyaç sahiplerinin durumlarını bizzat yaşayarak tecrübe edecektir. Bu bağlamda oruç ibadeti; Allah’a gerektiği gibi saygı gösterme ve açlığa, susuzluğa, nefsin isteklerine karşı sabretmenin bedensel bir ifadesi olarak vakarlı duruştur.⁵⁰³

Kur’an’ın, Allah Teâlâ’nın verdiği nimetler karşısında kullar için belirlediği namaz ve oruç olgusuyla vakarlı duruş biçimini sunduktan sonra; biraz da Kur’an’a göre kullarından cennet karşılığında mallarını karşılıksız istemesi mukabilinde vakarlı duruşu vermeye çalışalım.

Konuya girmeden önce şunu hatırlayalım ki; yukarıda ifade edildiği gibi “vakar kavramı” arzulara yaklaşımda acele etmeden ilerisini düşünerek; ihtiyatlı, temkinli iş görme anlamında kullanılmaktadır. Vakarlı adam derken bu anlamlar gözetilmiş olur.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ Dönmez, “Oruç”, XXXIII,416-425.

⁵⁰¹ Dönmez, “Oruç”, XXXIII,416-425.

⁵⁰² Kasapoğlu “*Kur’an’da Oruç*”,60-61.

⁵⁰³ Kara, Kuranda Beden Dili, 289.

⁵⁰⁴ Cürcani,, Muce’mu’t-Ta’rifat, 213.

İsteklerin dışında kendisine verilen ve kendisinden istenen şeyler karşısında da halife insan için vakarlı davranış, davranışlar içinde en uygun olanıdır. Çünkü “vakar” sözcüğü, kök itibarıyla her şeydeki ağırlığı ifade eder.⁵⁰⁵ Bu ağırlık, eşek veya katırın taşıdığı yükten⁵⁰⁶ tutunuz da bol miktarda meyve tutan⁵⁰⁷ veya meyvesi aşırı olan ve bu aşırılıktan dolayı dalları yere değen hurma ağacı⁵⁰⁸ yük taşıyan hamile kadına⁵⁰⁹ varıncaya kadar onların taşıdığı ağırlık gibi daha nice anlamları içinde barındıran bir ağırlıktır. Onun için vakarlı insan denildiği zaman ağır başlılıkta zirve yapmış insan akla gelir.

Vakar kökünden türeyen “tevkîr” sözcüğü “ululamak” anlamında Allah için kullanılmıştır.⁵¹⁰ “Tevkîr” saygı gösterme, azamet,⁵¹¹ Allah (c.c.) için tazimde sebat etmek,⁵¹² O’na karşı ihtiram göstermek⁵¹³ ve ciddiyetini⁵¹⁴ korumak manalarında kullanılır. Buna göre halife insan için insanlara olduğu gibi özellikle Allah (c.c.) tarafından kendisine verilen ve kendisinden istenen şeyler karşısında vakarlı davranış en uygun olanıdır.

Verilen nimetlere karşı vakarlı duruşun görülmesi için namaz ve oruç ibadetleri farz kılındı,⁵¹⁵ kullukta samimiyetin ölçülmesi ve İbrahim’î duruşun görülmesi için evladın kurban edilmesi istendi,⁵¹⁶ cennet karşılığında zekât farz,⁵¹⁷ sadaka da yerine göre sadaka-i fitır gibi vacip⁵¹⁸ ve yerine göre de nafîle sadaka verilmesi müstehap kılındı. Bunun dışında da bir taraftan insan fitratındaki yardımlaşma ve dayanışmanın bir gereği olarak ve diğer taraftan da yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesinde sadaka meşrulaştırılıp övüldü ve o, insanlar arasında ilahi bir gelenek yapıldı.⁵¹⁹ Yani sadaka dince yasaklanmayan, şerîata, akla, vicdana ters düşmeyen, kanun ve geleneklere

⁵⁰⁵ İbn Faris, Mu’cemu Mekayîsi’l Luğa, VI, 132.

⁵⁰⁶ ez-Zamahşeri, Esasul Belağa, II, 349.

⁵⁰⁷ İsfahani, Müfredat, 1173-1174; Zamahşeri, Esasul Belağa, II, 349; İbn Manzûr, Lisanul Arap, XI, 4889.

⁵⁰⁸ Asım Efendi, Kamusul Muhit, III, 296.

⁵⁰⁹ İmam Kurtubî, Camiuli-Ahkami’l-Kur’an, XI, 345-348.

⁵¹⁰ Zamahşeri, Esasul Belağa, II, 349; Yazır, Hak Dini Kuran Dili, VIII, 388.

⁵¹¹ Razi, Mefatihü’l Gayb, XXII, 150-151.

⁵¹² Kurtubî, Camiuli-Ahkami’l-Kur’an, XVIII, 48-50.

⁵¹³ Asım Efendi, Kamusul Muhit, III, 296-297.

⁵¹⁴ A. Sedat Üstün, Kur’an-ı Kerim Sözlüğü, 573.

⁵¹⁵ Bkz. Nisa 4/103.

⁵¹⁶ Bkz. Saffat, 37/102.

⁵¹⁷ Bkz. Bakara, 2/43.

⁵¹⁸ Bkz. Tevbe, 9/60.

⁵¹⁹ Bkz. Bakara, 2/177; 261-268; Nisâ, 4/114.

uygun, yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesinde sosyal hayatta yardımlaşma ve dayanışmanın bir gereği olarak insan bedeninin zekâtı kabul edildi.

Bütün bu davranışlar, bir yönden Allah (c.c.) tarafından verilen nimetler karşılığında şükürü ifade eden bir duruşu bir taraftan malların, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmamasını⁵²⁰ diğerk taraftan Allah'ın meşrulaştırdığı ganimet mallarını, bilhassa; yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden muhacir gazilere ve kıyamete kadar gelecek fakirlere ait kılınarak,⁵²¹ toplumda sosyal düzenin temellerini atmaktadır.

Kur'an'da tanıtıldığı gibi daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanını yerleştirmiş olan Ensara, kendilerine hicret edip gelenler sevdirdildi ve onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmediler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendi nefislerine tercih eder oldular. Muhacir ve Ensar örnekliğinde nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş olan örnek karakterler haline geldiler.⁵²² Bunu takip eden yıllarda Allah Teâlâ tarafından bir uyarı ile şöyle ikaz edildiler:

*Ey inananlar! Allah'tan, sakınılması gerektiği gibi sakının, sizler ancak Müslüman olarak can verin. Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Birbirinize düşmandınız, kalplerinizin arasını uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Yoksa siz bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi oradan kurtardı.*⁵²³

Hız. Peygamber'in yirmi üç senelik tebliğ döneminde bu uyarılarla tarihin örneğini görmediği bir topluluk oluşturuldu. Bu örnek topluluk Tevrat ve İncil'de şöyle müjdelendi:

Muhammed Allah'ın elçisidir. Onun beraberinde bulunanlar, inkârcılara karşı sert, birbirlerine merhametlidirler. Onları rükûa varırken, secde ederken, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk dilerken görürsün. Onlar, yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar. İşte bu, onların Tevrat'ta anlatılan vasıflarıdır. İncil'de de şöyle

⁵²⁰ Haşr,59/7.

⁵²¹ Bkz.Haşr,59/8.

⁵²² Bkz.Haşr,59/9.

⁵²³ Bkz. Ali İmran, 3/102-103.

*vasıflandırılmışlardı: Filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ekincilerin hoşuna giden ekin gibidirler. Allah böylece bunları çoğaltıp kuvvetlendirmekle inkârcıları öfkelerendirir. Allah, inanıp yararlı isler isleyenlere, bağışlama ve büyük ecir vadetmiştir.*⁵²⁴

Onlardan sonra gelen Müslüman toplumlar: "Rabbimiz! Bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla; kalbimizde müminlere karşı kin ve düşmanlık bırakma; Rabbimiz! Şüphesiz Sen şefkatlisin, merhametlisin"⁵²⁵ diye dua ederek ve onları örnek alarak sosyal vicdan ve sosyal karaktere ulaşip vakar sahibi bireyler oldular.

Yukarıdaki ayetlerde nitelikleri verilen insanlar, son peygamber Hz. Muhammed'in terbiyesinden geçirilerek toplumsal vicdanı yakalamış vakarlı insan örnekleri kılınmışlardır. Bu insanlar, sosyal dengeyi sağlamak için Allah'ın cennet karşılığında kullarından mallarını fakir ve yoksullar için karşılıksız istemesi üzerine, bu emri gönül rahatlığıyla kabul etmişlerdir. Ayrıca onların vakarlı duruşlardan biri de, sadece Allah rızası için zekât ve sadaka vermeleridir. Çünkü onlar, İslam'da zenginlerin malının üzerinde muhtaç ve yoksulların hakkının olduğu⁵²⁶ bilincini kazanmışlardır. Onun için zekât, İslam'ın üçüncü şartı kılınmıştır. Zekât ve sadakanın özelliği; Allah için toplum yararına yapılan bir ibadet olmasıdır. Allah bize maddi zenginlikler verir ve aynı zamanda onları düşkünlerle paylaşmakla sorumlu tutar. Bu sorumluluk, Müslümanı diğer bütün insan topluluklarından saygınlık açısından farklı kılar. Bu farklılıklardan biri belki de en önemlisi, Müslümanların Allah rızası için zekât ve sadaka adı altında mallarını karşılıksız olarak fakir ve yoksullarla paylaşmalarıdır. Bu tür bir davranışın, Allah'ın dininden başka bir sistemde görülmesi nadirattandır. Öneme binaen bir Müslümana vakar ve saygınlık kazandıran zekât ve sadakanın terbiye durumunu biraz daha açalım.

2.2.3. Allah'ın Cennet Karşılığında İnsanlardan Canlarını ve Mallarını İstemesi Mukabilinde Vakarlı Duruş; Karşılıksız Zekât ve Sadaka Verme

Bu başlık altında yukarıda nicelikleri verilmeğe çalışılan sosyal toplumun devamı için gerekli olan; Allah Teâlâ'nın toplumsal uzlaşmanın oluşturulmasını

⁵²⁴ Fetih,48/29.

⁵²⁵ Haşr,59/9.

⁵²⁶ Bkz. Zariyat,51/19.

sağlamak için farz, vacip ve nafil olarak koyduğu ve bereket, fazlalık ve temizlik anlamlarına gelen zekât⁵²⁷ ve doğruladı manasını içinde barındıran sadakanın⁵²⁸ verilışı hem Allah Teâlâ'nın nimetleri karşısında şükredici bir duruş olarak hem de bunların sosyal dayanışmanın oluşturuluşundaki rolü ele alınacaktır.

İslam'ın beş esasından biri olan zekât,⁵²⁹ namaz ve oruç gibi insanın Rabbine şükrünü ifade ediş şekillerinden biridir.⁵³⁰ Namaz ve oruç bedenle yapılan ibadetlerken zekât ve sadaka ise mal ile yapılan ibadetlerdir. İbadetlerin bu şekilde hem bedeni hem mali olmasının sebebi Allah'ın nimetlerinin de çeşitliliğe sahip olmasındandır. Nasıl ki bu çeşitlilik nimetlerde varsa; bu nimetlere şükrü, Rabbe karşı da saygı ve tazimi ifade eden ibadetlerde de çeşitlilik vardır. Zekât, Kur'an'da genellikle namazla birlikte zikredilmektedir. Bu ibadetlerden namaz insanın manevi yönüne dönükken, zekât ise mali yönüne dönüktür. Namaz insanın manevi âlemle bağlarını güçlendirirken; zekât ise onu çevresiyle ve toplumla bağlarının güçlendirmesini sağlar. Böylece namaz insanın ruhunu temizlerken zekât ve sadaka onun hem ruhunu hem de malını temizleyen⁵³¹ Rabbine saygı ve tazimini ifade eden vakarlı duruşunun ifadeleridir.

Zekât kavramı, bereket ve temizlik anlamlarıyla⁵³² hem nefisleri her türlü günden hem de mal ve serveti her türlü haramdan temizleyen bir ameliyedir. “Zekât” kelimesinin asıl anlamı Yüce Allah'ın bereketinden kaynaklanan dünya veya ahirette olan artıştır. İnsanların mallarından fakirlere ayırdığı hisseye de bu isim verilmektedir. Çünkü bu ibadet hem malı bereketlendirip çoğalmasına vesile olmakta hem de nefsi her türlü kirlerinden arındırarak olgunlaşmasını sağlamaktadır. Zekât kelimesi, bazen insana nispet edilerek “Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir.”⁵³³ şeklinde kullanılır.⁵³⁴ Yani insanın nefsini temizlemesi sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmesi olarak ifade edilir.⁵³⁵ Bu sorumluluklardan biri de elbette mali bir ibadet olan zekâttır. Bu bağlamda kişinin nefsini temizlemesi zekâtlarını hükme uygun bir şekilde vermesidir diyebiliriz. Kimi zaman da “zekât” kelimesi yüce yaratıcıya nispet edilerek kullanılır.

⁵²⁷ Bkz. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, III,1849.

⁵²⁸ Bkz. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, III,1849.

⁵²⁹ Bkz. Müslim, “İman”,21.

⁵³⁰ Bkz. Bakara,2/152.

⁵³¹ Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*,166-167.

⁵³² Bkz. İbn Manzur,“*Lisanu'l-Arab*, III,1849-1850.

⁵³³ Şems, 91/9.

⁵³⁴ İsfehâni, *Müfredat*, 459.

⁵³⁵ Karaman vd., *Kuran Yolu*, V,629-630.

“Allah dilediğini temize çıkarır”⁵³⁶ buyurulmakta ve bu ayette Allah’ın kulunu güzel amelleri sayesinde kirlerinden arındırdığını ve bu konuda tek failin O olduğuna ima edilmektedir.⁵³⁷ Bu kelime bazen de Peygamberimize nispet edilerek kullanılır; zira insanları kirlerinden arındıracak, onları temizleyecek olan güzel amelleri insanlara o iletmede ve o güzel amellerin ilk uygulayıcısı ve öğretmeni O olmaktadır.⁵³⁸ “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al!”⁵³⁹ Yani onları iyice temizlemek için veya mallarını çokça bereketlendirmek için onları farz, vacip ve nafil kısımları olan bu mali ibadete yönlendir anlamındadır.⁵⁴⁰ Rabbinin verdiği rızıktan gönül rızası ile verenler Allah nezdinde malını her türlü haramlardan temizlemektedir. Aynı zamanda mali ibadetini yerine getiren kişi; kendi sorumluluğunu yerine getirerek manevi anlamda arınıp temizlenmesine vesile olmaktadır. Böylece zekât, kul ile Allah’ı birbirine yakınlaştıran,⁵⁴¹ mümine hem Rabbi katında hem de insanlar nezdinde saygınlık kazandıran bir unsur görevi görmektedir.

Zekât, bereket ve temizlik anlamlarıyla⁵⁴² gönülleri temizleyen bir ameliye olduğunu ima eder. Allah’ı zikir ve O’nu anış bu gönül temizliğinden sonra yapılırsa anlam kazanır. “Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı anmakla huzura kavuşur.”⁵⁴³ ayetinde dile getirildiği gibi kalbin mutmain olması Allah’ı zikretmekle olur. Bu zikir; O’nu tazim etme, O’na saygı gösterme, Rabbe karşı ibadetlere sebat etmekle yerine getirilir. Allah’ı anışın ve ona yaklaşmanın yollarından biri de yalnız Allah (c.c.) rızasını düşünerek yerine getirilen zekât ve sadakalardır. Bu mali ibadetler, Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle, karşılık beklemeden, fakire, miskine veya diğer ihtiyaç sahiplerine malından verdiği şeye denmektedir.⁵⁴⁴

İnsanoğlu yalnızca rızayı ilahiye kavuşmak ve Rabbine tazim/saygı göstermek niyetiyle kendisi için çok değerli olan mal ve servetinden feda ederek O’na karşı teslimiyetini, vakarlı duruşunu göstermiş olmaktadır. Zira insanın nefsi dünya hayatına

⁵³⁶ Nisa, 4/49.

⁵³⁷ İmam Kurtubi, *el-Cami li-Ahkami’l-Kur’an*, V/277.

⁵³⁸ İsfahani, *Müfredat*, 459.

⁵³⁹ Tevbe, 9/103.

⁵⁴⁰ Karaman vd., *Kuran Yolu*, III, 55-57.

⁵⁴¹ Şehmus Demir, Kur’an’da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analiz, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, (2007), 29.

⁵⁴² Bkz., İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, III, 1849-1850.

⁵⁴³ Rad, 13/28.

⁵⁴⁴ İsfahani, *Müfredat*, 585.

ve malına âşıktır. Bu sebeple malından infak etmek onun nefesine zor gelmektedir. Ancak Rabbine olan bağlılığı ve ona olan saygı ve hürmeti onu, malının bir kısmını Allah yolunda infak etmeye yönlendirir. Böylece kendisi için bu denli önemli olan şeylerden feda etmesi Rabbine karşı saygılı bir duruşu ifade eder. Ayrıca yapılan infak; nefsi için değil de yalnızca Allah’a kulluk niyetiyle yapıldığı için kalpler onunla mutmain olacak ve nefisler onunla sükûnete erecektir.⁵⁴⁵

Mümin devamlı rabbinin gözetimi altında olmanın bilincinde olarak, O’nun emretmiş olduğu paylaşma ve yardımlaşma düsturu üzere hareket eder. Bu durum onun hal ve hareketlerine sirayet etmektedir. Böylece onun davranışları; riya ve gösteriş yerine takva, cimrilik yerine cömertlik, fakirlik korkusu yerine hilm üzere olur. Mümin kul, Rabbinin nimetlerine şükrederek, elindekilerin kıymetini bilir, sahip olduklarıyla kalbi sükûnete erişir ve Allah’ın verdiği mallardan onun yolunda harcayarak vakarla şükrünü ifade etme erdemliliğini kazanır.⁵⁴⁶ Mali ibadetler ayrıca bireyin kolektif bilinç kazanmasını, toplumun ise dini ve ahlaki değerlerinin yücelmesini sağlar. Bu minvalde sosyal yapı maddi anlamda bir güçlenme ve ekonomik hayat ise canlılık kazanmaktadır.⁵⁴⁷ Zekât ve sadakalarla zengin ve fakir arasındaki alım gücündeki uçurum ortadan kalkar. İnsanların gelir seviyelerinin düzelmesiyle birlikte arz ve talep oranı da yükselmekte; haliyle hem üretim hem de iş imkânları çoğalmaktadır. Neticede üretimin artması ülkenin kalkınmasını destekleyecek ve ekonomik canlılığa vesile olacaktır.⁵⁴⁸ Böylece mümin vakarlı duruşunu toplumsal vicdanı yakalayarak ifade etmiş olacaktır.

İslam literatüründe sadaka, belirli bir vecibe tarzında olmayan, gönüllü bağış şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁴⁹ Gönüllülük esasına dayalı her davranış ve salih amel kapsamına giren vakarlı hareket de sadaka kapsamındadır. Sadaka kelimesi, “sa-de-ka” fiilinden türemiş mastar-isimdir. Bu kelime, yüreklilik, kemale ermek, doğru söylemek, verdiği sözü ve vaadini tutmak gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁵⁰ Sadaka rabbe karşı sadık

⁵⁴⁵ Râzi, *Mefâtihu ’l-Gayb*, V/494-497.

⁵⁴⁶ Kutub, *Fîzîlâl*, II,82.

⁵⁴⁷ Ali Duman “Sadaka” içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, 383-384.

⁵⁴⁸ H.Ahmet Şimşek, “İslam’da Zekât Müessesesine Sosyolojik Bir Yaklaşım” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi,1994),35.

⁵⁴⁹ Duman “Sadaka” XXXV, 383-384.

⁵⁵⁰ İbn Faris, *Mekayisi’l-Lüga*, III, 339; İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arab*,IV, 2417-2420; İsfehani, Müfredat, 582-585.

olmak, onun emrettiği şeyleri yerine getirmek, en sevdiği servetini onun yoluna adanmak ve ona karşı sadakatini vakarlı hareket ederek göstermek olarak ifade edilebilir. Ayrıca sadaka ve zekât gibi mali ibadetler İslam'ın sosyal dayanışma düzeninin bölümlerinden biridir. Zira malın insanlar arasında elden ele aktarımına vesile olan bu ibadetler; fakir ile zengin arasındaki dengeyi sağlayarak ikisi arasında büyük uçurumlar oluşmasını engeller.⁵⁵¹

Sıdk (doğruluk), sadık (dürüst ve samimi olma), sadakat (samimiyet) anlamlarıyla aynı kökten gelen sadaka, bu üç kavramın ifade ettiği bütün davranışları içine alan vakarlı bir duruşu ifade etmektedir. Bu durumda, malından infak eden Allah'a karşı, farz olan zekâtı yerine getiren kimse yoksullara karşı, evinin ihtiyaçlarını gideren baba, aile bireylerine karşı, samimiyetini, sadakatini ve vakarlı duruşunu göstermiş olmaktadır.⁵⁵²

Kur'an, Allah (c.c.) yolunda mallarını harcayanları, doğru yolda olanlar ve muttakiler olarak isimlendirmektedir.⁵⁵³ Çünkü o muttaki kullar, iman esaslarına inanan ve bununla birlikte kendi akrabalarına, muhtaç yetimlere, fakirlere, yoksullara, yolda kalmışlara, zarureten dolayı dilenenlere (Hz. Peygamber bir hadisinde; "Dilenci at üzerinde de gelse ona sadaka verin."⁵⁵⁴ buyurarak onlara vermeyi teşvik etmiştir.) ve esir düşenlere helalinden kazanmış oldukları mallardan seve seve verirler. Bu güzel vasıflara sahip olan kimseler, Rabbine teslimiyette, iyilik ve hayır yapmada, doğruluk ve vefakârlıklarını ispat etmişler, Rablerine karşı şükürlerini sadakat⁵⁵⁵ üzere vakarla yerine getirmişlerdir. Ayrıca Kur'an, muttaki kullar vesilesiyle kapitalist anlayışlarda olan insanları belli sınıflara ayırıştırma, yerine bireyler arasındaki maddi farkları azaltarak insanları birbirlerine yaklaştırmayı amaçlamaktadır. İslam, zenginleri paylaşma ve yardımlaşma düsturuna alıştırarak fakirliği bertaraf etmek istemektedir. Zira mal ve servetin üstünlük göstergesi olmadığını asıl üstünlüğün salih amel ve takvadan⁵⁵⁶ kaynaklandığını her daim ifade etmektedir.⁵⁵⁷

⁵⁵¹ Kutub, *Fizîlâl*, VII, 321.

⁵⁵² Özağar vd., *Hadislerle İslam*, II, 487-488.

⁵⁵³ Bkz. Bakara, 2/177.

⁵⁵⁴ Muvatta, "Sadaka" 3, (2, 992).

⁵⁵⁵ Yazır, *Hak Dini*, I, 584.

⁵⁵⁶ Bkz. Sebe, 34/35-37; Hucurat, 49/13.

⁵⁵⁷ Demir, *Kuranda Zekât Kavramı*, 29.

Kur'an, infak edilecek malları ve kimlere verileceğini sıralamış,⁵⁵⁸ malından gönüllülük esasına dayalı infak etmeyi, Allah'a borç vermeye benzetmiştir.⁵⁵⁹ Kur'an-ı Kerim müminleri sosyal dayanışma ve yardımlaşmaya teşvik etmiş,⁵⁶⁰ zenginlerin mallarında fakirlerin hakkı vardır⁵⁶¹ düsturunu öğütleyerek toplumsal dengeyi sağlamayı amaçlamaktadır. Bu itibarla Kur'an'ın teşvik ettiği mali ibadetler çeşitlilik arz etmektedir. Bunlardan ilki yukarıda da ifade ettiğimiz İslam'ın beş esasından biri olan⁵⁶² zekât ibadetidir.⁵⁶³ Mali ibadetlerin ikincisi infaktır. İnfak; özellikle akrabaya verilen bazen de ihtiyaç gözetilmeden yapılan yardımlardır. Üçüncü olarak sadaka ise daha çok ihtiyaç sahiplerine yapılan mali yardımlardır. Bu üçünün dışında İslam'da karz-ı hasen diye bir yardım şekli vardır ki yalnızca Allah rızası güdülerek karşılık beklemeden verilen borç anlamına gelir. Bu borcu veren kimse bundan herhangi bir menfaat beklemeyebilir. Verilen bu borç Allah'ın teminatı altındadır. O, bu borcun karşılığını kat kat fazlasıyla dünya ve ahirette geri vereceğini vadedmektedir. Zira Hz. Peygamber bir kutsi hadiste; mümin bir kulu, hasta iken ziyaret, açken ve susuzken doyurma ve içirme eylemlerini sanki Yüce Allah'a yapıyormuş gibi ifade etmektedir. Ve yapılan bu hayırların Allah katında karşılık bulacağından bahsederek⁵⁶⁴ müminleri yardımlaşmaya, dayanışmaya, güzel ameller yapmaya⁵⁶⁵ ve onları bu şekilde vakarlı hareket etmeye teşvik etmektedir. Mümin kul böylece mali ibadetlerle fitratından gelen bencillik yetisinden kurtularak çevresine daha duyarlı ve kadirşinas bir kişilik kazanacaktır.

Yine Kur'an, hayır olarak verilen malların; Allah'ın rızasını kazanmak için verildiğini ve malın artmasına vesile olacağını belirtirken,⁵⁶⁶ faizin malları erittiğini, zekât ve sadakanın ise malı bereketlendirdiğini ifade etmektedir.⁵⁶⁷ Yüce Allah faizin her ne kadar malı artırıyormuş gibi görünse de aslında malın bereketini götürdüğü için onda eksilmeye vesile olduğunu bildirmektedir. Bunun aksine zekât ve sadaka olarak verilen mallar ise görünüşte azalmış gibi olsa da Allah'ın verdiği bereket ile katlanarak

⁵⁵⁸ Bkz. Tevbe, 9/60.

⁵⁵⁹ Bkz. Bakara, 2/245.

⁵⁶⁰ Bkz. Enfal, 8/3; Rad, 13/23; İbrahim, 14/31.

⁵⁶¹ Bkz. Zariyat, 51/19; Mearic, 70/24.

⁵⁶² Bkz. Müslim, "İman", 21.

⁵⁶³ Zekât verilecek kişiler Tevbe 9/60. ayetinde sıralanmaktadır.

⁵⁶⁴ Bkz. Muslim, Birr 43.

⁵⁶⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, I, 385-386; Kutub, *Fîzilâl*, I543.

⁵⁶⁶ Bkz. Bakara, 2/245-261; Sebe, 34/39.

⁵⁶⁷ Bkz. Bakara, 2/276.

artmakta, hem dünyada hem de ahirette sahibine izzet ve şeref olarak dönüş yapmaktadır.⁵⁶⁸ Faiz yemek hem Allah katında hem de insanlar nezdinde kınanacak bir davranışken; infak etmek ise her iki âlemde de olgunluk, şeref, saygınlık ifade eden vakarlı bir duruş olarak sahibine geri dönmektedir.⁵⁶⁹

İslam'ın emrettiği her ibadet, bireyin dünya ve ahiret hayatına yönelik faydalar barındırır. Zekât ve sadaka, insanı hem madden hem de manen eğiterek olgunluğa erişmesini sağlayıp, toplumda sosyal olarak kaynaşmaya vesile olan hem mali hem de bedenen vakarlı bir duruş teşkil eden ibadetlerdir. Bu bağlamda dünyevi boyutta zekât ve sadakalar, insanı aşırı mal biriktirme hırsından ve cimrilikten kurtarır.⁵⁷⁰ Kişiye cömertlik erdemliliği kazandırarak malının bereketlenerek artmasını sağlar.⁵⁷¹ Müslümanı mal ve servet düşkünlüğünden kurtararak paylaşma ve yardımlaşma duygularının gelişmesini sağlar. Toplum içinde sosyal dayanışma vesilesiyle devletin bile ulaşamadığı fakir ve miskinlere ulaşmaya vesile olarak müminler arası kardeşlik duygularını sağlamlaştırır. Toplum nezdinde ötelenmiş kimselerin onurlarını zedelemekten himaye altına alınmasına ön ayak olur. Sosyal sermayenin hep bir elde toplanarak atıl duruma düşmesini engelleyerek devlet sermayesinde ekonomik bir canlılığa vesile olur.⁵⁷² Böylece Allah (c.c.) rızasıyla verilen her sadaka, dünyada maddi, manevi olarak sahibine geri dönmekte⁵⁷³ ve hem Rabbine hem de muhtaç kimselere vakarlı duruşunu ifade etmesinde bir araç olmaktadır.

Sadakanın ahiretteki faydaları ise Allah'ın rıza ve hoşnutluğunu kazanmak,⁵⁷⁴ korku ve azaptan emin olmak,⁵⁷⁵ sevapların katlanarak verilmesi⁵⁷⁶ ve cennet nimetleri⁵⁷⁷ şeklinde Kur'an'da yer almaktadır. Bu güzel ecirler, mümin kulun manevi anlamda mutmain olmasına ve bu doğrultuda yaptığı ve yapacak olacağı hayırları daha şevkle yapmasına vesile olurken, aynı zamanda kişiyi olgunlaştırarak vakarlı hareket etmeye yönlendirmektedir.

⁵⁶⁸ Bkz. Bakara, 2/261; Enfal, 8/3-4.

⁵⁶⁹ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI/22-23.

⁵⁷⁰ Bkz. Tegâbün, 64/16.

⁵⁷¹ Bkz. Bakara, 2/261.

⁵⁷² Duman "Sadaka" XXXV, 383-384.

⁵⁷³ Bkz. Sebe, 34/39.

⁵⁷⁴ Bkz. Tevbe, 9/99.

⁵⁷⁵ Bkz. Bakara, 2/274.

⁵⁷⁶ Bkz. Enfal, 8/3-4.

⁵⁷⁷ Bkz. Al-i İmran, 3/134.

Yapılan mali yardımların makul bir ibadet olması, sahibini maddi manevi faydalar sağlaması ve müminin vakarlı duruşunu yansıtabilmesi, yerine getirirken uygulanması gereken bazı prensiplere bağlıdır. Kur'an, yapılan yardımın karşıdaki kişiyi rencide etmeden, küçümsemeden, başa kakmadan ve gösterişe düşmeden yalnızca Allah (c.c.) rızası için yapılmasını emretmektedir.⁵⁷⁸ Bu prensipler dâhilinde yerine getirilen ibadet, veren kişide gurur ve kibre yol açmazken, alan kişiyi de zelil duruma düşürmeyecek ve böylece karşılıklı iki kişi de bu ibadeti vakar çerçevesinde yerine getirmiş olacaktır. Kur'an'ın belirlemiş olduğu zekât ve sadaka verirken takınılması gereken tavır ve davranışlar mali ibadetlerde vakarlı duruşun niteliğini ifade etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Kur'an ilk olarak amellerin Allah rızası için yapılması gerektiği üzerinde durmuş, gösteriş ve riya ile yapılan veya karşısındaki kişinin onuru zedeleyerek yapılan her iyiliğin boşa çıkacağını ve kişinin vakarını zedeleyeceğini bildirmiştir.⁵⁷⁹

*Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez. Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.*⁵⁸⁰

ayetlerde zekât veya sadaka temsili bir anlatımla dile getirilmiş, Allah (c.c.) rızası için verilen zekât ve sadakalar verimli toprağı olan bir bahçeye benzetilirken, gösteriş ve riya ile karşısındakini rencide ederek verilenler ise verimsiz, altı taşlık bir araziye benzetilmiştir. Bahsi geçen ayette münafıkların tamamen gösteriş için yaptığı eylemler dile getirilmekte ve eğer Müslüman da verdiği şeyi gönülsüz ve karşıya eza ederek verirse, münafıklarla aynı konuma geleceği dile getirilmektedir. Bu olumsuz davranışlarla yapılan iyilik, taş üzerindeki bir avuç toprağa benzetilmiş; gönülsüz

⁵⁷⁸ Bkz. Bakara, 2/264-265.

⁵⁷⁹ Duman "Sadaka" XXXV, 383-384.

⁵⁸⁰ Bakara, 2/264-265.

verilen zekât veya sadaka ise üzerine sağanak yağmur isabet ederek çıplak kalan taşın durumuna benzetilmiştir. Yani yapılan iyilikten hiçbir ecir alınamayacağı beyan edilmiştir. Böylece bu amel sahibine ancak zelillik getirmektedir. Buna karşılık, hem Allah'ın rızasını kazanmak, hem de imanı sağlamlaştırmak için gönül rızasıyla verilen zekât ve sadakalar, yüksek bir yerde bulunan verimli bir bahçeye benzetilmiştir. Bahçenin yüksekte olması güneş ve havadan daha fazla faydalanması, daha çok nem tutması sebebiyle benzerlerine oranla daha verimli olmasını sağlamaktadır. Bu temsili anlatım şunu ifade etmektedir; malını Allah (c.c.) yolunda harcamaya gönül vermiş kişi verimli bir arazi gibidir. O, elindeki imkânlar dâhilinde iyilikte bulunur. O kimse, çok malı olunca çok dağıtır, az malı olunca da yeterince vermeye çabalar. Ama onun hayırlarındaki devamlılık bu yüksek bahçe gibi az yağmurda olsa, çok yağmurda olsa verim vermeye devam ederek⁵⁸¹ hem rabbine karşı hem de muhtaç kimselere karşı görevini yerine getirmesini sağlayacaktır. Bu şekilde zekât ve sadaka verirken tam bir teslimiyetle, karşısındaki insanı rencide etmeden kibar ve nezih hareketlerle, gönül alıcı cümleler kurarak yapılan yardımlar; müminin hem Rabbine karşı şükürünü ifade etmesine hem de toplum nezdinde vakarlı duruşunu ifade etmesine vesile olmaktadır.

Ayrıca Kur'an, daha önce de ifade ettiğimiz gibi yapılan iyiliğin sadece maddi bir ilişkiden öte, duygusal bir yönü olduğunu belirtmektedir. O, infak sırasında ihtiyaç sahibine hassas davranılmasını ve incitici sözler söylemekten sakınarak, onun psikolojisinin düşünülmesini emretmektedir. Müslüman, Kur'an'ında öngördüğü şekilde, muhtaç kimseye empati ile yaklaşıp kendini onun yerine koyarak ihtiyaç sahiplerinin durumunu anlamış olacaktır.⁵⁸² Malından gönül rızasıyla veren kimseler hem kendilerine verilen tüm nimetlerin şükürünü ifa etmekte hem de sosyal dengenin sarsılmasını engellemek için muhtaç kişilerin daima yanında olmaya çalışmaktadırlar. Netice olarak karşılığı ancak cennet olan ve yalnızca Allah rızası için yapılan mali ibadetlerde vakarlı duruşu, hem bedenleriyle hem de mallarını karşılıksız ortaya koyarak ifade etmiş olmaktadır.

Kur'an, sadaka verirken dikkat edilmesi gereken ahlaki davranışları izah ettiği gibi, sadaka verilecek malda olması gereken özellikleri de açıklamaktadır:

⁵⁸¹ Taberi, *Taberi Tefsiri*, II, 142-143; Hicazi, *Furkan Tefsiri*, I, 218-219.

⁵⁸² Gülizar Albayrak, "Hadis ve Sünnette Empati" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 46.

Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır.”⁵⁸³ “Sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar asla iyiliğe erişemezsiniz. Her ne infak ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.”⁵⁸⁴

Allah (c.c.) gönül hoşnutluğuyla verilen malın en güzelinden olmasını istemektedir. Çünkü Allah (c.c.) temizdir, temiz ve güzel olandan başkasını kabul etmez.⁵⁸⁵ Ayrıca insanın kendisinin beğenmediği şeyleri muhtaç kimselere teklif etmesi onur zedeleyici bir durumdur. Mümin, ancak kendisi için sevip istediği şeyleri Müslüman kardeşi için infak edecek olursa erdeme ulaşacak ve sadakada vakarı yakalamış olacaktır. Hz. Peygamber; “Sizden biri, kendi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe gerçek imana eremez.”⁵⁸⁶ buyurarak tam ve kamil bir imana ulaşmayı elinde bulunan güzellikleri kardeşleriyle paylaşarak olgun hareket etmek olarak ifade etmektedir.

Ayrıca Kur'an, sadakanın gizliden verilmesinin, açıktan verilmesinden daha hayırlı olacağını bildirmektedir. “Sadakaları açıkta verirsiniz o ne iyi; fakat gizleyip de fakirlere verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır. O, günahlarınızdan bir kısmını bağışlar.”⁵⁸⁷ Müfessirler bu ayetten hareketle farklı görüşler beyan ederek; farz olan sadakanın açıktan, nafil olanın ise gizliden verilmesinin daha hayırlı olacağını ifade etmişlerdir.⁵⁸⁸ Elmalı'nın da içinde bulunduğu bazı müfessirler ise, ayetin sonunda geçen “Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.”⁵⁸⁹ sözünden hareketle, yapılan iyiliğin kul ile Allah arasında olduğundan, herkese ilan edilmeden yerini bulmasının daha ihlaslı olacağını belirtmiştir.⁵⁹⁰ Ayrıca böyle olması yapılan iyiliğin riyaya bulaşmasını engellediği gibi, karşıdakinin onurunu zedelemekten vakarla verilmesine vesile olacaktır.⁵⁹¹

⁵⁸³ Bakara 2/ 267.

⁵⁸⁴ Al-i İmran, 3/92.

⁵⁸⁵ Hicazî, *Furkan Tefsiri*, I, 219-220.

⁵⁸⁶ Buhârî, “İman” 6; Müslim, “İman” 71; Nesâî, “İman” 19; Tirmizî, “Sıfatu'l-Kıyamet” 60; İbnu Mâce, “Mukaddime” 9.

⁵⁸⁷ Bakara, 2/271.

⁵⁸⁸ Karaman vd. *Kur'an Yolu* I, 426

⁵⁸⁹ Bakara, 2/271.

⁵⁹⁰ Yazır, *Hak Dini*, II, 249-250.

⁵⁹¹ Özağar vd., *Hadislerle İslam*, II, 494.

Sadaka konusunda Kur'an, kişinin bollukta ve darlıkta infak etmesini⁵⁹² ve ihtiyaç fazlası olanı vermesini öğütlemektedir.⁵⁹³ Ayrıca, kendisinin bakımına ihtiyaç duyan aile bireylerini zor durumda bırakmaması gerektiğine de vurgu yapmaktadır. Çünkü dengesiz yapılan harcamalar sonucunda kendini zelil duruma düşürme doğru bir davranış değildir. Müslüman hem hayrını itidal üzere yerine getirmeli, hem de ailesine karşı görevlerini yerine getirerek onları kimseye muhtaç etmemelidir.⁵⁹⁴ Böylece aile reisinin bakmakla yükümlü olduğu bireyleri, muhtaç duruma düşürmeden onlara saygın bir yaşantı sağlaması, ailesine karşı bireyin vakarlı duruşudur diyebiliriz.

Kur'an, sadaka verirken dengeyi korumayı; ne saçıp savurmayı ne de hor ve hakir duruma düşmeyi emretmektedir; "Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın."⁵⁹⁵ Bu ayette Allah (c.c.) iktisatlı davranmayı ve dengeyi elden bırakmadan hareket etmeyi öngörmektedir.⁵⁹⁶ Böylece Müslüman ne aşırı servet biriktirip kibre meyleder ne de muhtaç olacak zelil duruma düşer. Bu ikisi arasında vakarlı, dengede bir harcama yapar. Her yapılan işin biri ifrat biri de tefrit olmak üzere iki yolu vardır ve bu iki yolda doğru yol değildir. Mali ibadetler için düşünecek olursak; bu yollardan ilki cimrilik yoludur, o insanı ifrata sürükler ve mal sevgisinin kişinin gönlünde kökleşmesine vesile olur. İkinci yol ise tefrit yoludur, oda saçıp savurma olarak ifade edilir. Tefrit yolu kişiyi elinde olanın hepsini harcayarak zelil ve miskin duruma düşürdüğü için kınanmaktadır. Asıl doğru olan yol ise adil olan orta yoldur. Zira Allah(c.c.) "Sizi aşırılıklardan uzak orta bir ümmet yaptık."⁵⁹⁷ buyurarak müminin her davranışında olduğu gibi sadaka verirken de itidali elden bırakmadan dengeli harcama yaparak vakarlı bir duruş göstermesini emretmektedir.

Zekât ve sadaka verirken dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de onun kimlere verilmesi gerektiğidir. Hz. Peygamber yakın akrabada ihtiyaç sahibi varsa onlara sadaka verilmesini tavsiye etmektedir. Rasulullah, yakın akrabaya verilen sadakanın iki sevabı olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birinin sadaka sevabı, diğerinin

⁵⁹² Bkz. Al-i İmran, 3/134.

⁵⁹³ Bkz. Bakara, 2/219.

⁵⁹⁴ Yazır, *Hak Dini*, II,255.

⁵⁹⁵ İsrâ, 17/29.

⁵⁹⁶ Kurtubi, *Camiul-Ahkami'l-Kur'an*, X/381-382.

⁵⁹⁷ Bakara, 2/143.

ise akrabalık bağlarını güçlendirme sevabı olduğunu müjdelemiştir.⁵⁹⁸ Ayrıca arada kırgınlık olan akrabaya sadaka verilmesinin aradaki dargınlıkları ortadan kaldıracağını dile getirmektedir: “Sadakanın en faziletlisi, içinde sana karşı düşmanlık duygusu besleyen akrabaya verilen sadakadır.”⁵⁹⁹ Böylece kendisine kin besleyen kişiye karşı en sevdiği şeyi feda ederek kişinin göstermiş olduğu bu onurlu hareket müminin vakarlı duruşudur.

Kur’an-ı Kerimde daha çok farz veya nafil hükmündeki mali ibadet; kefaref veya gönüllü bağış, olarak yer alan sadaka Hz. Peygamberin sünnetinde ahlaki davranışları da içine alan geniş bir anlam kazanmaktadır. Zira Hz. Peygamber “Her iyilik bir sadakadır”⁶⁰⁰ buyurarak bu ibadete, yapılan iyi ve güzel davranışları içine alan derin bir anlam yüklemiştir.⁶⁰¹ Bu güzel davranışlar aynı zamanda vakarlı Müslümanın ahlaki özellikleri arasındadır.

*Güneşin doğduğu her yeni günde kişiye, her bir eklemi için sadaka vermesi gerekir. İki kişinin arasını düzeltmen bir sadakadır. Kişiye hayvanını yüklerken yardım etmen bir sadakadır. Güzel söz sadakadır, namaza gitmek üzere attığın her adım sadakadır. Yoldan rahatsız edici bir şeyi kaldırıp atman sadakadır.*⁶⁰²

Peygamberimizin (s.a.s) hadisinde de sıralandığı gibi mümin; hilminden gelen yumuşak huylulukla çevresine alçakgönüllü davranır.⁶⁰³ İnsanlara yardımsever ve hürmetkâr olur. Yaptığı her işi dengeli, düzgün ve doğru yapar.⁶⁰⁴ Neticede insanlar arasındaki kardeşliği en üst düzeye çıkaran; fakir ve zengin arasında kaynaşmaya vesile olan, mümine paylaşma, bölüşme, gönüllü verme, diğerkâmlık duyarlılık, duygudaşlık, saygınlık, olgunluk kazandıran mali ibadetler, müminin hem sözlü dilini, hem de beden dilini kullanarak vakarlı duruşunu ifade etmesini sağlamaktadır.

Hz. Peygamberin hadislerinde sadaka, kişinin o an ihtiyaç duyduğu maddi veya manevi her şey olabilmektedir:

⁵⁹⁸ Tirmizi, “Zekât”, 26; Nesai, “Zekât” 82; İbnu Mâce, “Zekât” 28.

⁵⁹⁹ Buhari, “Zekât” 9; Nesai, “Zekat” 64.

⁶⁰⁰ Buhârî, “Edeb” 33; Müslim, “Zekât” 52; Ebu Dâvud, “Edeb” 68; Tirmizî, “Birr” 45.

⁶⁰¹ Özağar vd., Hadislerle İslam, II, 487-488.

⁶⁰² Buhârî, “Cihâd” 72-128, “Sulh” 33; Müslim, “Müsâfirîn” 84, “Zekât” 56.

⁶⁰³ İbn Manzur, Lisanul Arap, II, 980; Zebidi, Tacu-l Arus, XXXI, 526-527.

⁶⁰⁴ Ezheri, Tezhibul Luga, IX, 356; İbn Manzur, Lisanul Arab, V, 3733; Ragıp el-İsfahani, Müfredat, 876-881.

Sadakanın en üstünü, kişinin bir ilim öğrenip sonra da onu Müslüman kardeşine öğretmesidir.⁶⁰⁵ Size sadakanın en faziletisini haber vereyim mi? (Boşanma, kocasının ölümü gibi bir sebeple sana geri gönderilmiş ve senden başka çalışanı (nafakasını temin edecek bir kimsesi) olmayan kızın (için harcadığın)dır.⁶⁰⁶ Sadakanın en hayırlısı, Allah yolunda (askerler için) bir çadır kurmak (bağışlamak) veya onlara bir binit sağlamaktır.”⁶⁰⁷

zikredilen hadislerde de görülmektedir ki, sadakanın faziletlisi kişiye, duruma veya zamana göre değişkenlik göstermektedir. Yapılan her iyilik ihtiyaç sahibinin o anki durumuna göre değişkenlik göstermiş olsa da; bu iyiliği yapan müminin Rabbine karşı kalbi her an aynı hürmet ve saygı içerisinde olmalıdır. Yaptığı bu iyiliği her ne kadar ihtiyaç sahibine yapmış gibi görünse de asıl kazanan kendisi olmaktadır. Zira Allah (c.c.) “Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç (isteyene faizsiz ödünç) verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah'tır. Sadece O'na döndürüleceksiniz.”⁶⁰⁸ buyurarak yapılan her iyiliğin yapana kat kat artırılarak geri döneceğini Allah'a borç verme şeklinde ifade etmiş ve kişinin Rabbine karşı vakarlı duruşunu teslimiyet ve itaat çerçevesinde açıklamıştır.

Görüldüğü gibi mali ibadetler, Kur'an-ı Kerimde hem verilmesi hem de uygulama şekli yönünden teferruatıyla ele alınmaktadır. Bu ibadetler, Hz Peygamberin hadislerinde de hem geniş bir anlam ağı kazanmış hem de çokça tavsiye edilmiştir. Kur'an ve sünnette ehemmiyetle yer verilen infak, müminin bireysel ve toplumsal hayatına yön vermesi açısından gayet önemlidir. Zekât ve sadaka insanın canı kadar önemseydiği maddi varlığından fedakârlık etmeyi ona öğretmektedir. “Mal canın yongasıdır” söylemi de insanoğlu için mal sahibi olmanın ve mal biriktirmenin ne kadar önemli olduğunu ifade eden kültürel bir mirastır. Bu bağlamda insanın kendi nezdinde bu denli önem arz eden şeyleri Rabbi rızası için vermesi ona olgunluk, şeref ve vakar kazandıran üstün bir meziyettir. Bu üstün meziyeti ona kazandıran mali ibadetler; hem kişinin nefsini verici olmaya alıştırmakta, hem de veren kişi ile alan kişi arasında bir sevgi köprüsü kurarak sosyalleşmeye vesile olmaktadır. Böylece bu ibadet hem nefsi

⁶⁰⁵ İbn Mace, “Sünnet” 20.

⁶⁰⁶ İbn Mace, “Edeb” 3.

⁶⁰⁷ Tirmizî, “Fedâilu'l-Cihâd” 5.

⁶⁰⁸ Bakara,2/245.

terbiyenin hem de toplumsallaşmanın bedensel bir ifadesi⁶⁰⁹ olarak vakarlı duruşu temsil etmektedir.

2.2.4. Uluslararası ve Toplumsal Bir Duruş ve İlahi Bir Kurum Olarak Hac -Vakar İlişkisi

Hac kelimesi “ha-ce-ce” fiilinden türemekte ve bir şeye kastetmek, bir şeye doğru yönelmek, ziyaret amacıyla bir yere gitmek ve çokça gidip gelmek anlamlarına gelmektedir. Fıkıh literatüründe hac, kurban bayramı günlerinde Allah’ın evi Kâbe’yi usulüne ve şartlarına uygun bir şekilde ziyaret etmektir.⁶¹⁰ Hac neredeyse tamamı sembolik eylemlerden oluşan bir ibadettir. Bu ibadetin ruhunu ve hikmetlerini anlayabilmek için dıştan bakılınca birer sembolik davranış gibi görünen hacdaki her davranışın insanı eğiten, bilinçlendiren ve ona olgunluk kazandıran yönlerini iyi anlamak gerekmektedir.⁶¹¹

Hac İslam’ın beş şartından biridir. O, Müslümanlar açısından yılda bir defa uluslararası bir kongre niteliğinde bir ibadettir. Hac ırk, renk, dil, kültür, ülke, makam ve mevki farkı gözetmeksizin aynı gayeyi paylaşan milyarlarca Müslümanı aynı hedef doğrultusunda aynı yerde; aynı iş, aynı söz, aynı din ve aynı davranış etrafında toplayarak eşitlik ve din kardeşliğinin çok canlı bir tablosunu sergiler. Zengini, fakiri, güçlüsü ve güçsüzüyle bütün insanlar, aynı bolluk ve mahrumiyetleri yaşar, aynı zorluklara katlanır, aynı şartlarda hareket eder ve böylece fiili bir eşitlik ve kardeşlik ruhuyla ibadetlerini Allah’a sunarlar. Çok zengin biriyle geçimini zor karşılayan bir fakire aynı giysiler içinde Kâbe’nin etrafında yan yana tavaf yaptıran; Arafat’ta beraberce el açıp aynı ilaha dua ettiren hac ibadeti, insanlara kıyametti ve mahşeri anımsattırarak makam, mevki ve mal mülkle kibirlenmemeyi, İslâm kardeşliği içinde tanışıp kaynaşmayı öğretir. Bütün bu nitelikleriyle hac ibadeti, evrensel boyutuyla ilahi ve toplumsal bir duruş ve bir vakarlı davranışın kazanılmasına güç veren sosyal bir kurumdur.

Hac ibadeti, durumuna göre hacıya ibadet için kefenvari ihram giydiren; durumuna göre Haceru’l-esvette selamla başlattığı tavafta aşkından tıpkı ateş etrafında

⁶⁰⁹ Kara, *Kuranda Beden Dili*, 291.

⁶¹⁰ İbn Manzur, *Lisanul Arab*, II, 778; İsfehani, *Müfredat*, 263-264.

⁶¹¹ Bünyamin Erul, Ekrem Keleş, *Hacçı Anlamak* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 7-15.

dönen kelebekler gibi Ka'be'nin nuru etrafında aşkla döndüren; durumuna göre boyun eğdirerek özellikle Hacerü'l-esved ile Kâbe kapısı arasındaki Mültezem'de tazarru' ile dua ettiren; durumuna göre Makam-ı İbrahim'de Allah'ın emriyle iki rekât namaz kıldıran; durumuna göre Safa ile Merve arasında kundaktaki bir çocukla gece gündüz tek başına Kâbe'nin yerine bekçi dikilen Hz. Hacer anısına Allah'ın iradesiyle pehlivanlar gibi koşu yaptıran; durumuna göre bütün hacıları bir günlüğüne Arafat'ta bir araya getirerek vakfe yaptıran; durumuna göre haccın ruhunu zedelememek şartıyla gazap duygusuyla şeytanı taşlatmak üzere taş toplattıran; durumuna göre bu taşlarla insanın ayağını kaydırmak için insana daima vesvese veren şeytanı Mina'da taşlattırarak onu en çok gafil olduğu hususta uyaran; durumuna göre dünyayı terk edencesine veda tavafını yaptırıp aşkı tazelettiren; sonra da bütün günahlardan temizlenmeyi temsil eden tıraşı yaptırtarak ihramdan çıkartan ve bütün bu farklı davranışlar sonucu hacının karakterine vakarı ekleyip onu güçlendiren de O'dur. İşte insan Rabbinin huzuruna ve sosyal dayanışmanın egzersizini yapmak üzere de halkın arasına bu vakarla çıkar.

Hac'daki bu ilahi ve toplumsal duruşun biri Allah'a, ikincisi, bütün dünyaya, üçüncüsü de, bütün Müslümanların tek tek yüzüne olmak üzere üç yönü vardır. Allah'a bakan yönü ibadet, bütün dünyaya bakan yönü gövde gösterisi, tek tek bütün Müslümanlara bakan yönü de menasik-i haccı ifa ve burada yerleştirilen sembolere saygıdır.⁶¹²

Yılda bir defa akdedilen ve İslam'ın beş şartından biri olan Hac,⁶¹³ Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkı; Müslümanlar için de bir güven ortamı kılınmış ve oraya İslam'ın alametleri dikilmiştir.⁶¹⁴ Bu durum ayette şu şekilde beyan edilmektedir:“Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, (biliniz ki) Allah dilerse sizi kendi lütfundan zengin edecektir.”⁶¹⁵

Yukarıda işaret edildiği gibi Hac ibadeti, Kâbe'nin farklı alanlarında; tavaf, sa'y, vakfe, Müzdelife'ye yürüyüş ve orada taş toplama, şeytan taşlama, tıraş olma ve ihramdan çıkmadır. Bütün bu eylemler dayanışma, sulh, barış, duygudaşlık, kenetlenme,

⁶¹² Bkz.Hac,22/32.

⁶¹³ Bkz. Buhârî, “İman” 1; Müslim, “İman”, 22; Nesâî, “İman” 13; Tirmizî, “İman” 3.

⁶¹⁴ Bkz.Ali İmran,3/96-97.

⁶¹⁵ Tevbe,9/28.

dertleşme, güç, enerji ve gözdağı gibi davranışların toplamı olan vakarı kazandıran bir ibadet biçimidir.

Hac, Mekke ve çevresindeki mekânlarda yapılmaktadır. Bu mekânlardan en önemlisi yeryüzündeki ilk mabet olan Kâbe'dir.⁶¹⁶ Yüce Allah kendisi için bir mekân söz konusu olmayan yaratıcı olduğu halde Kâbe'yi Kur'an'da "evim" olarak sıfatlandırarak bu mekânı şerefleştirmiş ve orayı özel kılmıştır.⁶¹⁷ Kur'an'da Kâbe, insanlar için bir toplanma yeri ve hidayet kaynağı olarak belirtilmektedir.⁶¹⁸ Kâbe'ye yönelmek; kalbini, gönlünü, ruhunu ve bedenini bu mabedi sembol edinerek Allah'a yöneltmek; diğer tüm yönleri itibar etmeyerek her şeyini Rabbe adadığının;⁶¹⁹ Onun Hz. İbrahim'in diliyle çağlar ötesine ilan ettiği: "İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler."⁶²⁰ emri ilahisine boyun eğdiğinin, ifadesi olarak vakarlı bir duruştur.

Yüce Allah (c.c.) Kâbe'yi insanlar için bir "kıyam" yeri kılmış ve orayı birçok ibadetin yapılmasına vesile kılarak bu mekânı şerefleştirmiştir. Bu ibadetlerin her biri insanın günahlarının affını, manevi derecelerinin artmasını ve şerefine çoğalmasını sağlamaktadır.⁶²¹ Ayrıca Kâbe'nin tüm İslam âleminin yöneldiği ortak istikamet, onları müşterek olarak toplayan tek mekân olarak birleştirici ve bütünleştirici bir yönü de vardır.⁶²²

Hac, daha öncede ifade ettiğimiz gibi içerisinde bir dizi uygulamalar barındıran belli sembolleri ve kuralları olan bir ibadettir. Ayrıca, mikat, ihram, namaz telbiye, zikir, vakfe, tavaf, sabır, kurban, sadaka ve belli yasakları olan hac, insanın manevi yönlerini güçlendiren, izzet ve şerefine artıran, Müslümana sorumluluk bilinci ve kolektif hareket etme erdemliliği kazandıran vakarlı bir duruşu temsil eder.⁶²³

Hac ibadeti, mikat yerinde⁶²⁴ ihrama girmekle başlamaktadır. İhram normal zamanlarda helal olan bazı eylemlerin bu süre zarfında haram kılınmasıdır. İhram;

⁶¹⁶ Bkz. Al-i İmran, 3/96.

⁶¹⁷ Bkz. Bakara, 2/125.

⁶¹⁸ Bkz. Bakara, 2/125.

⁶¹⁹ Karataş, *İbadetlerde Ruh*, 74-75.

⁶²⁰ Hac, 22/27.

⁶²¹ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, IX/238-239

⁶²² Özağar vd., *Hadislerle İslam*, II, 359.

⁶²³ Özağar vd., *Hadislerle İslam*, II, 351.

⁶²⁴ Bkz. Buhârî, "Hacc" 7; Ebu Dâvud, "Menâsik" 9.

insanın makam, mevki, şan ve şeref gibi dünyaya ait bütün sıfatlardan soyutlanmasını sembolize eder. İhrama giren kişi kendisine üstünlük veren tüm sıfatlarından soyunarak, Allah'ın huzurunda her bireyin eşit olduğunu sembolize eden basit iki parça giysiye bürünür. İslâm, müminin dünyadan ve dünyevi görünümünden soyutlanmasını, kutsal topraklarda olgun bir insan olmasını hedeflemektedir.⁶²⁵ Böylece bu ilahi iklimde tüm insanlar her türlü öncelikli vasıflarını bir tarafa bırakıp eşit ve kardeş hükmünde olurlar. Bu kıyafetler içinde beyaz barış güvercinlerini andıran Müslümanlar tüm dünyaya Rableriyle ve kendi nefisleriyle barışık olarak bu toplanma yerine geldiklerini ve tüm İslam neferleriyle buluşmak, barışmak, kaynaşmak ve anlaşmak niyetinde olduklarını topyekûn yönelerek vakarlı bir duruşla dile getirirler.⁶²⁶

İhramın bir başka boyutu da insana ölümü ve mahşeri hatırlatmasıdır. Zira beyaz kıyafetlere bürünen insanlar adeta ölümün ve mahşeri kalabalığın provasını yapmaktadırlar. Böylece ölmeden ölme bilincini ve manevi dirilişi kazanmış olacaklar; bedenlerini mikat bölgesinde bırakarak ruhlarıyla bu yolculuğa devam etmiş; bütün benlikle ilgili duygularından soyutlanmış “biz” olarak bu ilahi yolculukta Kâbe’de yekvücut olacaklardır.⁶²⁷

İhrama giren kişi ayette de beyan edildiği gibi: “Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur.”⁶²⁸ her türlü kötü konuşma ve sövmeden, tartışma ve kapişmadan, gûnahtan ve cinsel yakınlıktan uzak durarak; canlı cansız her varlığa hassasiyet gösteren bir duruş kazanır.“(Mekke'nin) dikenini koparılmaz, ağacı kesilmez, av(hayvan)ı ürkütülmez, buluntusu da alınmaz (yerinde bırakılır). Ancak ilan edip sahibini arayacak olanlar alabilir. Mekke'nin otu da biçilmez!”⁶²⁹ hadisinde de dile getirilen bu yasaklar, gûnahlardan ve dünyevi şeylerden uzaklaşarak, nefsi kaynaklı her türlü istek ve gûdülerden soyutlanarak, Allah ile yakınlaşmaya vesile olmaktadır.⁶³⁰ Ayrıca hac ibadetinde diğer namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerde yer almayan hem bireysel hem de sosyal bir nefis terbiyesi ve bir ahlaki alıştırma hikmetleri bulunmaktadır.⁶³¹ Böylece

⁶²⁵ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, I/147-149.

⁶²⁶ Erul, Keleş, *Haccı Anlamak*, 22-23.

⁶²⁷ Erul, Keleş, *Haccı Anlamak*, 24-25.

⁶²⁸ Bakara, 2/197.

⁶²⁹ Buhari, “Cezaü's sayd”; Müslim, “Hac”, 447.

⁶³⁰ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, IV/498-499.

⁶³¹ Yazır, *Hak Dini*, II, 59.

ihramlı insan bu kurallara riayet ederek hem çevresiyle barışık hem de bencil duygulardan soyutlanmış, olgun, vakar sahibi iyiliği merkeze alan bir karakter kazanmış olacaktır.

İhrama giren her hacı komutanın çağrısına uyarak cepheye çıkmak için tüm hazırlıkları yapmış “emret komutanım” tekmilini veren bir er misali; Rabbinin huzuruna çıkarak “buyur Allah’ım buyur! Emrindeyim buyur” nidalarıyla “telbiye” getirir. Sayılı günler boyunca bu teslimiyetini ve bağlılığını hem dili ile hem bedeni davranışlarıyla Rabbine gösterir. Dünyanın dört bir etrafından gelen dilleri, renkleri, kültürleri ve ülkeleri farklı ama tek amaçları Allah’ın rızası olan Müslümanların ortak parolası olan “telbiye” tevhit inancına bağlılığın şiarı⁶³² ve Müslümanların topyekûn vakarlı bir duruşla İslam dinini dünyaya ilan edişlerinin bir sembolüdür.

Bir şeyin etrafında yürümek veya dönmek anlamına gelen “tavaf”⁶³³ Allah’a bağlılığın, teslimiyetin ve ilahi takdire boyun eğişin duruşunu ifade eder. “Beyt-i Atîk’i (Kâ’be’yi) tavaf etsinler”⁶³⁴ emri ilahisine boyun eğerek Kâbe’nin etrafında pervane olan mümin; Rabbine her şeyini adadığını ve yalnızca O’na yönelerek, O’ndan başkasına kulluk etmeyeceğini bedenlen ifade eder. On binlerce Müslümanın Kâbe’nin etrafında oluşturdukları bu şekil sanki galaksinin etrafında milyarlarca yıldızın dönüşünü anımsatmaktadır. İşte tüm Müslümanlar da tıpkı bu yıldızların dönmesi gibi Beytullah’ın etrafında dönerek adeta Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail’in döne döne beyti imar ettiği gibi; onlarda döne öne iman evlerini gönül evlerini imar etmeli⁶³⁵ ve Rablerine teslimiyetlerini vakarla göstermelidirler.

Tavaf ayrıca hasımlara karşı güç gösterisini ifade eden bir duruştur. Erkeklerin tavafın ilk üç şavtında daha heybetli yürümeleri (remel), ihramlıyken tavafta sağ omuzlarını açık bulundurmaları (ıztıba) aslında Mekke müşriklerine karşı güç ve gövde gösterisi amacıyla ortaya çıkmıştır. Şöyle ki Müslümanlar Medine’ye hicret edince oranın havası onları olumsuz etkilemiş ve onları zayıf düşürmüştü. Aradan yedi yıl geçtikten sonra Mekke’ye ibadet için gelen müminlerin bu halleri Mekkeli müşrikler tarafından dile getirince Peygamberimiz müminlere, müşriklere karşı güçlü ve kuvvetli

⁶³² Erul,Keleş, *Haccı Anlamak*,27-28.

⁶³³ İsfehâni, *Müfredat*, 650.

⁶³⁴ Hac,22/29.

⁶³⁵ Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, II,359-360.

görünmelerini, bu amaçla onların bulunduğu yöne dönerken çalımlı, heybetli ve vakur yürümelerini tavsiye etmişti.⁶³⁶ Daha sonra bu uygulama Peygamberimiz tarafından veda haccında da yerine getirildiği için sünnet halini almıştır.⁶³⁷ Böylece bu uygulama, müminlerin yekvücut olarak hasımlarına ve İslam düşmanlarına karşı gücünü, birlikteliğini, kardeşliğini ve kopmayacak olan iman bağını göstermiş olduğu vakarlı bir duruş olarak kıyamete kadar devam edecektir.

Hac ibadetinin şairlerinden biri de tavafın başlama noktasını belirleyen Hacerulesved'dir. Bu taşı selamlamak, kişinin ruhlar âleminde Rahman'a vermiş olduğu kulluk sözünü yinelemek veya Hz. Peygamberin gerçekleştirmiş olduğu bu fiili gerçekleştirerek Rasulullah'a hürmet içeren bir duruşu ifade etmektedir.⁶³⁸ Zira bir defasında Hz. Ömer'in dile getirdiği: "Biliyorum ki sen bir taşsın. Ne zarar verirsin ne de fayda. Eğer Rasulullah'ın sana dokunduğunu görmeseydim sana el sürmezdim"⁶³⁹ sözü de buna işarettir. Bu eylemde aslanan hacrulesvedin kendisi değil onu sembol ederek saygı ve hürmet ifade eden duruştur. Mümin'in bu duruşu, etrafına eziyet vermeden ve izdihama sebebiyet vermeden olmalıdır. Peygamberimizde bu doğrultuda müsait olursa hacrulesvedi öper ve istilam eder, eğer kalabalık varsa uzaktan bastonuyla selamlayarak⁶⁴⁰ vakarlı bir şekilde tavafa başlardı. Bu şekilde müminlere de örneklik teşkil eden Rasul-ü Ekrem, güçlü ve kuvvetli olduğu için Hz. Ömer'i zayıf kimselere eziyet verebileceğinden uzaktan selamlamasını öğütleyerek,⁶⁴¹ tavafa başlarken taşkınlığa sebep olacak şekilde Hacerulesved'e dokunmaya çalışmanın, kişinin vakarını zedeleyecek davranış olduğu için hoş görmemiştir.

"Safâ ile Merve Allah'ın nişanelerindendir; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur."⁶⁴² ayetinde kastedilen ve hızlı yürümek, koşmanın bir alt derecesi anlamına gelen "say", ister hayır olsun ister şer, bir konuda gayret sarf etmeyi ifade etmektedir.⁶⁴³ Say, Kâbe yakınlarında bulunan Sefa ve Merve isimli iki tepe arasında yedi defa gidip

⁶³⁶ Bkz. Buhari, "Hac", 55.

⁶³⁷ Bkz. Müslim, "Hac", 237.

⁶³⁸ Buhari, Hac, 60.

⁶³⁹ Buhari, "Hac", 57;

⁶⁴⁰ Bkz. Buhari, "Hac", 48-60.

⁶⁴¹ Bkz. Buhari, "Hac", 57.

⁶⁴² Bakara, 2/158.

⁶⁴³ İsfehâni, *Müfredat*, 497.

gelmektir. Bu ibadet Hz. Hacer'e dayanmaktadır. Hz. İbrahim eşi ve oğlu İsmail'i Allah'ın emri doğrultusunda şuanda Kâbe'nin bulunduğu çorak araziye bırakmıştı. Hz. Hacer ve oğlu susuzluktan bunalmış ve Hz. Hacer ana şefkatiyle oğlunu oracıkta bırakarak bu iki tepe arasında koşmaya, kendisini ve oğlunu bu durumdan kurtarması için sürekli Allah'a yalvarmaya başlamıştı. Tamda tüm ümitlerin kesildiği anda; Yüce Allah (c.c.) onların yardımına yetişerek zemzem suyunu fişkırtmış ve bu ana oğula lütufta bulunmuştur. Bu olay bizlere göstermektedir ki Yüce Yaratan dünya hayatında insanları çeşitli şekillerde imtihan etse de kendisine dayanıp dua eden O'ndan sabır ve kararlılıkla yardım isteyenleri feraha ve mutluluğa çıkaracaktır. İşte bu sebeple bu iki tepeyi İslam'ın kıyamete kadar nişanesi saymıştır. Bu iki tepe arasında say yapan her mümin, Hz. Hacer'in kararlılıkla dua etmesi sonucu ulaşmış olduğu büyük lütufları tefekkür edecektir. Hz. Hacer hiçbir ümit ışıgı kalmamışken, büyük bir sabır ve metanetle duasına devam etmiş ve sonuçta bu sınavı başarıyla tamamlamıştır. Hz. Hacer'in su bulmanın imkânsız olduğu çölde bile Allah'tan ümidini kesmeyerek, sürekli çabalamasını ve sonuçta inanç, karalılık, sabır ve tevekkül duyguları ile zafere ulaşmasını temsil eden say,⁶⁴⁴ hem Hz. Hacer'in anısı, hem de her türlü sıkıntılara göğüs germenin ve bunun sonucunda feraha ulaşmanın bir sembolü olarak vakarlı bir duruşu ifade etmektedir.

Say'ını bitiren Müslümanların ihramdan çıkmayı temsil eden tıraşları sembolik olarak Allah'a bedenlerinden bir parçayı feda etmesidir. Bu bağlamda tıraş, müminin Rabbine tam bir teslimiyetle sadece saçını değil gerekirse Allah yolunda başını da verebileceğini ifade eden bir duruştur.⁶⁴⁵

Bir şeyin izini tefekkür ederek ve derin düşünerek algılamak anlamına gelen⁶⁴⁶ “Arafat” haccın bizzat kendisidir. Zira Peygamberimiz (s.a.s) “Hac Arafat'ta bulunmaktır”⁶⁴⁷ sözüyle bunu ifade etmektedir. Arafat'ta vakfe bir duruştur. Müslümanın dünya hayatında hiçbir kimseye boyun eğmeden yalnız Rabbinin önünde tevazu ile eğilmesini, her türlü zulüm ve haksızlık karşısında dimdik duruşunu ifade

⁶⁴⁴ Yazır, *Hak Dini*, I, 546; Karaman, vd., *KuranYolu*, I, 243.

⁶⁴⁵ Özağar vd., *Hadislerle İslam*, II, 363.

⁶⁴⁶ İsfahani, *Müfredat*, 692.

⁶⁴⁷ Tirmizi, “Hac”, 27.

eden onurlu bir duruştur.⁶⁴⁸ “Arefe” fiilinin anlamına binaen kişinin makam, mevki ve ilim gibi hususiyetlerinden sıyrılarak kendini tanıması, hakikati bilmesi ve anlaması, ölmeden önce ölmeyi, mahşerde beklemeden önce bekleyişi, hesaba çekilmeden önce kendini hesaba çekmesi ve bütün bu manevi duyguları içselleştirmesini ifade eden bir duruş ve duruşmadır. Arafat önce kendini bilme ve bulma sonra da Rabbine yönelip onu bilme, bulma ve tanımayı ifade eden bir bekleyiştir. Bu bağlamda “kendini bilen Rabbini bilir” söylemi de manidardır.⁶⁴⁹

Hac daha öncede ifade ettiğimiz gibi dünyadaki tüm Müslümanların yıllık olağanüstü dini, milli ve uluslararası bir kongresidir. Bu noktada tüm hacılar kongreye katılan temsilcileri; Arafat, kongrenin yapıldığı yeri; vakfe ise burada alınan ve tüm dünya Müslümanlarını ilgilendiren kararları temsil etmektedir. Arafat vakfesi; dilleri renkleri, kültürleri ve coğrafyaları farklı dünya Müslümanlarının yekvücut olarak Rablerine yönelişleri, birbirleri ile tanışıp hemhal olmaları, dertleşmeleri, aynı gayede birleşmeleri aynı yöne yönelmeleri ve bu birlikteliklerini, İslam kardeşliklerini âleme ilan edişlerini temsil eden vakarlı ve heybetli bir duruştur.⁶⁵⁰

Sözlükte “kor parçası, çakıl taşı” gibi manalara gelen cemre; hacıların kurban bayramı günlerinde Mina’da attıkları küçük taşların her birini ve bu taşların atıldığı üç ayrı yeri ifade eder. Çoğulu cimâr ve cemerâtır. Bu yerlere taş atılması işine de remy-i cimâr denilmektedir.⁶⁵¹ Şeytan insanoğlunun açık düşmanı olarak insanın yaptığı kötü ve çirkin şeyleri ona güzel göstererek kişiyi doğru yoldan saptırmak istemektedir.⁶⁵² Mümine düşen ise şeytana karşı daima uyanık ve tedbirli olmaktır.⁶⁵³ İşte Hac ibadetindeki şeytan taşlamanın asıl amacı da nefesine yenik düşmeden, aklını ve iradeni kullanarak bütün günahlara meydan okumayı ve şeytana karşı savaş açmayı ifade eden bir duruştur. Şeytanı taşlamak; aslında günahlarımızı, nefsi arzularımızı, hatalarımızı, dünyevileşmiş hallerimizi, gaflet ve zaaflarımızı taşlamaktır. Bu taşlama her türlü cehaleti ve bilgisizliği uzaklaştırarak onun yerine ilim ve irfanı gönüllerimize

⁶⁴⁸ Polatoğlu, Enver. “Haccın Hikmet Boyutu ve Sembolik Yapısı” *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 12 (Aralık 2022), 127.

⁶⁴⁹ Erul, Keleş, *Haccı Anlamak*, 42-43.

⁶⁵⁰ Polatoğlu, “Haccın Hikmet Boyutu” 128.

⁶⁵¹ M. Özgü Aras, “Cemre” içinde, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII, 340-341.

⁶⁵² Bkz. Bakara 2/36, 268; Âl-i İmrân 3/155; Mâide 5/91; A’râf 7/20; En’am 8/48; Yûsuf 12/100; Nahl 16/63; İsrâ 17/53; Tâhâ 20/120; Nûr 24/21; Neml 27/24; Ankebût 29/38; Fâtır 35/6; Zuhrûf 43/62; Muhammed 47/25; Mücadele 58/19; Haşr 59/16; Nâs: 114/4.

⁶⁵³ Bkz. Bakara, 168-208.

yerleştirmektedir. Sembolik bu taşlama her türlü gurur, kibir, mal, mülk, şan, şöhrat kısacası tüm şer odaklara sevk edecek çirkinlikleri taşıyarak insanoğlunun düşmanı olan şeytana karşı vakarlı bir duruşu temsil eder.⁶⁵⁴

Mümin remy-i cimar sırasında izdihama sebebiyet verecek şekilde hareket etmemeli; kendini kaybetmeden olgun ve temkinli hareket etmelidir. Ayrıca attığı taşların ölçüsüne de dikkat ederek aşırılıklardan uzak durmalıdır. Zira Hz. Peygamber şeytanı taşlamak için topladığı taşları ahabına göstererek, böyle küçük olanları kullanmalarını öğütlemiş ve evvelki milletlerin dinde aşırılıkları sebebiyle helak olduklarını hatırlatarak şeytan taşlamada vakarlı hareket etmeyi öğütlemiştir.⁶⁵⁵

Neticede çok yönlü bir ibadet olan hacın bedeni, ruhi ve ictimai olarak birçok faydası vardır. Sembolik birçok eylemi içinde barındıran bu ibadet; kulun Rabbi ile olan iletişimini güçlendirmekte, mahşerin provasını yaparak, kalabalıklar içerisinde hem tefekküre yönelerek olgunlaşmasına hem de birlik ve beraberlik ruhu kazanmasına vesile olmaktadır. Bu bağlamda; mümini maddi manevi yetiştirip geliştiren, ona sorumluluk bilinci ve toplumsal vicdan kazandıran, müminler arası karşılıklı sevgi, saygı, tecrübe ve kültürel alış-veriş imkânı sunan bu ibadet; teslimiyet, itaat ve ibadet bağlamında Rabbe karşı; toplumsal ve bireysel ilişkiler açısından da tüm insanlara karşı müminin vakarlı duruşunu temsil eden bir ibadettir.

2.3. Kur'an'a Göre Sosyal İlişkilerde Vakarlı Duruş

Hac ve zekât ibadetlerinin kişinin sosyalleşmesinde ve toplum içindeki duruşunun belirlenmesinde önemli bir etken olduğuna değindik. Şimdi bu başlık altında da Kur'an'a göre vakar çerçevesinde kişinin aile bireyleri, akraba, dost ve farklı insan grupları arasındaki iletişimde vakarlı davranış örneklerine yer verilecektir.

2.3.1. Ana-Baba Huzurunda Vakarlı Duruş

Anne babaya karşı hakaretleri karşısında bile öf dememeyi prensip olarak koyan İslam, ebeveynlere karşı iyi davranmayı Allah'a itaatten hemen sonra emretmiş olması bu ikisine karşı ihsanda bulunmanın, vakarlı duruşun örneklerinden birisi olması hasebiyledir. Çünkü insan varlığının gerçek sebebi Allah (c.c.) iken, varlık âlemine

⁶⁵⁴ Erul, Keleş, *Haccı Anlamak*, 49-50; Polatoğlu, "Haccın Hikmet Boyutu" 128.

⁶⁵⁵ İbn Mace, "Menasik"63.

çıkışının zahiri sebebi de anne babadır. Önemine binaen Hz. Peygamberin birçok hadisinde Allah’a itaat ile ana babaya iyi davranma birlikte zikredilmektedir. Mesela Peygamberimizin (s.a.s) bir hadisinde amellerin en faziletlisi “vaktinde kılınan namaz, anne babaya iyilik ve Allah yolunda cihat”⁶⁵⁶ olarak sıralanırken, bir başka hadisinde de günahların en büyüğü “Allah’a ortak koşmak, ana babaya âsi olmak ve yalan şahitliği yapmak”⁶⁵⁷ olarak yer almaktadır.

İnsanın maddi manevi gelişiminin vesilelerinden ilki Allah’ın karşılıksız nimetleri, ikincisi ise ana-babanın karşılıksız fedakârlığıdır. Bu durumda ikisine karşı saygı ve hürmette kusur etmemek önem arz etmektedir.⁶⁵⁸ İnsanın Rabbine karşı şükürünü eda etmek için tazim ile onun önünde eğilmesi, emir ve yasaklarını saygı ile yerine getirmesi hürmet ve azamet dâhilinde vakarlı bir duruşun ifadesiyken;⁶⁵⁹ kendisinin zahiri varlığına sebep olan ana-babasına karşı teşekkür mahiyetinde ihsanda bulunarak, onlara sevgi ve şefkat ile muamele etmesi de vakarlı davranışın örnekliğini teşkil etmektedir.

Ana-baba dünyada insana en yakın olan ve gönlü evladına karşı sevgi ve şefkatle dolu olan yegâne varlıktır. Şefkat ve merhamete en fazla ihtiyaç duyulan çocukluk yıllarında kişiyi içgüdüsel bir sevgiyle sarmalayan, ana-babaya karşı hürmet ve saygı göstermek vakarlı hareket⁶⁶⁰ etmenin unsurlarındandır. Bu bağlamda Allah (c.c.):

İkisinden birisi yahut her ikisi, senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşır(ihtiyarlık zamanlarında senin yanında kalırlar)sa sakın onlara "Öf!" deme, onları azarlama! Onlara güzel söz söyle. Onlara acımadan dolayı, küçülme kanadını indir, (onlara karşı alçak gönüllü ol) ve: "Ey (her varlığı terbiye edip yetiştiren) Rabbim! Bunlar, beni küçükken nasıl (acıyıp) yetiştirdilerse sen de bunlara (öyle) acı”⁶⁶¹

buyurarak anne babanın kişinin yanında yaşlanıp aciz ve zayıf bir duruma düştüğünde onlara bıkınlık ifade eden sözler söylenmemesi öğütlenmektedir. Onlara karşı gayet edepli bir şekilde davranılmalı, onları küçümsemeden üzerlerine tevazu kanadını

⁶⁵⁶ Buhârî, “Edeb”, 1; Müslim, “Îmân”, 137

⁶⁵⁷ Buhârî, “Edeb”, 6; Müslim, “Îmân”, 143, 144.

⁶⁵⁸ Karaman vd., *Kuran Yolu*, III, 477-478.

⁶⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIV/444

⁶⁶⁰ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, III, 418-420.

⁶⁶¹ İsrâ, 17/23-24.

indirerek, güzel sözler söyleyerek gönülleri alınmalı ve eksiklikleri onurlarını zedelemekten kapatılmalıdır. Nasıl ki onlar sen küçükken seni şefkatle kucaklarına basarak merhamet gösterdilerse, sende onları bağrına basıp onlara sıcak kucağını açmalı, onlar için bol ihsan sahibi rabbinden rahmet ve bağışlanma dilemelisin⁶⁶² çünkü anne babaya vakarlı davranmak bunu gerektirmektedir.

Hiz. Peygamberin anne babaya karşı şefkat ve merhamet dâhilinde vakarlı duruşu ifade eden; “Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna bağlıdır. Rabbin öfkesi ise, anne babanın öfkesine bağlıdır.”⁶⁶³ sözü ebeveynlerin rıza ve hoşnutluğunu kazanmayı vakar teşkil eden bir duruş olarak ifade ederken, “Anne babasından birisinin ya da her ikisinin yanlarında bulunup ta; cennete girmeyi başaramayanın burnu yere sürtünsün”⁶⁶⁴ sözleri ise ana babaya karşı olumsuz davranışlar sergilemesi hasebiyle vakara aykırı hareket eden kişinin düşecek olduğu zelilliği ifade etmektedir.

Yine Hiz. Peygamberin ashabına anlatmış olduğu üç gencin hikâyesi de ana babaya karşı içinde tevazu barındıran vakarlı bir duruşu temsil etmektedir. Peygamberimizin (s.a.s)anlatmış olduğu bu üç genç; şiddetli yağmura tutuldukları için mağaraya sığınmış ve akabinde dağdan yuvarlanan bir kayanın mağaranın ağzını kapaması sonucunda içeride sıkışmıştı. Gençlerden bir tanesi buradan kurtulmak için Allah’a dua etmelerini ve onun rızasına binaen yapmış oldukları bir iyiliği de vesile kılmalarını teklif edince; mağaradan kurtuluşlarını sağlayacak iyiliklerden birini ilk genç anlatmaya başladı: “Allah’ım benim ihtiyar ana babam vardı ve çocuklarım küçüktü; bu ikisine koyun otlatarak bakıyordum. Her akşam otlaktan eve dönünce süt ısıtıp çocuklarımdan önce ana-babama içirirdim. Bir gün otlaktan geç geldim ve anne ve babamın uyumuş olduklarını görünce ısıttığım sütü elime alarak sabaha kadar onların uyanıp sütü içmelerini bekledim. Bu esnada çocuklarım ayaklarımda dibinde açlıktan sızlanıyordu ama ben onları uyandırmayı edeben uygun bulmuyordum. Bu şekilde ayakta beklemem sırf rıza-i ilahiyi kazanmak içindir.”⁶⁶⁵

Kur’an’da anne babaya kol kanat germek vakarlı davranışın örneklerinden olduğu gibi, “Biz insana anne babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten

⁶⁶² Hicazi, *Furkan Tefsiri*, III/418-420.

⁶⁶³ Tirmizi, “Birr”,3.

⁶⁶⁴ Müslim, “Birr”,9.

⁶⁶⁵ Bkz. Buhari, “Büyü”, 98; Müslim, “Rikak”, 100.

düşerek onu karnında taşımıştır; çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bunun için (ey insan), hem bana hem anne babana minnet duymalısın; sonunda dönüş yalnız banadır.”⁶⁶⁶ ayetinde ifade edilen minnet duygusu da vakarlı hareketin örneklerindendir. İnsanın Allah’a ve ebeveynlerine karşı duruşunu ifade eden bu duygu; daha öncede değindiğimiz gibi Rabbinin onu var edip rızıklandırması, anne babanın ise hem bireyin dünyaya gelmesine vesile olması hem de en zor çocukluk çağlarında onu besleyip büyüterek ona kol kanat girmesi hasebiyledir.⁶⁶⁷ Ancak Kur’an Allah’a itaate aykırı fillere teşvik eden ebeveynlere karşı itaati yasaklamakta buna karşın dünyevi ilişkilerde onlara iyi davranmayı tavsiye etmektedir.⁶⁶⁸ Bu bağlamda kâfir olsalar bile anne babaya karşı iyiliğe devam etmek, onların ihtiyaçlarını gidermek, aile hukukunun önemine binaen bu bağları koparmamak vakarlı duruşun modellerindendir.

Kur’an’da Allah’a kulluktan sonra emredilen ana-babaya itaat tüm ilahi dinlerin temel esasları arasında yer alan bir duruştur. Zira İsrailoğullarına hitaben: “Vaktiyle biz, İsrailoğulları’ndan; yalnızca Allah’a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almış ve ‘insanlara güzel söz söyleyin, namaz kılın, zekât verin’ diye emretmiştik.”⁶⁶⁹ ayetinde ana-baba hakkı tevhitte ilişkilendirilmekte ve onu büyüten ebeveynlerinin makul isteklerine karşı iyi muamele vakarlı bir duruşu ifade etmektedir.⁶⁷⁰

Peygamberimiz:“İyiliklerin en iyisi kişinin baba dostlarını ziyaret etmesidir” buyurarak ebeveynlerin kendilerine gösterilen hürmet ve saygıyı, onların dostlarına göstermeyi de vakarlı davranış kapsamında olduğunu belirtmiştir. Bu hadisin uygulamasına ise Hz. Ömer’in oğlu Abdullah güzel bir örnektir. Bu sahabe bir yolculuk sırasında karşılaştığı bir bedeviyi bineğine bindirmiş ve ona sarığını hediye etmişti. Yanında bulunanalar bu hürmetkâr davranışlara şaşırınca; bedevinin babası babamın yakın dostuydu sözleriyle baba dostuna hürmet ve saygı göstererek vakarlı duruşunu sergilemiştir.⁶⁷¹

⁶⁶⁶ Lokman, 31/14.

⁶⁶⁷ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIII/534-535; Kur'an Yolu, IV, 337-338.

⁶⁶⁸ Bkz. Lokman, 31/15.

⁶⁶⁹ Bakara, 2/83.

⁶⁷⁰ Kerim Buladı, “Kur’an’ın Sözlü İletişimde”, 29.

⁶⁷¹ Müslim, “Birr”, 11; Ebu Davud, “Edeb”, 119-120; Tirmizi, “Birr”, 5.

Ayrıca Hz. Peygamber “Anne ve baba kişinin cennete girmesine vesile olacak en yüce kapılardan biridir. Bu kapıdan girme fırsatını kaybetmek ya da değerlendirmek artık senin arzuna kalmıştır.”⁶⁷² sözleriyle ana-babaya vakar çerçevesinde ihsanda bulunup saygı ve hürmet göstermeye müminleri teşvik etmiştir.

2.3.2. Eşler Arası İlişkilerde Vakarlı Duruş

Aile toplumun temel yapı taşıdır. Ailenin çekirdeği ise anne ve babadır. Bu ikisi arasında saygı ve sevgi temelli güçlü bir bağ vardır. Bu bağ, fitrata dayanmaktadır. Aile kurumu yalnızca insanın biyolojik varlığını kazandığı yer değildir. Aile, bireyin kişilik ve karakterinin, hal, tavır ve davranışlarının sevgi, saygı ve merhamet üzere şekillendiği ve hatta insanın tüm niteliklerinin belirlendiği yerdir.⁶⁷³ Aile eşler açısından beden ve ruh sağlığını korumak için bir yaşam alanı, çocuklar açısından ise şahsiyet gelişimi, inanç ve değerler edinmek için bir mekettir.⁶⁷⁴ İnsanın iyi ve kötü olan her huy ve davranışının temelleri ailede atılmaktadır. Salih amel kapsamında sayılan davranışlarından biri olan vakarlı davranış da ailede kazanılan erdemlilikler arasındadır.

Fıtrata dayalı sevgi, saygı ve acıma duygusundan gelen vakarlı davranış, ailede kazanılan ikinci karakterin eylemlerindendir. Kur’an’da “Herkes kendi karakterine göre hareket eder. Rabbiniz kimin en doğru yolda olduğunu daha iyi bilir.”⁶⁷⁵ ayeti de bunu işaret etmektedir. Ayette yer alan “şakile” kelimesi; tabiat, fitrat, mizaç ve yaratılış gibi anlamları ifade etmektedir. Yani kişinin mizacı veya fıtratı temiz, hayırlı ve ulvi ise ondan güzel ve faziletli davranışlar sadır olurken; tabiatı ve mizacı kötü, sapıtmış ve kararmış ise ondan da kötü ve değersiz fiiller sâdır olmaktadır. Bu davranışların uygun olanı ise Yüce Allah’ın kitap ve sünnette bildirdikleridir. Buna göre fıtratı ve mizacı hakka uygun olan kişilerin sergilemiş oldukları güzel ve doğru davranışlar vakarlı duruşu temsil etmektedir.⁶⁷⁶

Bütün kâinatı yoktan var eden Rabbimiz yeryüzündeki tüm canlıları bitkisiyle hayvanıyla çiftler halinde yaratmıştır.⁶⁷⁷ Yaratılanların en şerefli olanı⁶⁷⁸ insanı da bir

⁶⁷² Tirmizi, “Birr”, 3; İbn Mace “Talak”, 36.

⁶⁷³ Hayati Hökelekli, “Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim”, *Diyanet İlmî Dergi* 42/2 (2004).

⁶⁷⁴ Özaşar vd., *Hadislerle İslam*, VI, 370.

⁶⁷⁵ İsra 17/84.

⁶⁷⁶ Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XV/32.

⁶⁷⁷ Yasin, 36/36.

⁶⁷⁸ İsra, 17/70.

kadın ve bir erkekten yaratarak bu ikisinden toplumun temel taşı olan aileyi var etmiştir. Ailenin temeli ise evlilik akdi ile oluşur. Evlilik akdi, bir erkekle bir kadının dini ve resmi nikâhla birlikteliğini sağlayan yasal işleminden ibarettir. Evlilik akdi ile birbirine bağlanan eşler arasında var olan sevgi, saygı ve karşılıklı acıma duygusu, fitrata dayanmaktadır. Bunu: “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhameti var etmesi, O’nun varlığının delillerindendir.”⁶⁷⁹ ayeti ifade etmektedir.

Kur’an “Onlar size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz”⁶⁸⁰ buyurarak eşleri birbirini koruyan elbiseye benzetmiştir. Zira nasıl ki elbise kişinin ayıp yerlerini örterse eşler de birbirlerinin mahrem hayatlarıyla ilgili sırları koruyarak örterler. Nasıl ki elbise kişiyi sıcak ve soğuktan korursa eşlerde birbirlerini dışardan gelecek her türlü kötülük ve günaha meyilden korur ve birbirlerinin namusunu muhafaza ederler.⁶⁸¹ Böylece Kur’an’ın kadın ve erkeği birbirine örtü kılarak koruması; fitrata dayanan aralarındaki sevgi, saygı ve merhamet duygularını var etmesi vakarlı duruşu oluşturan unsurlardandır.

Kur’an sorumluluk bilinci altında sevgi, saygı ve merhameti vakarlı duruşa malzeme yaparken Hz. Peygamber’de: “Bilesiniz, kadınlarınız üzerinde hakkınız var, kadınlarınızın da sizin üzerinizde hakkı var. Onlar üzerindeki hakkınız, yatağınızı istemediklerinize çiğnetmemeleridir. İstemediklerinizi evlerinize almamalarıdır. Bilesiniz onların sizin üzerinizdeki hakları, onlara giyecek ve yiyeceklerinde iyi davranmanızdır.”⁶⁸² sözleriyle vakarlı duruşun temel unsurlarına işaret etmektedir. Bu bağlamda eşlerin birbirlerine sorumluluklarını bilmeleri, birbirlerine karşı kibar ve nezih davranmaları vakarlı duruşun oluşmasında bir etkidir. Hz. Peygamber’in de bu doğrultuda eşlerine karşı samimi ve içten davranması, onlarla ilişkilerinde saygı ve nezaket sınırlarına dikkat etmesi ve: “Mü’minler arasında imanca en kâmil olanı, ahlakça en güzel olanıdır. En hayırlınız da ailesine hayırlı olandır.”⁶⁸³ sözleri ile de inananları bu güzel davranışlara teşvik etmesi, eşler arasındaki ilişkinin sevgi, saygı ve merhamete dayalı vakarlı bir duruş olduğunu ima etmektedir.

⁶⁷⁹ Rum,30/21.

⁶⁸⁰ Bakara,2/187.

⁶⁸¹ Yazır, *Hak Dini*, II, 15.

⁶⁸² Tirmizi, “Tefsir Tевbe”, 3087.

⁶⁸³ Tirmizî, “Rad” 11; Ebu Dâvud, “Sünnet” 16.

Peygamberimizin (s.a.s) eşlerine göstermiş olduğu kibar davranışlar eşler arasında olması gereken vakarlı duruşun örneklerindendir. Mesela bir defasında Enes b. Mâlik anlatıyor:

Hz. Peygamber (sas), Hz. Aişe (r.anha)'nin yanında idi. Bu esnada müminlerin annelerinden birisi, içinde yemek bulunan bir çanak gönderdi. Aişe (r.anha), yemek getiren hizmetçinin eline bir taş parçası ile vurdu. Çanak yere düşüp kırıldı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s), ikiye bölünen çanağın parçalarını alıp birleştirdi. Sonra yemeği toplayıp içine koymaya ve sahabîlere: “Anneniz kısılandı. Yiyiniz” diye buyurmaya başladı. Sahabîler yemeği yediler. Nihâyet Aişe (r.anha), evindeki sağlam çanağı getirdi. Rasûl-i Ekrem (sas), bu sağlam çanağı yemek getiren hizmetçiye verdi ve kırık çanağı bunu kıranın evinde bıraktı.”⁶⁸⁴

şeklinde anlatılan olayda Hz. Aişe'nin sert davranışına karşılık Resul-ü Ekrem'in göstermiş olduğu kibar davranış kadınlara karşı ahlaken vakarlı bir duruşu temsil etmektedir.

Her haliyle nezaket sahibi olan Allah'ın Resul'ünün eşlerine karşı nazik davranışları her daim insanlara örnek teşkil etmektedir. Örneğin Hayber'in fethi sonrasında esirler arasında bulunan Hz. Safiye'ye özgürlüğünü verip eşi olarak kendine nikâhlayan Hz. Peygamber; Medine'ye geri dönmek için Hz. Safiye'yi devesine bindirmesi ve devenin yanına oturup eşine dizini uzatması, eşinin de ayağını O'nun dizine koyarak deveye binmesi⁶⁸⁵ tevazûyu içinde barındıran vakarlı davranışa model teşkil etmektedir.

Kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü ve kadına değer verilmeyen bir toplumda bu denli kibar hareketler tevazûnun zirvesini teşkil etmektedir.⁶⁸⁶ Hz. Peygamber'in göstermiş olduğu bu tarz nezaket kuralları asırlar ötesine hitap etmekte ve insan terbiyesinde önemli bir yer edinmektedir. Yine Peygamberimizin toplumda kadının ezilip, horlanmasını ve aşağılanarak kendine ait haklardan mahrum edilmesini

⁶⁸⁴ İbn Mâce, “Ahkâm”, 14; Nesâî, “İşratü'n-Nisa”, 2.

⁶⁸⁵ Bkz. Buhârî, “Mağazi”, 38.

⁶⁸⁶ Salih Aybey, “Eğitimsel Açıdan Ailede Bir Eş ve Baba Olarak Hz. Peygamber'in Örnek Uygulamaları”, *İslâmî İlimlerde Hadis ve Sünnetin Yeri*, ed. Recep Çetintaş Murat Akın, (Ankara: Makrup Medya Yayınları, 2021), 195.

şiddetle yasaklaması,⁶⁸⁷ kadının Allah'tan bir emanet olduğunu bu sebeple onun haklarının korunması gerektiğini belirtmesi ve emanete riayet etmeye toplumun her kesimini teşvik etmesi,⁶⁸⁸ müminin emaneti verene karşı saygı ve ihtiram göstermesi, emanet olarak verilene karşı kibar ve nezaketle davranması vakarlı duruşun yansımalarındandır.

Yine Hz. Peygamber'in ailesine karşı baskıcı olmaması, aşağılayıcı ve onur kırıcı söz ve eylemlere asla başvurmaması, Allah yolunda cihat hariç eliyle bir kadına ve bir hizmetçiye⁶⁸⁹ vurulmaması tevaûya örnek teşkil etmektedir. Bu şekildeki çirkin davranışları kişinin onurunu ve vakarını zedeleyici davranışlar olduğu için yasaklayan Hz. Peygamber, bunun aksine aile bireylerini onurlandıracak davranışlar sergilemektedir. Mesela bir defasında kendisini yemeğe davet eden komşusuna eğer eşini de davet ederse bu yemeğe icabet edeceğini söyleyerek eşini onurlandırmış, kadınlara karşı nasıl ince, naif ve kibar davranılması gerektiğini göstermiştir. Kendisinin her daim tekrarlamış olduğu bu vakarlı hareketleri ümmetinin de yapmasını isteyen Hz Peygamber onlara: “Kadınlar hususunda Allah'tan sakınınız. Zira siz onları Allah'tan emanet olarak almışsınızdır. Eşlerinize yediğinizden yediniz, giydiğinizden giydiniz, sakın onları dövmeyin ve onları incitecek çirkin sözler söylemeyin.”⁶⁹⁰ sözleri ile ailelerine karşı kaba ve hoşgörüsüz davranmaktan menetmiş, bunun yerine saygılı, kibar ve hürmetkar davranmaya teşvik etmiştir.

2.3.3. Çocuklara Karşı Vakarlı Duruş

Mescidi Nebevi 'de hutbe veren Allah Resul'ü mescide düşe kalkan gelen torunları Hasan ve Hüseyin'i görünce cemaatin hayret dolu bakışları arasında minberden inerek bu iki çocuğu kucaklamış ve minbere çıkararak: “Allah(c.c.) ‘Allah mallarınız ve çocuklarınız imtihan vesilesidir’⁶⁹¹ derken ne kadar doğru söylemiş. Şu iki yavrunun düşe kalkan yürüyüşünü görünce dayanamadım da sözümü keserek onları kucağıma aldım”⁶⁹² sözleriyle çocuklara karşı vakarlı hareket etmenin onlara sevgi ve şefkat çerçevesinde muamele etmek olduğunu ifade etmiştir. Çocuklara daima şefkat ve

⁶⁸⁷ Nevzat Aydın, Hz.Peygamber'in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri, *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, X/I,(2015),110.

⁶⁸⁸ Bkz. Buhârî, “Nikâh”, 89-90.

⁶⁸⁹ Bkz. Müslim, “Fedail”,79.

⁶⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Nikâh” 40-41; Tirmizî, “Radâ” 11; İbn Mâce, “Nikâh” 4.

⁶⁹¹ Enfal,8/28.

⁶⁹² Tirmizî “Menakıb”,30.

merhamet çerçevesinde davranan Hz. Peygamber, onlara bu şekilde davranmayanları ise uyarmıştır. Mesela bir defasında kucağına aldığı torunu Hasan üzerine idrarını kaçırınca ona kızan ve çocuğa vuran sütannesi Ümmü'l-Fazl'a: "Allah seni ıslah etsin! Oğlumun canını acıttın"⁶⁹³ diyerek çocuğa merhametli davranmaya teşvik etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de, çocuk kavramı "tıfl" ve "sabi" kelimeleriyle karşılık bulmakta,⁶⁹⁴ gönül ferahlığı, göz aydınlığı, mutluluk getiren neşe kaynağı ve Rahman'ın has kullarının duası olarak: "Bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet; bizi gınahtan sakınanlara öncü yap!"⁶⁹⁵ şeklinde yer almaktadır. Ayrıca Kur'an'da çocuk "Servet ve çocuklar, dünya hayatının süsüdür"⁶⁹⁶ ayetiyle ebeveynler için büyük bir nimet olarak bahsedilirken; "Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin."⁶⁹⁷ ayetinde ise çocuklara karşı beslenen sınırsız sevginin Allah'tan uzaklaşmaya sebep olabileceğine vurgu yapılmıştır. Bu şekilde ailenin göz aydınlığı, neşe ve sevinç kaynağı olan çocuklara beslenen bağlılık ve sevgi konusunda dengeli ve ölçülü olmak tavsiye edilmiştir.

Çocuk bu dünyaya her şeyi öğrenmeye meyilli olarak ayak basmakta hem bedeni isteklerini karşılamak için hem de ruhi anlamda olgunlaşmasını tamamlamak için bir rehber ihtiyacı duymaktadır. Bu bağlamda Peygamberimiz:"Çocuk, İslam fıtratı üzerine doğar, annesi-babası onu müşrik, Mecusi, Hristiyan, Yahudi yapar."⁶⁹⁸ sözleriyle anne babaların çocuğun dünyasını ve ahiretini kazanmak için onlara yol gösterici konumunda olduklarını beyan etmiştir.

Kur'an, çocuk sahibi olan ebeveynlere çocuk bakımı ile ilgili bir takım sorumluluklar yüklemiş,⁶⁹⁹ yoksulluk korkusuyla çocukları öldürmeyi⁷⁰⁰ ise yasaklanmıştır. Cahiliye Araplarından gelen bu çirkin gelenek nehye dilerek onun yerine çocuklara karşı şefkat ve merhamet duygularını içinde barındıran bir duruş ölçü olarak belirlenmiştir.

⁶⁹³ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani, *Müsned*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1991), VI, 340.

⁶⁹⁴ Hayati, Hökelekli, "çocuk" içinde, TDV İslam Ansiklopedisi, VIII,355.

⁶⁹⁵ Furkan, 25/74.

⁶⁹⁶ Kehf, 18/46.

⁶⁹⁷ Enfal, 8/28; Teğabün, 64/9.

⁶⁹⁸ Buhârî, "Tefsir", 2, "Cenaiz", 92; Müslim, "Kader", 22; Ebû Dâvûd, "Sünne", 17; Tirmizî, "Kader", 5.

⁶⁹⁹ Bkz. Bakara 2/ 233.

⁷⁰⁰ Bkz. İsrâ 17/ 31.

Peygamberimiz (s.a.s) bu doğrultuda çocuklara karşı sevgi ve şefkat çerçevesinde özel ilgi göstermiş, yeri gelmiş onları kucaklamış öpmüş⁷⁰¹ ve başlarını okşamış,⁷⁰² yeri gelmiş ağzına su alarak onlara püskürtmek suretiyle onlarla şakalaşmış,⁷⁰³ yeri gelmiş atçılık oynayarak torunlarını sırtında gezdirmiştir.⁷⁰⁴ O, çocuklara merhamet edenleri överken,⁷⁰⁵ sevgi ve merhametini çocuktan esirgeyenleri kınamış:⁷⁰⁶“Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüzün saygınlığını kabul etmeyen bizden değildir”⁷⁰⁷ sözleriyle çocuklara karşı şefkat ve merhameti içinde barındıran vakarlı duruşun en güzel örneğini yapmıştır.

Çocukların her türlü kötülüklerden korunmasını öğütleyen Hz. Peygamber: “Gece karanlığı başladığında çocuklarınızın dışarı çıkmalarına engel olun”⁷⁰⁸ sözleriyle dışarıdan gelebilecek kötülüklerden çocukların korunmasını amaçlamaktadır. Ayrıca O, bu düşünceden hareketle savaş esnasında çocukların öldürülmesini yasaklamış,⁷⁰⁹ yaşı küçük olan çocukların orduya katılmasını engelleyerek,⁷¹⁰ onların can güvenliğini önemsemiştir. Öyle ki merhamet Peygamberi (s.a.s)tedavi amaçlı dahi olsa çocuklara eziyet veren uygulamaları tasvip etmeyerek ve onların narin canlarını yakmayacak başka yöntemlere başvurmayı tavsiye ederek, çocuklara karşı içerisinde merhamet barındıran bir duruş sergilemiştir.

Peygamberimiz çocuklara karşı adaletli davranılması gerektiğini belirterek, bir evladı meziyetleri sebebiyle diğer evlatlardan üstün tutmayı ve ona fazla ikramda bulunmayı yasaklamıştır. Mesela bir defasında Beşir isminde bir sahabe oğlu Numan’a fazladan mal bırakmak ve Peygamberimizi de bu sözleşmeye şahit göstermek istemişti. Fakat Allah’ın Resul’ü bu adaletsiz durumu şiddetle reddederek: “Beni şahit tutma, çünkü ben adaletsizliğe şahit olamam.”⁷¹¹ buyurmuştur. Ashabını da bu konuda sürekli uyaran Hz. Peygamber: “Allah’tan korkun, çocuklarınız arasında adaletli olun.”⁷¹²

⁷⁰¹ Bkz. Buhari, “Buyû”,49.

⁷⁰² Bkz. Müslim, “Fedail”,80.

⁷⁰³ Bkz. Buhari, “İlim”,18.

⁷⁰⁴ Bkz. Tirmizi, “Menakıb”, 30.

⁷⁰⁵ Bkz. Müslim, “Fedailüs-sahabe”,201

⁷⁰⁶ Buhari, “Edeb”, 18.

⁷⁰⁷ Tirmizi, “Birr”, 15.

⁷⁰⁸ Buhari, “Eşribe”, 22; Müslim, “Eşribe”, 97.

⁷⁰⁹ Bkz. Müslim, “Cihad” ve “Siyer”,25; Tirmizi, “Siyer”,19.

⁷¹⁰ Bkz. Buhari, “Şehadat”,18; Müslim, “İmare”, 91.

⁷¹¹ Müslim, “Hibe”,14.

⁷¹² Müslim, “Hibe”,13;Buhari, “Hibe”, 13.

sözleriyle çocuklara karşı vakarlı olmanın onlara karşı adaletli davranmak olduğunu belirtmiştir.

Aslında Peygamberimizin çocuklarla iletişimi incelendiğinde O'nun çocuklara geleceğin büyükleri gözüyle bakarak, onlara büyük adam muamelesi yaptığı görülmektedir. O, karşısındaki muhatabının insanlık onuruna saygı göstererek cisminin küçüklüğüne değil ruhunun yüceliğine bakmış ve bu doğrultuda bir iletişim dili kurmuştur.⁷¹³ Hz. Peygamber, çocukların varlığını önemseyerek onlara her gördüğü yerde selam verir⁷¹⁴ Yahudi olan hasta çocuğun ziyaretine giderek ona sen tek başına özgür bir bireysin dercesine İslam'a davet ederdi.⁷¹⁵ Kızı Fatıma yanına geldiğinde yerinden kalkarak onu karşılar onu öperek yerine oturtur,⁷¹⁶ anne ve babası ayrılan bir çocuğa kararına saygılıdır dercesine ebeveynlerinden birini seçme konusunda serbest bırakırdı. İşte burada sıraladığımız çocuğun onuruna saygı göstererek onu toplum içinde önemsemeyi ön plana çıkaran davranış modelleri, Peygamberimiz tarafından insanlığa sunulan vakarlı davranış örnekleridir.

Bir defasında Peygamberimiz ashabına meşrubat ikram etmek istemiş, âdeti olduğu üzere ikrama sağından başlamak için döndüğünde orada küçük bir çocuğun oturduğunu, sol tarafına baktığında ise ashaptan yaşlıların oturduğunu görmüştü. Allah'ın Resulü çocuğun hatırını kırmamak için ilk olarak ona: “Meşrubatı ilk olarak yaşlılara vermeme izin verir misin” diye sorunca çocuktan akıllıca bir cevap almış:“ Hayır. Vallahi senden gelen nasibim için kimseyi kendime tercih edemem” bu sözlerle karşılık Peygamberimiz (s.a.s)gülerek ilk ona ikramda bulunmuş⁷¹⁷ ve bu davranışıyla ona değer verdiğini ifade etmişti.

Başka bir olay da ise Hz.Enes b. Mâlik (r.a.)'in anlattığına göre:

Rasûlullah (s.a.s), bize gelirdi ve benim Ebû Umeyr künyesini taşıyan küçük bir kardeşim vardı. Onun oynayıp durduğu bir serçesi vardı da ölmüştü. Bir gün Peygamber (s.a.s), bize geldi de küçük kardeşimi kederli gördü. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s): “Bunun hâli ne böyle?” dedi. Serçesi öldü diye Peygamber

⁷¹³ Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, IV,139.

⁷¹⁴ Bkz. Müslim, “Selam”,14.

⁷¹⁵ Bkz. Buhari, “Merdâ”,11.

⁷¹⁶ Bkz. Ebu Davut, “Edeb”, 143-144.

⁷¹⁷ Bkz. Müslim, “Eşribe”, 127.

(s.a.s)'e cevap verildi. Peygamber (s.a.s)de şöyle buyurdu: “Ey Ebû Umeyr!
Serçecik ne oldu?”⁷¹⁸

diyerek çocuğun derdiyle dertlenmiş, ona ve onun üzüntüsüne değer verdiğini çocuğa hissettirmiştir.

Yukardaki örneklerde görüldüğü gibi; Peygamberimiz (s.a.s)çocukları toplumdan ötelemek yerine onların toplum içinde saygın bir yeri olduğunu, hayata katılarak büyüklerin denetiminde hayatı tanımaya ve içinde yer almaya hakları olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber sosyal toplumun işleyişinde önemli yeri olan camii cemaatinde çocuklara özel bir yer tahsis etmiş,⁷¹⁹ savaştan dönerken kendisini karşılayan çocukları bineğine bindirerek şehre girmekten mutluluk duymuş,⁷²⁰ kendisine ikram edilen yiyeceklerden ilk onlara tattırmış,⁷²¹ omuzuna bazen erkek bazen kız çocuk alarak namaza durmuş, Cuma hutbesini bu şekilde okumuş⁷²² ve böylece çocuklara karşı içerisinde saygı ve sevgi barındıran vakarlı bir duruş sergilemiştir.

Sonuç olarak İslam, çocuğun sosyal ve kültürel gelişimi, bedensel, zihinsel ve ruhsal eğitimi için ebeveynlere büyük bir sorumluluk yüklemiştir. Hz. Peygamber de bu doğrultuda örnek davranış modelleriyle anne babalara yol gösterici olmuştur. Bu durumda mümine düşen; Allah’tan emanet olarak aldıkları çocukları “Hiçbir anne baba çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunamaz”⁷²³ düsturu doğrultusunda güzel davranışlarla bezemeli, onların onurunu zedelemekten, onlara saygın birer birey olduklarını hissettirmeli ve onlara karşı sevgi, saygı, merhamet ve şefkat duygularını içinde barındıran vakar çerçevesinde hareket etmelidirler.

2.3.4. Akrabaya Karşı Vakarlı Duruş

Sosyal hayatı oluşturan ilişkilerden biri de akraba ilişkileridir. Bu ilişkiler, aile içi iletişime bağlı olarak gelişen ama ona göre daha geniş bir çerçeveye sahip olan bir bağ temsil etmektedir. Akrabalar arası bu bağ İslam edebiyatında “sıla-i rahim” olarak

⁷¹⁸ Buhârî, “Edebül-Müfred”, 103-295; Buhârî, “Edeb”, 81-112; Müslim, “Âdâb”, 30; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 69; Tirmizî, “Birr”; İbn Mâce, “Hibe”, 1.

⁷¹⁹ Bkz. Ebu Davut, “Salat”, 96.

⁷²⁰ Bkz. Buhari, “Libas”, 99.

⁷²¹ Bkz. Müslim, “Hac”, 474.

⁷²² Tirmizi, “Menâkıb”, 30; Nesai, “Cuma”, 30.

⁷²³ Tirmizi, “Birr”, 33.

ifade edilir. “Rahim” ile ana rahmi, “sıla” kelimesi ile de bağ kastedilmekte ve akrabalık bağının rahimler vasıtasıyla ortaya çıktığı belirtilmektedir. Rahim ile cenin arasında nasıl kordon vasıtasıyla maddi bir ilişki varsa; rahim yakınlığı olan kimseler arasında da doğduktan sonra manevi bir ilişki vardır. Cenin için kordon nasıl hayati bir önem taşıyorsa, mümin için de kan bağı yakınlığı olan akrabalık o denli bir öneme sahiptir.⁷²⁴

Akraba bağları Kur’an’ın en önemli öğretilerinden birini temsil etmektedir. Yüce Allah birçok ayette akrabaya hakkını vermeye,⁷²⁵ onlara iyilik ve yardımda bulunmaya⁷²⁶ teşvik etmekte, akraba haklarına riayetsizlik etmektense sakındırmaktadır.⁷²⁷ Kur’an: “O fâsıklar ki, Allah’a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler, Allah’ın korunup gözetilmesini emrettiği bağları koparırlar ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar.”⁷²⁸ ayetiyle de akraba bağlarını bozmayı yer yüzünde fesat çıkarmakla ilişkilendirmektedir.

Yine Kur’an: “Kendisinden dilekte bulunduğunuz Allah’ın emirlerine "karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını ve hukukunu kesmekten sakının”⁷²⁹ ayetiyle akrabalık bağlarını pekiştirmektedir. Çünkü akrabalık bağı saygıya değer bir bağdır. Bu sebeple âlimler, sıla-i rahime devam etmeyi farz, akrabalık ilişkilerini kesmeyi ise haram olduğunu ittifakla kabul etmiştir.⁷³⁰

Kur’an’ın önemine binaen birçok ayette yer verdiği sıla-i rahim; akrabalarla sürekli iletişim halinde olmak, onlara ihsanda bulunmak, onları görüp gözetmek, her daim onlara ziyarette bulunarak ihtiyaçlarını gidermek, onların gönlünü alarak onlara sevgi ve şefkatle muamele etmek davranışlarını içinde barındıran vakarlı bir duruştur. Hz. Peygamber’de bu doğrultuda akraba bağına önem vermiş ve Allah’ın kopmasını yasakladığı bu bağı güçlendirmek için gayret sarf etmiştir. “Yüce Allah şöyle buyurur: ‘Ben Rahman’ım, o (akrabalık bağının adı) da Rahim’dir. Ona kendi ismimden türeyen bir isim verdim. Onunla ilişkiyi sürdürenle ben de ilişkiyi sürdürür, onunla ilişkisini

⁷²⁴ Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, IV, 193.

⁷²⁵ Bkz. İsrâ, 17/26; Rum,30/38.

⁷²⁶ Bkz. Nahl, 16/90; Bakara, 2/83.

⁷²⁷ Bkz. Nisa, 4/1.

⁷²⁸ Bakara,2/27.

⁷²⁹ Nisa, 4/1.

⁷³⁰ Râzi, *Mefâtihi’l-Gayb*, VII,318-319; Zuhayli, *Tefsirü’l-Münir*, II,472-474.

kesenle ben de ilişkiyi keserim.”⁷³¹ kûtsi hadisiyle de bu birlikteliğin önemini vurgulamıştır.

Akrabalar yakında ya da uzakta olsun sana iyi ya da kötü davransın Kur'an ve sünnet gereği elinden geldiğince akraba ile irtibatlı olmak dini bir vecibe sayılmıştır. Peygamberimiz bu denli önem arz eden ilişkiyi koruyabilmek için: “Sıla-i rahim yapabilmemiz için akrabalarınızı öğrenin. Zira sıla-i rahimde bulunmak, akrabalar arasında sevgiye, malın çoğalmasına ve ömrün artmasına sebeptir.”⁷³² buyurarak vakarlı bir duruşun modeli olan, akrabalar arası sevgi ve muhabbet bağlarını korumaya ümmetini teşvik etmiştir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki Peygamberimiz ümmetine akrabalarla nitelikli bir ilişki kurmayı öğütlediği gibi kendisi de her daim akrabalarıyla yakın ilişkiler kurmaya dikkat etmiş, onları ziyaret etmiş, maddi yardımda bulunmuş ve onlara hizmet etmiştir. Bu doğrultuda zayıf ve düşkün olan akrabalarının hizmetine koşan Allah Resulü yetim ve dul olanları görüp gözetmiş, yoksul olanları maddi olarak desteklemiş ve derdi olanların derdini dinleyerek⁷³³ akrabaya karşı olması gereken vakarlı duruşun örnekliğini temsil etmiştir.

Bir defasında sahabe Peygamberimize (s.a.s) gelerek bana öyle bir amel söyle ki onunla cennet bana yaklaştırılıp, cehennem benden uzaklaştırılsın dedi. Hz. Peygamber de bu soruyu: “Allah'a ibadet etmen ve O'na hiçbir şeyi şirk koşturmadan, namazını dosdoğru kılman, zekâtını vermen ve sıla-i rahmi yerine getirmen (akrabayla bağını sürdürmen)” şeklinde cevaplamıştır.⁷³⁴ Allah Resul'ünün bu hadiste akraba ile ilişkinin sürdürülmesinden maksadı bu irtibatın devamlılığıdır. Yani akrabalar hayatta olduğu müddetçe onlarla iletişim devam etmelidir. Nasıl ki namaz ve zekât gibi ibadetlerde devamlılık şartı varsa, sıla-i rahimde de vardır. Bu hadiste sıla-i rahimin namaz ve oruçtan sonra dördüncü sırada zikredilmesi konumuz açısından önemlidir. Zira çok önemli bir ibadet olan Hac ömürde bir defa yine aynı minvalde önem arz eden zekât ibadeti ise sene de bir defa yapılması emredilen bir ibadetken; akraba ile iletişim ömür boyu yerine getirilmesi gereken bir salih ameldir. Bu bağlamda Kur'an ve sünnet

⁷³¹ Ebu Davud, “Zekât”, 45.

⁷³² Tirmizi, “Birr”, 49.

⁷³³ Bkz. Buhari, “Bed'ü'l-Vahy”, 3.

⁷³⁴ Buhari, “Zekât”, 1; Müslim, “İman”, 12.

ışığında yakın akrabadan başlanarak her akraba ile nitelikli ilişki kurmak⁷³⁵ akrabalık ilişkilerinde vakarlı duruştur.

Akraba ilişkileri sevgi, muhabbet ve ziyaretleşme gibi hususların yanı sıra sosyal hayatta maddi yardımlaşmayı da gerektirmektedir. Bu minvalde Peygamberimiz (s.a.s) zekât ve sadaka verirken öncelikli kimselerin akrabalar yani yakından uzağa doğru kan bağı olan kimseler olduğunu ifade etmiştir.⁷³⁶ Bu kimselere yapılan mali ibadetlerin iki katı sevap getireceğini bildiren⁷³⁷ Hz. Peygamber, vakarlı bir hareket olan mali yardımlarda önceliği akrabalara verme eylemini hadislerinde sıkça tavsiye etmiştir.

Kur'an ve hadislerde akraba ilişkilerinde devamlılığına vurgu yapıldığı gibi, dargın olan akraba ile iletişimin sürdürülmesi de teşvik edilmektedir. Mesela bir defasında bir kişi Peygamberimize gelerek Ya Resulallah benim yakınlarım var ben onlarla irtibatımı sürdürmeye gayret ederken onlar benle alakayı kesiyor. Ben onlara yumuşak davranmaya çalışıyorum onlarsa bana kaba davranıyorlar der. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Eğer dediğin gibi isen, neredeyse onlar senin iyi davranışların karşısında eziliyorlar. Sen böyle devam ettikçe Allah onlara karşı sana daima bir yardımcı verecektir.”⁷³⁸ buyurmuştur.

Hz. Peygamber yine bir seferinde de Ukbe isimli sahabeye: “Ey Ukbe sana dünya ve ahiret ahlakının en faziletlisini haber vereyim mi? Seninle ilişkisini kesen yakınlarınla ilişkini sürdürmen, sana vermeyene vermen, sana zulmeden affetmendir.”⁷³⁹ şeklinde öğüt vererek, akrabalar arası vakarlı hareket etmeyi ilişkilerde tevazûyu elden bırakmamak olarak ifade etmiştir.

Peygamberimiz:

*Kişinin infak ettiği en faziletli para (dinar), kişinin iyiline harcadığı paradır; Allah yolunda kullandığı bineğine harcadığı paradır ve Allah yolundaki arkadaşlarına harcadığı paradır.”*⁷⁴⁰ *“Harcamaların en hayırlısı, Allah yolunda harcadığın para, köle azat etmek için harcadığın para, fakire (miskine)*

⁷³⁵ Adem Dölek, “Hadisler Işığında Akrabalarla İletişim Kurmak” *Cumhuriyet üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/2, (2010):41.

⁷³⁶ Bkz. Ebu Davud, “Edeb”, 119-120; Tirmizi, “Birr”, 1.

⁷³⁷ Bkz. Tirmizi, “Zekât”, 26; Nesai, Zekât, 82.

⁷³⁸ Müslim, “Birr”, 22.

⁷³⁹ Hâkim, *Müstedrek*, VII,2602.

⁷⁴⁰ Müslim, “Zekât”, 38.

*sadaka olarak verdiği para ve ailene harcadığı paradır. Ecir bakımından bunların en büyüğü de aileye yaptığı harcamadır.*⁷⁴¹

sözleriyle müminin akrabaya karşı vakarlı duruşunu ailesine ve yakınlarının ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla onlara maddi yardımda bulunması olarak ifade etmiştir.

Böylece “Akraba ilişkisini kesen cennete giremez”⁷⁴² buyurarak akrabalık ilişkilerinin kopmasını kişiler arasındaki muhabbet, sevgi ve rahmet duygularının yok olması olarak ifade eden Hz. Peygamber; akrabalar arasındaki vakarlı duruşun göstergesi olan sıla-i rahim bağını, zayıflatmamak aksine güçlendirmek gerektiğini ehemmiyetle tavsiye etmiştir.

2.3.5. Farklı İnsan Gruplarına Karşı Vakarlı Duruş

İnsan sosyal bir varlıktır. Yeryüzündeki yaşamını mutlu ve huzur içinde devam ettirebilmesi için diğer insanlarla maddi ve manevi bir iletişim halinde olmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeptendir ki ona “ünsiyet eden” yani birbiriyle ilişki kuran anlamındaki “insan” ismi verilmektedir.⁷⁴³

İslam dini hem bireyi hem de toplumsal iletişimi önemseyen sosyal bir dindir. “Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık”⁷⁴⁴ ayetinde görüldüğü üzere insanın sosyal yönüne işaret edilmekte, gerek emir ve yasaklar gerekse ibadetler bağlamında birey ve toplum gözetilmektedir.⁷⁴⁵

Kur’an insanlar arası ilişkilerde yapıcı olmayı, kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermeyi,⁷⁴⁶ yumuşak hoşgörölü ve affedici olmayı,⁷⁴⁷ öfkeyi kontrol etmeyi,⁷⁴⁸ yumuşak bir dil kullanmayı,⁷⁴⁹ yaptığı iyiliği başa kakmamayı,⁷⁵⁰ sözün en güzelini

⁷⁴¹ Müslim, “Zekât”, 39.

⁷⁴² Müslim, “Birr”, 19; Buhari, “Edep”, 11.

⁷⁴³ Ayverdi, *Misalli Türkçe Sözlük*, 565.

⁷⁴⁴ Hucurat, 49/13.

⁷⁴⁵ Özaşar vd., *Hadislerle İslam*, IV, 301.

⁷⁴⁶ Bkz. Müminun, 23/96; Fussilet, 41/34.

⁷⁴⁷ Bkz. Al-i İmran, 3/159.

⁷⁴⁸ Bkz. Al-i İmran, 3/134.

⁷⁴⁹ Bkz. Taha, 20/44.

⁷⁵⁰ Bkz. Müddessir, 74/6.

söylemeyi,⁷⁵¹ alay etme, ayıplama, kötü lakap takma, insanların ayıplarını araştırma ve gıybet etmek gibi kötü davranışlardan uzak durmayı,⁷⁵² alçakgönüllü ve vakur olmayı,⁷⁵³ insanları küçümsememeyi,⁷⁵⁴ iftira atmamayı⁷⁵⁵ ve bu minvalde ahlaki prensipler koyarak insanlar arasında olması gereken nitelikli ilişkinin sınırlarını belirlemiştir. Peygamberimiz de bu doğrultuda Müslümanın her zamanda ve zeminde toplum içindeki insan gruplarıyla iyi ilişkiler içinde olmasını öğütlemiştir; insanlardan gelebilecek ezalara karşı iletişimi koparmamak adına katlanmayı ama kimseye eziyet etmemeyi temel prensip olarak belirlemiştir.⁷⁵⁶ Nitekim Hz. Peygamber Müslümanı, elinden ve dilinden insanların emin olduğu kişi olarak, mümini ise insanların canları ve malları konusunda kendilerine zarar vermeyeceğinden emin oldukları kişi olarak tanımlayarak⁷⁵⁷ insanlar arası ilişkilerde vakarlı olmanın ölçüsünü belirlemiştir.

Peygamberimiz (s.a.s):“Zandan kaçının, çünkü zan, sözün en yalanıdır. Birbirinizin eksikliğini bulmaya çalışmayın, birbirinizin mahrem hayatını da araştırmayın. Birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırtınızı dönmeyin (küsmeyin), birbirinize kin ve nefret beslemeyin. Ey Allah’ın kulları kardeş olun!”⁷⁵⁸ sözleriyle insanlar arası ilişkilerde vakarı zedeleyen ahlaki davranışları dile getirerek bu davranışlardan sakınılması gerektiğini belirtmektedir.

Hz. Peygamber, toplum içinde yaşayan müminlerin iletişimini önemsemiştir, ashabını da birbirlerinin ihtiyaçlarını gözetmeye ve zor günlerinde birbirlerinin yanında olmaya teşvik etmiştir. Örneğin hasta olanları ziyaret etmeyi, cenazeyi kabre kadar takip etmeyi, aksırana Allah’tan rahmet dilemeyi, zayıfa, yetime yardım etmeyi, selamı yaymayı ve yemin edenin yeminini tasdik etmeyi tavsiye ederek insanlar arası ilişkilerde vakarlı olmanın örneklerini vermiştir.⁷⁵⁹

Kişinin yakın çevresini oluşturan komşularıyla da iyi ilişkiler kurmasını emreden Kur’an: “Allah’a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya,

⁷⁵¹ Bkz. İsrâ, 17/53.

⁷⁵² Bkz. Hucurat, 49/11-12.

⁷⁵³ Bkz. Furkan, 25/63.

⁷⁵⁴ Bkz. Lokman, 31/18.

⁷⁵⁵ Bkz. Nisa, 4/112.

⁷⁵⁶ Bkz. Tirmizi, “Sıfatü’l Kıyame”, 55.

⁷⁵⁷ Bkz. Tirmizi, “İman”, 12.

⁷⁵⁸ Buhari, “Edep”, 57.

⁷⁵⁹ Bkz. Buhari, “İsti’zan”, 8.

akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşla, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez.”⁷⁶⁰ ayetiyle ana- baba, akrabadan sonra komşuları sıralayarak komşu hakkının önemine dikkat çekmiştir. Ayette yakın komşu olarak ifade edilen, mekân, nesep ve din yönünden yakınlıktır. Uzak komşu ise mekân ve nesep olarak uzak veya gayrimüslim komşular olarak yorumlanmıştır. Kur’an yakın olsun uzak olsun komşu ilişkilerine ehemmiyet göstermeyi tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber de komşu hakkına riayet ederek Yahudi olan komşusunun çocuğunu ziyaret etmiştir. Hz. Abdullah b. Ömer evinde kestiği hayvanın etini Yahudi komşusuyla paylaşarak komşulara karşı vakarlı olmanın örnekliğini göstermiştir.⁷⁶¹

Komşularına her an kötülük yapacakmış kaygısı yaşatan kimsenin cennete giremeyeceğini beyan eden Peygamberimiz (s.a.s)⁷⁶² :“Allah’a ve ahiret gününe iman eden ya hayır söylesin ya sussun. Allah’a ve ahiret gününe iman eden komşusuna eziyet etmesin. Allah’a ve ahiret gününe iman eden misafirine ikram etsin”⁷⁶³ sözleriyle iman komşu haklarıyla ilişkilendirerek komşu haklarının önemine vurgu yapmaktadır.

Bu minvalde vakarlı mümine düşen, Kur’an ve sünnetin ayrıcalık tanıdığı komşusunu rahatsız edecek her türlü davranışlardan sakınmak, kendisi için arzuladığı güzel şeyleri onun içinde arzulayarak kendisi için istemediği kötü durumları onun içinde istemeyerek komşusuna karşı vakarlı davranmaktır.

Toplum içinde iletişim halinde olunan insan gruplarından birini de yaşlılar oluşturmaktadır. Kur’an: “Sizi Allah yarattı; sonra sizi vefat ettirecek. Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hâle gelsin diye sizden bazı kimseler ömrünün en zor çağına kadar yaşatılacak şüphesiz ki Allah bilgilidir, kudretlidir.”⁷⁶⁴ buyurarak yaşlı olan insanların bazı zorluklarla yüzleşeceğini belirtmiştir. “Rabbin kendinden başkasına asla ibadet etmemenizi, ana-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.”⁷⁶⁵ ayetiyle de özelinde anne-

⁷⁶⁰ Nisa, 4/36.

⁷⁶¹ Zuhayli, *Tefsiri’l-Münir*, III/60-65.

⁷⁶² Bkz. Müslim, “İman”, 73.

⁷⁶³ Buhari, “Rikak”, 23.

⁷⁶⁴ Nahl 16/ 70.

⁷⁶⁵ İsrâ 17/ 24.

babaya genelinde ise tüm yaşlılara nasıl hürmet ve saygı gösterilmesi gerektiğini açıklamıştır. Böylece yaşlılara karşı merhamet ve şefkati içinde barındıran vakarlı hareket etmeye kulları teşvik etmiştir.

Peygamberimiz: “Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşından dolayı hürmet ederse, Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar.”⁷⁶⁶ sözleriyle hem yaşlılara saygı göstermenin gerekliliğini belirtmiş hem de ümmetini yaşlılara karşı hürmetkâr olmaya teşvik etmiştir. Kendisi de hayatı boyunca düşkün ve muhtaç kimselerin bakımlarını üstlenmiş,⁷⁶⁷ Allah’ın insanları rızıklandırmasının yaşlı kimseler hürmetine olduğunu belirtmiştir.⁷⁶⁸ Bir defasında kendisini ziyaret için mescide gelen yaşlı kimseye mescittekiler yer açmak konusunda yavaş davranınca: “Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüzün saygınlığını kabul etmeyen bizden değildir.”⁷⁶⁹ buyurarak yaşlılara karşı vakarlı hareket etmenin onlara karşı saygılı ve hürmetkâr davranmak olduğunu belirtmiştir.

İnsanın sosyal çevresinde irtibat halinde olduğu bir grupta engelli bireylerdir. Kur’an: “Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Ey Muhammed!) ne bilirsin belki de o arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince; sen, ona yöneliyorsun. (İstemiyorsa) onun arınmasından sana ne!”⁷⁷⁰ ayetiyle Hz. Peygamber’e, İslam dinine yönelen engelli bir bireyin inkar eden zengin ve itibar sahibi insanlardan daha üstün olduğunu beyan ederek ona karşı vakar çerçevesinde saygı ile davranmaya teşvik etmiştir.⁷⁷¹

H. Peygamber :“...Âmâyâ veya yol sorana yol göstermen sadakadır. Gücünle güçsüz birine yardım etmen sadakadır. Konuşmakta güçlük çeken birinin meramını anlatman sadakadır. ”⁷⁷² “Âmâyı (körü) yoldan saptırana Allah lanet etsin.”⁷⁷³ sözleriyle engellilere yapılan iyiliklerin sadaka mahiyetinde sevap getiren eylemler olduğunu dile getirerek ümmetini onlara karşı duyarlı olmaya yönlendirirken, engelli bireylerin işini

⁷⁶⁶ Tirmizî, “Birr”, 75.

⁷⁶⁷ Bkz. Buhari, “Bed’ül-vahy”, 1.

⁷⁶⁸ Bkz. Tirmizî, “Cihad”, 24; Nesai, “Cihad”, 43.

⁷⁶⁹ Tirmizî, “Birr”, 15.

⁷⁷⁰ Abese 80/ 1-2-3-4-5-6.

⁷⁷¹ Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, XVIII, 402.

⁷⁷² İbn Hanbel, *Müsned*, V, 152.

⁷⁷³ Buhârî, “el-Edebül-Müfred”, 307.

zorlaştıranların ise Allah'ın lanetini kazanacaklarını belirterek⁷⁷⁴ toplum içinde engellilere karşı vakarlı hareket etmenin sınırlarını belirlemiştir.

Müslüman için yaşadığı toplum içindeki her fert önemlidir. Peygamberimiz yaşadığı toplumda kadın, erkek, çocuk, hür, köle, hizmetçi vb. ayrımı yapmaksızın her bireyin toplumu oluşturan bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Bir defasında perişan kıyafetlerle huzuruna gelen Mudar kabilesinden bir kısım bedeviye yardım için bütün Medine'yi seferber etmiş,⁷⁷⁵ köle ve hizmetçilerin müminin kardeşi olduğunu hatırlatıp onlara yediğinden yedirmeye içtiğinden içirmeye teşvik etmiştir.⁷⁷⁶

İslam inanmayanlarında toplumun bir ferdi olduğunu beyan ederek, inanmamış olsalar da müminlerin onlara karşı bazı sorumlulukları olduğunu şu şekilde dile getirmektedir: “Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever.”⁷⁷⁷

Hz. Peygamber İslam topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin canına kastedenin ahirette kırk yıllık mesafeden cennetin kokusunu alamayacağını bildirerek⁷⁷⁸ bizimle aynı inanca sahip olmayan insanlarla vakar çerçevesinde nasıl iletişim kuracağımızı öğretmektedir.

Neticede İslam, insanın sosyal ilişkilerini aileden başlayarak, akraba, komşu, arkadaş, Müslüman, zımmi ve bütün insanlar şeklinde genişleyen bir halka olarak ifade etmiş ve bu halkanın her bir kesimiyle ilgili hak ve görevler belirlemiştir. Bu halkaları koparacak, yok sayacak veya zayıflatacak her türlü girişimi de hoş görmemiştir. Bu bağlamda vakarlı Müslümana düşen toplumun her kesimindeki bireylerle yapıcı ilişkiler kurarak dünyayı yaşanabilir bir hale getirmektir. Böylece kul, Peygamberimizin övmüş olduğu vakarlı müminin özelliklerine ulaşmış olacaktır. “Mümin cana yakındır. İnsanlarla yakınlık kurmayan ve kendisiyle yakınlık kurulamayan kimsede hayır yoktur.”⁷⁷⁹

⁷⁷⁴ Albayrak, “Hadis ve Sünnette Empati”, 112.

⁷⁷⁵ Bkz. Müslim, “Zekât”, 69.

⁷⁷⁶ Bkz. Buhari, “İman”, 22; Müslim, “Eyman”, 38.

⁷⁷⁷ Mümtetine, 60/8.

⁷⁷⁸ Bkz. Buhari, “Cizye”, 5.

⁷⁷⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 400.

2.4. Kur'an'a Göre Bireysel Davranışlarda Vakar

İslam; insan için hem toplum içinde hem de bireysel olarak tek tek mümin, kâfir, büyük, küçük, akrân vb. bütün insanlara karşı bir duruş belirlemektedir. Örneğin; “Ey İnananlar! Allah için adaleti ayakta tutup gözeten şahitler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin; adil olun bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'tan sakının, doğrusu Allah islediklerinizden haberdardır.”⁷⁸⁰ ayetinde görüldüğü gibi kötü davranış sergileyen kafirlere karşı bile adaletin önerilmesi, kâfir topluluk karşısındaki duruşun en hassas noktasını belirlemektedir. İslam'ın kâfir toplumlara karşı bile adil davranmayı tavsiye etmesi insanlar arasında saygıyı koruma açısından vakarlı duruşun örneklerindendir.

“...Birbirinizde kusur aramayın; birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın... Birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın; biriniz diğerinizi arkasından çektiştirmesin...”⁷⁸¹ ayetinde ise bireysel davranışlarda olması gereken en uygun ölçü belirlenmektedir. Bu bağlamda kusur arama, alay, lakap ve kovucuk vb. çirkin davranışlar toplum içinde sevgi ve saygı bağlarını zedeleyerek, kişiler arasında nifak tohumları ektiği için birebir ilişkilerde yasak sınırının çizgisi sayılmıştır.⁷⁸² Kur'an bireyler arasındaki iletişim için: “Kendi eviniz dışındaki evlere izin almadan ve ev halkına selam vermeden girmeyin. Bu, sizin için daha hayırlıdır.”⁷⁸³ Yetimi ezme... İsteyeni azarlama...⁷⁸⁴ “Allah izin verirse” demeden hiçbir şey için, “Şu işi yarın yapacağım” deme!”⁷⁸⁵ gibi davranış modelleri belirlemiştir. Kur'an'ın belirlemiş olduğu bu davranış modelleri kişiye olgun ve saygın bir duruş kazandırması açısından önemlidir. Bu başlık altında bireyin saygın duruşunun tezahürü olan davranış modellerinden birkaçı vakar çerçevesinde ele alınacaktır. Bu davranışlar; yürüme, konuşma, giyim-kuşam, yeme-içme, gülme ve ağlamadır. Şimdi bu davranışlara yansıyan vakarı sırasıyla verelim:

⁷⁸⁰ Maide, 5/8.

⁷⁸¹ Hucurat, 49/11-12.

⁷⁸² Taberi, *Taberi Tefsiri*, VII/510-511.

⁷⁸³ Nur, 24/27.

⁷⁸⁴ Duha, 93/9-10.

⁷⁸⁵ Kehf, 18/23-24.

2.4.1. Yürüyüşte Vakar

Vakarlı davranış bazen yürüyüşe yansır. Yürüyüşe yansıyan vakar yumuşak, sakin ve ağırbaşlı yürüyüştür. İnsan yaşantısında sürekli hareket halinde olup; bu hareketlilik aslında kişinin duygu ve düşüncelerinin dışa vuruş şeklidir. İslam bireyin davranışlarını ilahi mesajlar ışığında yönlendirmiş ve kişiye olgun, saygın ve vakarlı bir yürüyüşün nasıl olması gerektiğini öğretmiştir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim müminde olması gereken ve olmaması gereken yürüme şekillerini belirlemiştir. Şimdi Kur'an'da övülen ve yerilen yürüyüş tarzlarını vakar çerçevesinde ele alalım:

Yürüme eylemi Kur'an-ı Kerimde “me-şe-ye” fiiliyle yer almaktadır.⁷⁸⁶ Bu fiil bir yerden başka bir yere kendi isteğiyle hareket etme anlamına gelir. Kur'an'da “onları aydınlattıkça ışığında yürürler”⁷⁸⁷ “kimi iki ayakla yürür.”⁷⁸⁸ “yerin sırtlarında dolaşın/yürüyün”⁷⁸⁹ ayetlerinde “meşy” kelimesi yürüme anlamında kullanılmaktadır. “Meşy” kelimesi mecaz anlamda laf taşıyıcılık ve ara bozuculuk anlamına da gelmektedir. “Diliyle iğneleyen ve kovuculuk eden”⁷⁹⁰ ayetindeki kullanımı bu şekildedir. Ayrıca “meşy” kelimesinden türeyen “maşiye” koyunlar, küçükbaş hayvanlar ve çocukları çoğalan kadın anlamlarını ifade etmektedir.⁷⁹¹

Kuran-ı Kerim, yürüme şekillerine belli anlamlar yüklemiş mümine yakışmayan ve onun saygınlığını zedeleyen yürüyüş tarzını şu ayetlerle dile getirmiştir:

“Yeryüzünde gurur, kibir içinde ve kasıla kasıla yürüme! Zira (ne kadar kibirlenirsen kibirlen), sen ne yeri delip geçebilir ne de dağların boyuna erişebilirsin!”⁷⁹²

“Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme, yerde çalımlı çalımlı yürüme! Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez.”⁷⁹³ ayetlerdeki yürüme fiili “me-ra-ha” kelimesiyle nitelenerek kendini beğenerek kasıla kasıla, çalımlı yürüme, böbürlenme ve kibirlenme anlamlarını ifade etmektedir.⁷⁹⁴

⁷⁸⁶ Bkz. Bakara, 2/20; Nur, 24/45; Furkan, 25/63; Mülk, 67/15.

⁷⁸⁷ Bakara, 2/20.

⁷⁸⁸ Nur, 24/45.

⁷⁸⁹ Mülk, 67/15.

⁷⁹⁰ Kalem, 68/11.

⁷⁹¹ İsfahani, *Müfredat*, 1002-1003.

⁷⁹² İsra, 16/37.

⁷⁹³ Lokman, 31/18.

⁷⁹⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 4170-4171.

Allah (c.c.) yürüyüşte tekebbüre, zorbalığa ve gösterişe meyletmeyi yasaklamış; böbürlenerek yürümeyi, azgın zorba yürüyüşüne benzetmiştir. Kişinin kendine hayranlık duyarak, eğilip bükülmesiyle dağların yüksekliğine ulaşamayacağını, aksine bu davranışın bireyi yerin dibine gömecek alçak bir hareket olduğunu belirtmiştir.⁷⁹⁵ Bir hadiste: “Sizden önceki kavimlerden bir kişi üzerindeki elbisesiyle böbürlenerek yürüdüğü sırada, yer yarıldı ve o içine gömüldü. Kıyamet gününe kadar da gömülmeye devam etmektedir”⁷⁹⁶ buyurularak bahsi geçen kişinin Karun olduğu ve halkı arasında süslenip böbürlenerek yürüyünce yere gömüldüğü bildirilmektedir. Başka bir hadiste de:

*Kim Allah Teâla hazretlerinin rızası için bir derece tevazu izhar eder (alçak gönüllü) olursa, Allah, onu bu sebeple, bir derece yükseltir. Kim de Allah'a bir derece kibirde bulunursa, Allah da onu bu sebeple bir derece alçaltır, böylece onu esfel-i safilîne (aşağıların aşağısına) atar.*⁷⁹⁷

buyurularak yürüme şeklinin hem ilahi konumda hem de beşer konumunda ne kadar önemli olduğuna dikkat çekilmektedir.

İnsan, İslam'ın nuruyla aydınlanmadığı zaman kendisine emanet olarak verilen güzellik, mal, mülk, iktidar, servet gibi geçici dünya nimetleriyle böbürlenerek yeryüzünde şaşkın ve şımarık bir şekilde dolanıp durmaktadır. Kur'an ise bu zayıf, aciz insanı basitliğiyle yüz yüze getirerek bu yürüyüşünle: "Sen ne yeri delebilirsin ve ne de dağlar kadar yükselebilirsin." buyurarak kendisine verilen her zerrenin Allah'ın kudretinin bir eseri olduğunu ve kendisinin zayıf ve aciz varlığının ancak Allah'a yönelmekle onurlanıp, şerefleneceğini anlatmaktadır. Bu şeref kibirden sıyrılmış, yaratanına ve yaratılanlara karşı takınacağı alçakgönüllülük hali yani vakarlı bir duruştur. Bu vakarlı duruş hem psikolojik hem de sosyal bir iyileşme ve olgunlaşma halidir.⁷⁹⁸

Taberi kibirle yürüyüp böbürlenene kimseler hakkında Hz. Peygamber'in: “Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kişi cennete giremez.”⁷⁹⁹ hadisini paylaşarak böbürlenerek yürüyen kimselerin Allah'ın kâinatta koyduğu kanunları değiştiremeyeceklerini ve yalnızca kendileri için kötü ameller biriktirerek basit ve zelim

⁷⁹⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an*, IX/4734-4735.

⁷⁹⁶ Buhari, “Libas”, 5; Müslim, “Libas”, 49.

⁷⁹⁷ İbn-i Mâce, “Zühd”, 16.

⁷⁹⁸ Kutub, *Fizîlâl*, IX, 320-321.

⁷⁹⁹ Müslim, “İman” 147; Ebu Dâvud, “Edeb” 29; Tirmizi, “Birr” 61.

duruma düşeceklerini haber vermiştir. Ayrıca Taberi, Karun'un kıssasını⁸⁰⁰ hatırlatarak yeryüzünde kibir ve ihtişam ile yürüyenlerin hem dünyada hem de ahirette bir kazançları olmayacağını beyan ederek⁸⁰¹ kibir ve gururlu yürüyüşün saygınlığı gideren bir davranış olduğunu bildirmiştir.

İsra 17/36-39. ayetlerde bahsettiğimiz “merah” kelimesi Türkçe de “çalım satmak” yani büyüklük taslama anlamında kullanılmakta olup, cahil, içi boş ve kof insanların yürüyüş özelliklerindendir. Bu tarz yürüyüş Kur'an yasak getirerek insanlar arası nefrete ve çirkin görüntüye sebep olan bu davranışı yasaklamış;⁸⁰² insanları tevazu ve vakar ile yürümeye teşvik etmiştir.⁸⁰³

Kur'an'ın yasakladığı ve vakarı zedeleyen yürüyüş şekillerinden birisi de kadınlara hitabeden ve onlar için birçok emir ve yasağa yer veren Nur suresi 31. ayetinde yer almaktadır: “...Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar...” Bu ayette Müslüman kadınların iffet çerçevesinde nasıl davranmaları gerektiği, namahrem olan ve olmayan kişilerle irtibatları, tesettür şekilleri ve namuslarını korumaları gerektiği, zikredildikten sonra saklamış oldukları ziynetlerine dikkat çekmek için ayaklarını yere vurarak yürümeleri yasaklanmıştır. Cahiliye dönemi kadınları, üzerlerinde bulunan ziynetler veya ziynet yerlerini belli etmek ve karşı cinsi etkilemek için yürürken ayaklarını yere vurarak yürürlerdi. Ayaklarında bulunan halhal ses çıkarır ve dikkatleri üzerine toplamasına sebep olurdu. Bu ayette Allah (c.c.) mümine kadınların cahiliye kadınları gibi ziynetlerini aşikâr etmek için ayaklarını yere vurmalarını yasaklamaktadır.⁸⁰⁴ Kur'an inanan kadınların dış dünyada takınması gereken tavrı belirlemiş; tesettürüne riayet ederek edeple yürümesini, ziynetlerini ve ziynet yerlerini göstermemesini, yürüyüşlerinde nezih olup çapkın çapkın yürüyüşten uzak durmasını tembihlemiştir.⁸⁰⁵ Kadınların ayaklarını yere vurarak yürümesini, şehvet duygularını uyandıracak, fitne ve fesada yol açacak, kadınlar hakkında kötü zanna sebebiyet verecek şekilde yürümesini ise yasaklayarak kadınlar için yürüyüşte bir ölçü ve denge belirlemiştir.⁸⁰⁶ İslam, temiz bir toplum inşa etmek, iki cins arasındaki fitri

⁸⁰⁰ Kasas, 28/78-81.

⁸⁰¹ Taberi, *Taberi Tefsiri*, V/284.

⁸⁰² Kara, *Kur'an'da Beden Dili*, 434.

⁸⁰³ Furkan, 25/63.

⁸⁰⁴ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVII/52-53.

⁸⁰⁵ Yazır, *Hak Dini*, V/3508.

⁸⁰⁶ Zuhayli, *Tefsiri'l-Münir*, IX/450-457.

ilişkiyi helal çerçeve içinde bırakmak ve kadını tahriklerden uzak tutmak⁸⁰⁷ amacıyla kadınlar için belirlemiş olduğu bu ölçülü yürüyüş vakarlı yürüyüştür.

Kur'an-ı Kerim gurur, kibir barındıran çalımli yürümeyi, iffete uygun olmayan, ayakları yere vurarak yürümeyi müminin vakarını zedeleyen yürüyüş tarzı olduğu için yasaklamaktadır. Kur'an yürüme konusunda yasaklar koyduğu gibi örnek yürüme şeklinin nasıl olması gerektiğini de bildirmektedir: "Rahman'ın has kulları o kimselerdir ki, onlar yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf attıkları zaman da "Selam!" der, geçerler."⁸⁰⁸ buyurarak tevazu ve vakar ile yürümeyi Allah'ın seçkin kullarının bir özelliği olarak övmektedir.

Rahmanın kulları riyadan uzak, gurur ve kibre meyletmeden, hastalıklı gibi sessiz değil vakur ve dik yürürler. Hz. Peygamber'in yürüyüşünü öven seleften bazı âlimler, O yürüdüğü zaman sanki yeryüzü dürlür gibi olduğunu ifade etmiş zayıf görünerek hastalıklı gibi yürümeyi Müslümana yakışmadığı için mekruh görmüşlerdir. Hatta Hz. Ömer'in yavaş yürüyen bir kişiye, hasta olup olmadığını sorduğu, hasta olmadığını öğrenince de kamçısıyla o kişinin üzerine gidip güçlü ve dik yürümesini emrettiği⁸⁰⁹ ve bu pinti yürüyüşün kişinin saygınlık ve vakarını gidereceğini belirttiğini ifade etmektedir.

Rahman'ın kullarının adımları, yumuşak ve rahat olur. Yürürken herhangi bir zorlama ve yapmacık harekete meyletmezler. Onlar ne burunları havada kibir ve böbürlenerek ne de ölü gibi omuzları sarkık, boynu bükük yürürler. Çünkü insanın yürüyüşü onun karakterinin ve davranışlarının bir yansımasıdır. Müslümanın yürüyüşü kendine güvenen, kararlı ciddi, saygın ve vakur bir yürüyüştür. Hz. Peygamberin yürüyüş tarzı da bu şekildeydi. İnsanlar içinde en hızlı, canlı ve dik yürüyen, en güzel ve en rahat yürüyen, kararlı gayretli ve cesur yürüyen O'ydu. O'nun yürüyüşünü Hz. Ebu Hureyre şöyle ifade etmektedir: "Ben Resûlullah (s.a.s)'dan daha güzelini hiç görmedim. Sanki güneş mübarek yüzlerinde yürüyor gibiydi. Yürürken Resûlullah (s.a.s)'dan dan daha hızlı yürüyen kimse de görmedim. Sanki yer O'nun ayağı altında

⁸⁰⁷ Kutub, *Fîzîlâh*, X, 423.

⁸⁰⁸ Furkan, 25/63.

⁸⁰⁹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an*, XI/6036-6039.

dürölüyor gibiydi. Biz O'nunla beraber yürürken kendimizi zorlardık. O ise, aldırılmazdı.”⁸¹⁰

Kur'an-ı Kerim'in övdüğü yürüme şekillerinden biri de dengeli yürümedir. Lokman suresinde Hz. Lokman'ın oğluna vermiş olduğu nasihatlerden biri de yürüyüşünde dengeli olmaktır: "Yürüyüşünde orta yolu tut."⁸¹¹ Böbürlenerek yürümenin yasaklandığı yukarıda bahsi geçen ayetlerden sonra;⁸¹² aşırılıklardan uzak ve fitrata uygun olan yürüme şeklini bu ayetle açıklayan Kur'an, ayette kastedilen orta yolun sağa sola meyletmeden ve enerjisini boşa tüketmeden, hedefine istikrarla yönelen, rahat, tevazu ile doğal ve vakarlı yürüyüş şekli olarak ifade etmektedir. Çünkü Allah kibirlenen ve böbürlenerek yürüyenleri sevmemektedir.⁸¹³

Ayette yürüyüşte tabii olmak veya orta yolu tutmak diye tercüme edilen “kasd” kelimesi hangi fiille kullanılırsa o eylemle ilgili olarak, aşırılıktan uzak orta olan anlamına gelmektedir. Bu da ne aşırıya gitme ne de geri kalmaktır. “Kasd” kelimesi yürüyüş fiiliyle beraber gelince, yürüyüşte ne çok havalı kibirli ol ne de zayıf hasta veya pinti ol ikisi arasında orta mutedil bir yol tut anlamına gelmektedir.⁸¹⁴ Kurtubi hızlı yürüyüşün haddi aşan günahkârların yürümesi olduğunu Hz. Peygamberin: “Kim elbisesini kibirle sürüklerse kıyamet günü Allah o kimsenin yüzüne bakmaz.”⁸¹⁵ sözleriyle ifade etmiştir. Bu bağlamda içerisinde gurur ve kibir barındıran her türlü davranış İslam dininde yasaklandığı gibi kibre kaçan yürüme şekillerinin her biride yasaklanmıştır. Buna karşılık mutedil yürüyüş şekli ise mendup sayılmıştır. Netice itibariyle yürüyüşte vakarlı olma ne hızlı ne yavaş yani ne canlı cenaze gibi süklüm püklüm ne de şeytan gibi sıçrayarak değil ikisi arasında orta bir tempoda yürümektir.⁸¹⁶

Kur'an-ı Kerim'in dikkat çektiği yürüyüş şekillerinden birisi de kadınların hayâ ve edep içeren vakarlı yürüyüşüdür. Kasas suresinde Hz. Musa ile iki genç kız arasında geçen olayda, kadınların erkeklerle muhatap oldukları zaman takınacakları tavrın nasıl olması gerektiği bir misalle gösterilmektedir. Ayette olay şöyle anlatılır: Hz. Musa Medyen Suyu'nun başına gelince insanların hayvanlarına su içirdikleri sırada iki genç

⁸¹⁰ Tirmizi, “Menakıb” 26.

⁸¹¹ Lokman, 31/19.

⁸¹² Bkz. İsra, 16/37; Lokman, 31/18.

⁸¹³ Taberi, *Taberi Tefsiri*, VI/438; Hicazi, *Furkan Tefsiri*, V/23-26.

⁸¹⁴ İbn Manzûr, *Lisanul Arap*, III,353.

⁸¹⁵ Ebû Dâvûd, “Libâs” 36; Tirmizî, “Libâs” 9; Nesâî, “Zînet” 105; İbn Mâce, “Libâs” 15.

⁸¹⁶ Zuhayli, *Tefsiri'l-Münir*, XI/149-151.

kızın kenarda beklediğini görmüş; onlara yardım edip hayvanlarına su içirmelerine yardım etmiştir. Daha sonra kızlardan birisi ona teşekkür etmek için yanına gelerek onunla konuşmuştur. Kur'an o kızın yürüyüş şeklini ayette: “Az sonra o iki kızdan biri utana utana (hayâ ve edep abidesi halinde) yürüyerek çıkageldi.”⁸¹⁷ şeklinde dile getirmiştir. Kızın yüzünü kapatarak, erkeklerle konuşmak konusunda pek hevesli olmayan hür kadın yürüyüşüyle, edep, hayâ ve iffet içerisinde, kalpleri şüpheye meyletmeyecek şekilde net ve sade konuşarak yürümesi,⁸¹⁸ kadınlarda olması gereken vakarlı yürüyüşün modelini temsil etmektedir. Edep timsali olan bu kızın hali ve tavrında ne bir gösteriş ne de baştan çıkarma olmadan, söyleyeceklerini kısa öz ve anlaşılır şekilde muhatabına iletme gayesi vardır. Kendinde bulunan temiz fitrat gereğince sözleri ağızda gevelememiş, süsleyerek dolanmaçlı hale getirmemiştir. Çünkü temiz fitratı olan vakar sahibi kadınlar, erkeklerle konuşma durumunda kalınca iffetleri gereği sözü ağızlarında gevelemez, karşıdakini tahrik eden bir dil kullanmaz, lafı çok uzatmadan söylemesi gereken şeyi kısa ve öz cümleler kullanarak ifade ederler.⁸¹⁹

Netice itibarıyla Kur'an- Kerim, ideal bir insan portresini çizerken bu portrenin en önemli kısmının karakter ve ahlakın bedene yansıması olan yürüme şekli olarak açıklamıştır. Bu yürüyüşün tüm çirkinliklerden sıyrılmış vakar çerçevesinde olmasını önermiştir.⁸²⁰ Bu bağlamda Kur'an gururlanarak, kibirlenerek, çalım satarak kasıla kasıla yürümeyi ve ziynetleri belli etmek için ayakları yere vura vura yürümeyi yasaklamış; buna karşın vakar, sekine ve tevazu ile yürümeyi, yürüyüşte mutedil olmayı, kadınların edep ve hayâ içeren utana utana yürümesini müminlere yakışır bir davranış şekli olduğu için tavsiye etmiştir.

2.4.2. Giyim Kuşamda Vakar

Kişinin dış görünüşü, onun vakar ve saygınlığı noktasında önemli rol oynamaktadır. Zira başta giyim kuşamı olmak üzere kişinin görsel yönleri, toplumda ilk izlenim için konuşan bir dil görevi görmektedir. Bu bağlamda halk arasında “kişi kıyafetiyle karşılaşır, fikirleriyle uğurlanır” sözü de anlamlıdır. Müminin yürümesi, konuşması vb. gibi sosyal hayatında onun menfaatine düzenlemeler getiren Kur'an,

⁸¹⁷ Kasas, 28/25.

⁸¹⁸ Taberi, *Taberi Tefsiri*, XI/318; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim*, XI/6204-6205; Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVII/500-501.

⁸¹⁹ Kutub, *Fizîlâl*, XI, 241-242.

⁸²⁰ Çapan, “Kur'an'da Bir Ahlak Ölçüsü”, 56.

giyim-kuşam konusunda da belli ölçüler belirlemiş giyilen elbisesinin güzel,⁸²¹ temiz⁸²² ve mahrem yerlerini örtmesi üzerinde durmuş⁸²³ insanın saygınlığının korunması açısından kıyafetin önemine vurgu yapmıştır.

“Ey Âdemoğulları! Her namaz vaktinde mescide giderken, süsünüz olan elbisenizi giyinin. Yiyin, için fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri asla sevmez.”⁸²⁴ bu ayet cahiliye döneminde Arapların Kâbe’yi çıplak tavaf etmeleri sebebiyle inmiştir.⁸²⁵ Bahsi geçen bu uygulamayı yasaklamak ve ibadet esnasında örtünmenin güzel ve temiz kıyafetler giymenin önemini vurgulamıştır. Ayette hüküm her ne kadar ibadet esnasında giyinmeyi emretmiş olsa da bu hükmün geneli ifade ettiği bütün temel kaynaklarda belirtilmektedir.⁸²⁶ Bu itibarla gerek ibadet esnasında, gerekse diğer zamanlarda edebe uygun giymek hem farzdır hem de kişiye saygınlık ve onurlu bir duruş kazandırmaktadır.

Örtünme uygarlıkta gelişmişliğin belirtisidir ve İslam’ın güzel emirlerindedir. Gerek Arap kabilelerini, gerekse Afrikalıları veya benzer ulusları her türlü ilkelikten ve gerilikten uygarlık ve medeniyete taşıyan İslam olmuştur.⁸²⁷ İnsanın mahrem yerlerinin açılması büyük bir ayıp, onları örten elbise ise ziynettir.⁸²⁸ İşte bu ziynetleri takınmak ise mümine onur ve saygınlık kazandırmaktadır.

Örtünmek ayrıca insanın iffeti ile de bağlantılıdır. Bunu ifade eden: “Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü’minlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁸²⁹ ayetinde kadınlara hitaben açılıp saçılmak yasaklanmış ve tesettürün onları hem koruyacağı hem de onlara iffetlilik ve saygınlık kazandıracağı vurgulanmıştır.

⁸²¹ Bkz. A’râf, 7/31.

⁸²² Bkz. Müddessir, 74/4.

⁸²³ Bkz. A’râf, 7/26.

⁸²⁴ A’râf, 7/31.

⁸²⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, VI/2931-2935; Zuhayli, *Tefsirü’l-Münir*, IV/473-474.

⁸²⁶ Kahraman vd., *Kur’an Yolu*, II, 519.

⁸²⁷ *Tefsirü’l-Münir*, IV/473-474.

⁸²⁸ Yazır, *Hak Dini*, IV,30.

⁸²⁹ Ahzab,33/33.

Müslüman her zaman ve zeminde imkânları doğrultusunda: “... süsünüz olan elbisinizi giyinin...”⁸³⁰ ayetiyle örtünmekle emrolunmuştur. Müslümanın ayıp yerlerini kapatmak olarak ifade edilen örtünme vakarın en önemli unsurlarından birini teşkil etmektedir. Zira Peygamberimiz vakarlı bir duruş için kıyafetin en temizini ve güzelliğini giymiş ve insanlar için de bunu önermiştir.⁸³¹ Rasulullah, çalışırken, yolculukta ve savaş esnasında temiz ve düzgün giyinmeyi tavsiye etmiştir. Savaş için çıktığı bir sefer esnasında çobanlık yapan bir kimseyi yıpranmış kıyafetlerle görünce, yeni kıyafeti varsa değiştirmesini önermiş; çoban yeni ve temiz elbiseleri giyince düzen ve temizliği överek güzel giymek konusunda öğütlerde bulunmuştur.⁸³² Bu bağlamda savaş esnasında bile temiz ve düzgün giyinmek, Müslümanın her durum ve şartta bakımlı, nezih, hoş ve gıpta edilen zarif kıyafetler tercih etmesi giyim-kuşamda vakarın çerçevesini oluşturmaktadır.

İslam’ın giyim kuşam noktasında koyduğu temel ilke; Kur’an’ın süs olarak adlandırdığı elbiselerin kişiyi kibre meylettirmemesi ve israfa yöneltmemesidir. Bu iki durum aynı zamanda giyimde vakarın göstergesidir. Peygamberimiz (s.a.s) bu vakarlı duruşu bozmamak için yemek konusunda, sadaka verirken ve giyim-kuşam noktasında israf ve kibirden kaçınmayı önermiştir.⁸³³ O kişinin onurlu duruşunu zedeleyen gösterişli kıyafetleri ve İslam dininin hoş görmediği, insanlara kibir penceresinden bakmaya sebep olan kıyafetleri yasaklamıştır.⁸³⁴

İslam aşırıya gidip kibirlenmeyi yasakladığı gibi Allah’ın helal kıldığı temel ihtiyaçları kendi nefesine haram kılmayı da yasaklamıştır: “Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı nimetlerin temiz ve hoşlarını kendinize haram kılmayın, haddi de aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez.”⁸³⁵ Allah (c.c.) bu ayetle verilen nimetlerden faydalanırken, ne ifrata gidip kıyafetimizle kibre kapılmamızı, ne de imkânımız varken kendimizi zelil ve fakir duruma düşürmemizi istemektedir. Bunun aksine İslam’ın temel düsturu olan, orta olanı tercih etmemizi, böylece kibir ve basitlikten uzak vakar çizgisinde duruşumuzu emretmektedir. Zira Hz. Peygamber

⁸³⁰ Araf, 7/31.

⁸³¹ Bkz. Ebu Davut, “Libas”,5; Tirmizi, “Libas”, 3.

⁸³² Özağar vd., *Hadislerle İslam*, VI, 335-336.

⁸³³ Bkz. Buhari, “Libas” 1.

⁸³⁴ Bkz. Muvatta, “Libas”1.

⁸³⁵ Mâide, 5/87.

sahabeden Malik b. Nedle’yi dağınık kıyafetler içinde görünce, mal olarak servetini sormuş maddi olarak iyi bir durumda olduğunu öğrenince: “Madem Allah sana mal ihsan etmiş, o halde Allah’ın nimet ve cömertliğinin belirtileri üzerinde görünsün.”⁸³⁶ diyerek yine yukarıda ifade edilen giyimde vakarlı duruşu ima etmiştir.

Sonuç olarak müminin dış görünüşü, yaşam tarzı, giyim kuşam ve bireysel bakım konularında; temiz, titiz düzenli, uyumlu oluşu, saygınlığına gölge düşürecek her davranıştan kaçınması hem manevi güzellikleriyle, hem de dış görünüşündeki güzelliklerle çevreye iyi intiba bırakması vakarlı duruşun ve zerafetin somut örnekleridir.⁸³⁷

2.4.3. Konuşmada Vakar

Konuşmak insanı diğer canlılardan ayıran ona has bir özellik olup; bireyler arası iletişimde duygu ve düşüncelerini ifadede kullandığı önemli bir araçtır. Konuşma eyleminin vasıtası olan dil Allah’ın insana lütfettiği sayısız nimetten biridir.⁸³⁸ Konuşmada vakar ise dili batıl olan yalan, iftira, gıybet, küfür, malayaniden uzak tutup; onu güzel ve doğru sözlerle, zikir ve tefekkürle donatmaktır. Dilin şükürü de işte budur.

Konuşmanın malzemesi sözdür. Söz kavramının Arapça’daki karşılığı konuşma, lafız, anlaşıma, görüş, ifade, dil ile söylenilen hece veya heceler anlamlarına gelen “kavl” sözcüğüdür.⁸³⁹ Kavl kelimesine bir taraftan güzel sıfatlar izafe edilerek, bir sözün örnek bir duruşu sergilemede kavl-i hasen, kavl-i kerim, kavl-i beliğ, kavl-i maruf, kavl-i leyyin, kavl-i sedid, kavl-i tayyib, kavl-i meysur terkipleriyle insanı huzur ve rahatlığa kavuşturan bir sihir oluşu; diğer taraftan kötü olan kavl-i su, kavl-i münker, kavl-i zûr, kavl-i lahn ve kavl-i zuhruf gibi sıfatlara izafe edilerek bu sözün kişiyi dilin getirmiş olduğu bu huzur ortamından çıkarabilecek bir araç olduğuna dikkat çekilmektedir. Şimdi yukarda farklı sıfatlarla verilen kavl terkiibini yorumlayarak konuşmada vakarı yakalamaya çalışalım.

Vakarlı konuşmanın ahlaki yansımalarından biri olan kavl-i hasen yani güzel söz söyleme sanatı, olgunluğun dile yansımasıdır. Kur’an-ı Kerim’de dört ayette yer alan bu

⁸³⁶ Ebu Davud, Libas, 14.

⁸³⁷ Vuruşkan Hüseyin, “Hadislerle Vakar Kavramı” *Diyanet İlmî Dergi*, 56(2020): 20.

⁸³⁸ Bkz. Beled, 90/8-10.

⁸³⁹ İsfehâni, *Müfredat*, 856; İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, V, 3777-3780.

terkip⁸⁴⁰ akıl sahiplerinin sözü dinleyip onun en güzeline uyanlar olduğunu ifade ederken;⁸⁴¹ İsrailoğullarından alınan misakın en önemli maddesini belirtirken⁸⁴² ve Allah’a çağırın, salih ameller işleyen, gerçek Müslümanın sözünü ifade ederken⁸⁴³ kullanılmaktadır.

“Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan kullarımı müjdele!”⁸⁴⁴ ayetinde sözün en güzeline (kavl-i hasen) uyanların, kalplerindeki iyilikten dolayı bu kelamı anlayabilmeleri, dinledikleri sözlerden güzel olanla çirkin olanı ayırt edebilme kabiliyetleri ve güzel olana uyma eğiliminde olmaları, olgun ve saygın duruşları sebebiyledir. Çünkü temiz gönüllere sahip kişilerde var olan bu duruş, her konuda en güzel ve en uygun eylemi yerine getirmeye vesile olurken, kötü gönüllere sahip kimselerin karakterleri ise basit ve bayağı eylemlere yönlendirir.⁸⁴⁵

“Bir zamanlar biz İsrâiloğulları’ndan,“Yalnız Allah’a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin” diyerek söz almıştık.”⁸⁴⁶ ayetinde İsrailoğullarından alınan misakta güzel söz söyleme Allah’a kulluk, ana-babaya, yoksul, yetim ve yakınlarla iyilikte bulunma, namaz kılma ve zekât verme gibi dinin ana esaslarıyla beraber yer almaktadır. Bu durum sözün güzelini kullanmanın konuşma eylemindeki önemine ve kişiye kazandırmış olduğu vakarlı duruşa binaendir.

Allah’a davet eden kimseleri öven: “Allah’a çağırın, dine ve dünyaya yararlı iş yapan ve “Ben Müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kim vardır?”⁸⁴⁷ ayetinde ise kapsayıcı bir dil kullanılarak müminin sözünden daha güzel bir söz olmayacağı beyan edilmekte⁸⁴⁸ ve yukarıda ifade edildiği gibi güzel söz söylemenin saygın ve vakarlı duruşun kapsamında olduğu ifade edilmektedir.

Kur’an’ın hak dine çağırmak için sözün güzelinin kullanılmasını tavsiye etmesi ve insanları en fazla etkileyen dilin bu olduğunu vurgulaması konuşmada bir ölçüdür.

⁸⁴⁰ Bkz. Zümer, 39/18; Bakara, 2/83; Fussilet, 41/33; İsrâ, 17/53.a

⁸⁴¹ Bkz. Zümer, 39/18.

⁸⁴² Bkz. Bakara, 2/83.

⁸⁴³ Bkz. Fussilet, 41/33.

⁸⁴⁴ Zümer 39/18.

⁸⁴⁵ Kutub, *Fizîlâil*, XII, 440.

⁸⁴⁶ Bakara 2/83.

⁸⁴⁷ Fussilet, 41/33.

⁸⁴⁸ Zuhayli, *Tefsiri’l-Münir*, XII /494-495.

Çünkü insanlar kaba, katı ve kırıcı sözlerden hoşlanmaz; yumuşak ve kibar sözlerden hoşlanır. Allah (c.c.) insanların psikolojisini iyi bildiği için birbirlerine güzel söz söylemelerini kötü sözlerden kaçınmalarını⁸⁴⁹ işaret ederek: “Kullarıma söyle: (insanlara karşı) en güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, apaçık düşmandır.”⁸⁵⁰ ayeti ile insanları konuşmada istikamet üzere olmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda kişi karşısındaki muhatabına karşı kırıcı olmadan en güzel bir şekilde konuşmalı, karşısındaki muhatabı da aynı hassasiyetle onunla iletişim kurmalıdır. Böylece karşılıklı olarak iletişim kuracak ve birbirlerini dinleyip anlayabileceklerdir. Aksi takdirde karşılıklı öfke, düşmanlık baş gösterebilir ve iletişimde kopukluklar oluşabilir.⁸⁵¹

Şeytanın amaçlarından biri insanlar arası sevgi bağlarını bozmak ve sert sözler aracılığıyla sürtüşme çıkmasını sağlamaktır. Böylece insanlar arasındaki sevgi ve dostluk bağı koparak ayrılık ve düşmanlık ilişki ortaya çıkacaktır. Hâlbuki güzel söz kalplerin hastalıklarına şifa olmakta, kalplerin katılığına yumuşatıp insanları güzel bir sevgi etrafında toplamaktadır.⁸⁵² Kur’an müminlerin her davranışında güzellikleri temsil ettikleri gibi insanlar arası iletişimde de vakarlı duruşlarını zedelemeyen Ehli kitapla olan konuşmalarında bile en güzel üslubu kullanmalarını öğütlemiştir.⁸⁵³ İslam’ı temsil ve tebliğde mümin kulların sergilemiş olduğu bu üslup onurlu ve saygın bir duruşu ifade etmekte ve Kur’an’da: “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış.”⁸⁵⁴ şeklinde yer almaktadır. Bu itibarla sözün en güzelini söyleyip onun en güzeline uymak vakarla hareket etmenin bir göstergesi olup, Mümine Kur’an’ın tavsiyesidir.

Kur’an-ı Kerim’de övülerek tavsiye edilen ve vakarlı müminin konuşmasındaki en önemli unsurlardan biri de kavli-i kerimdir. Bu ifade Kur’an’da bir yerde, insanın dünyaya gelmesine sebep olan ana-babasına karşı olması gereken en güzel duruşu beyan etmek için kullanılmaktadır. “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa

⁸⁴⁹ Kerim Buladı, “Kur’an’ın Sözlü İletişimde Öngördüğü Dil Üslubu”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1, (Bahar 2018), 26.

⁸⁵⁰ İsrâ, 17/53.

⁸⁵¹ Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIV/508-510.

⁸⁵² Kutub, *Fîzîlâl*, IX, 336.

⁸⁵³ Bkz. Ankebût, 29/46.

⁸⁵⁴ Nahl, 16/125.

onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.”⁸⁵⁵ ayetinde zikredilen kerim söz kişinin ana-babasına karşı saygılı, itaatkâr, edepli, nazik ve yumuşak bir üslup kullanmasını ifade etmektedir.⁸⁵⁶ Kur'an konuşmada olması gereken prensipleri belirlerken ebeveynlere karşı ayrı ve özel bir üslup belirlemiştir. Böylece Müslümanın diline bir karakter kazandırmak ve eylemlerini de vakar çerçevesinde yapılandırmak istemiştir.

Allah (c.c.) bahsi geçen ayette kendisine kullukla beraber ana-babaya itaati emretmekte, Hz. Peygamber de Allah'ın en sevdiği ameli açıklarken vaktinde kılınan namazdan sonra amellerin en faziletli olarak ana-babaya iyilik yapmayı ve onlara kerim söz söylemeyi tavsiye ederek;⁸⁵⁷ onlara karşı tevazu ile yumuşak söz söylemenin önemine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda ana-babaya iyilikten hemen sonra onlara “öf” bile dememe, azarlamama ve onlara kerim söz (güzel söz) söyleme yani saygı ve hürmet dolu hitaplar kullanma konuşmada vakarlı ve saygılı bir duruşun nişanesidir. Ebeveynlere karşı kullanılan üslubun tevazu çerçevesinde olmasını öneren Hz. Ömer, bu hitapların “babacığım-anacığım” gibi olmasını bildirirken; Sa'îd b. Müseyyeb ise suçlu bir kölenin, katı kalpli efendisine karşı kullanacağı üslup şeklinde olması gerektiğini beyan etmiştir.⁸⁵⁸

Vakarlı duruşun yansımalarından bir tanesi de Kur'an-ı Kerimde Kavl-i Belîğ yani etkili konuşma olarak yer almaktadır. Özellikle Peygamberimize tebliğ esnasında kullanılması emredilen bu dil kalbinde olanı tüm ayrıntısıyla beyan edebilme,⁸⁵⁹ uzun uzadıya ve anlamsız değil kısa ve anlaşılır, anlamı güzel, sakındırıp korkutma, mükâfat ve ceza ifade eden söz demektir.⁸⁶⁰ Kur'an'da bu terkip: “Onlar, Allah'ın kalplerindekini bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle.”⁸⁶¹ şeklinde yer almaktadır. Peygamberimiz (s.a.s) de bu doğrultuda az sözle çok şey ifade eden cevamiu'l kerim ile konuşurdu. O konuşurken sözleri art arta dizmez, tane tane, açık, net ve her dinleyenin anlayabileceği

⁸⁵⁵ İsrâ, 17/23.

⁸⁵⁶ Taberi, *Taberi Tefsiri*, V/272-273.

⁸⁵⁷ Bkz. Buhârî, “Mevâkît” 5, “Cihâd” 1, “Edeb” 1, “Tevhîd” 48; Müslim, “Îmân” 137-139; Tirmizî, “Salât” 14, “Birr” 2; Nesâî, “Mevâkît” 51.

⁸⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, XIV/453; İmam Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, X/371-372.

⁸⁵⁹ İmam Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, V/303-304.

⁸⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII/128.

⁸⁶¹ Nisâ, 4/63.

şekilde az kelime ile çok şeyler ifade ederdi.⁸⁶² Ayrıca söyleyeceği sözü dikkatle seçer, karşındakileri incitmeyen, ders verici⁸⁶³ ve anlaşılın diye tane tane konuşur, tekrarlanması gereken şeyleri tekrarlar, muhatabı konuştuğu kelimeleri saymak istese, sayabilecek bir sakinlikte beyan ederek⁸⁶⁴ dildeki vakarlı duruşun örnekliğini temsil ederdi. Bu duruş daha önce de ifade ettiğimiz gibi her türlü yapmacıktan uzak, muhatabının seviyesini dikkate alarak ve veciz tabirler kullanarak meramını ifade etme anlamına gelen belîğ (etkileyici) söz kullanma sanatıdır.

Kur'an'da konuşma ile ilgi terkiplerden biri de kavî-i maruf'tur. Arapçada bilmek, tanımak, düşünerek kavramak amlarına gelen "îrfan" kökünden gelen "maruf" kelimesi tanınan, bilinen, benimsenen şey,⁸⁶⁵ akıl ve şeriatla güzel olduğu anlaşılan şey,⁸⁶⁶ güzel olması sebebiyle insanın hoşuna giden ve huzur veren her tür söz ve davranış⁸⁶⁷ demektir. "Maruf" Kur'an'da otuz dokuz yerde;⁸⁶⁸ kavî-i maruf terkihi ise altı yerde geçmektedir.⁸⁶⁹

Kavî-i marufun eşler arasında olması gereken konuşma ölçüsünü belirlediği iki ayetten biri: "Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirirken veya içinde saklamanızda bir sakınca yoktur. Allah bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşrû söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın." ⁸⁷⁰ şeklindeki ayette hitap erkeklerle olup; dul kadınlarla evlenme isteklerini belirtirken kullanmaları gereken üslup anlatılır. İkincisinde ise: "Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse umuda kapılsın. Güzel ve mutad söz (kavlen ma'rufen) söyleyin."⁸⁷¹ hitap kadınlara olup; peygamber hanımlarına yabancı erkeklerle konuşma şeklini ve ölçüsünü ifade etmektedir.

⁸⁶² Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, VI, 313-314.

⁸⁶³ Bkz. Tirmizî, "Birr", 48.

⁸⁶⁴ Bkz. Buhari, "Edeb", 123; Müslim, "Zühd", 53, 65; Tirmizî, "Edeb", 4, "Birr", 74, "Zühd", 60.

⁸⁶⁵ Mustafa Çağrı, "Maruf" içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XI, 138.

⁸⁶⁶ İsfahani *Müfredat*, 693-694.

⁸⁶⁷ Ebu'l-Berekat Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2003) II, 510.

⁸⁶⁸ Abdülbaki, *Mu'cem*, 458-459.

⁸⁶⁹ Bkz. Bakara, 235, 263; Nisa, 5, 8; Ahzab, 32; Muhammed, 47/21.

⁸⁷⁰ Bakara 2/235.

⁸⁷¹ Ahzab 33/32.

Bu ayetlerde kavli-i maruf yumuşak ve tatlı bir eda ile yayılarak, kırıtarak, yılışık şekilde söylenmeyen; bunun yerine gayet ciddi, yapmacıktan uzak, ağırbaşlı, ciddiyet ve vakar içinde, sert olsa bile akla ve dine uygun, meşru ölçüde söylenilen sözü ifade etmektedir.⁸⁷² Yani kavli-i maruf Kur'an ve sünnete, örfi geleneklere ve etik kurallara aykırı olmayan sonucu düşünülerek söylenilen vakarlı duruşu ifade eden bir söz terkididir.

Kavli-i maruf tamlaması Kur'an-ı Kerimde aile karı-koca, çocuklar ve yakın akraba ile ilgili yasa koyucu ayetlerde⁸⁷³ konuşmada muhatabın onurunu zedelemekten, muhatabına saygı ile nasıl hitap edileceğinin ölçüsünü belirlemek için kullanılmaktadır.

*Allah'ın sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz (kavlen ma'rufen) söyleyin.*⁸⁷⁴ Ve *"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel söz (kavlen ma'rufen) söyleyin.*⁸⁷⁵

ayeti de buna işaret etmektedir. Burada kavli-i maruf yumuşak hitap, güzel vaat ifade eden sözcükler,⁸⁷⁶ hak sahibine bilmesi gereken davranışları öğretme, ona şefkat ve merhametle davranma, reşit olunca bu malların kendilerine verileceğinin açıklamasını yapma ve gönül alıcı cümleler kurma şeklinde⁸⁷⁷ konuşmada vakarı ifade etmektedir.

Her çeşit davranışta ölçü, denge ve uyum isteyen Kur'an ölçüsüz ve fütursuzca yapılan bir ibadettense dikkat ölçülerinde vakara uygun bir şekilde sarf edilen sözün: "Güzel bir söz (kavlun ma'rufun) ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, halimdir."⁸⁷⁸ ayetinde de beyan edildiği gibi Allah (c.c.) katında daha değerli olduğunu ifade eder. Bu ayette kavli-i maruf kişinin müslüman kardeşi için dua etmesi, ona tatlı, hoş ve gönül alıcı sözler söylemesi, onun düşkün halini bile görmemesi,⁸⁷⁹ şeklinde dildeki olgunluğun bir göstergesidir.

⁸⁷² Yazır, *Hak Dini*, VI, 342.

⁸⁷³ İzutsu, *Kur'anda Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 283.

⁸⁷⁴ Nisa, 4/5.

⁸⁷⁵ Nisa, 4/ 8.

⁸⁷⁶ İmam Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, IV/593.

⁸⁷⁷ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, I/398-399.

⁸⁷⁸ Bakara, 2/263.

⁸⁷⁹ Taberi, *Taberi Tefsiri*, II/140; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, III/1043-1044.

Sonuç olarak Kavî-i Maruf aklîselim insanlar tarafından doğru olduğu öngörülen, bilgilendirme konusunda kapsayıcı, açık ve net, ölçülü, dengeli ve olgun söz olup⁸⁸⁰ vakarlı duruşu ifade eden bir üsluptur.

Vakur kimselerin dil üslubunda müstesna bir yere sahip olan Kavî-i Leyyin, Kur'an-ı Kerimde Hz. Musa ve Hz. Harun'un Firavuna tebliğe giderken kullanmaları gereken üslup biçimi olarak yer almaktadır: “Sen ve kardeşin birlikte ayetlerimi götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin. Firavuna gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı. Ona yumuşak söz (Kavlen Leyyinen) söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.”⁸⁸¹ Sertliğin zıttı olan leyyin kelimesi sakin, nazik, kibar, yumuşak, huşû, vakar anlamlarına gelmektedir.⁸⁸² Genelde somut varlıklar için kullanılan kavram bazen de ahlak gibi soyut şeyler için de kullanılır. Mesela “falan adam yumuşaktır” veya “falan adam serttir” denilir.⁸⁸³ Bu bağlamda Kavî-i Leyyin yumuşak söz anlamını ifade etmektedir. Kur'an'ın taşkınlık gösterip azan,⁸⁸⁴ İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürüp, kız çocuklarını geri bırakan,⁸⁸⁵ kendini tanrı ilan eden,⁸⁸⁶ günahkâr ve asi bir kula bile yumuşak bir dil kullanmayı önermesi özelinde tebliğ metodunda, genelinde ise iletişimin her türlüşünde Müslümana yakışan bir duruşu temsil etmektedir.

Nezaketli davranış ve yumuşak üslup muhatabın gönlünü kazanmada ve hedefe ulaşmada en etkili yolken; sert söz ve akabinde kaba davranışlar ise nefret ve ayrılığın önünü açmaktadır. Zira insanlar nezaketten hoşlanırken kabalık ve sert ifadelerden hoşlanmaz. Bu bağlamda Kavî-i Leyyin kişinin kendisine yapılan her türlü olumsuz tavır ve söze karşılık sükûnetini koruması ve beden diline de bunu yansıtmasını belirten olgun bir duruşu ifade etmektedir. Bu yüzden Allah (c.c.) Firavuna elçi olarak gönderdiği peygamberlerine sözün yumuşağını söylemelerini⁸⁸⁷ emrederek konuşmada vakarın bir modelini öğretmektedir.

⁸⁸⁰ Esra Hacımüftüoğlu, “Kur'an-ı Kerim'de Mü'minlerin Ağız ve Söz disiplini”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 42,(2014):16.

⁸⁸¹ Taha, 20/42-44.

⁸⁸² İbn Manzur, Lisânu'l-'Arab, V,3976-3977.

⁸⁸³ İsfehani, Müfredat, 976-977.

⁸⁸⁴ Bkz. Tâ Hâ, 20/24, 43; Nâziât, 79/17.

⁸⁸⁵ Bkz. Bakara, 2/49; Araf, 7/141.

⁸⁸⁶ Bkz. Kasas, 28/38; Nâziât, 79/24.

⁸⁸⁷ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XV/516-517.

Hız. Peygamber Allah'ın verdiği lütufla çevresinde bulunanlara karşı gayet yumuşak ve merhametli davranmış kaba ve katı olmaktan sakınarak ortaya örnek teşkil eden bir iletişim dili koymuştur. Böylece İslam dini etrafında kenetlenen, bir toplum inşa etmiş ve İslam'ın tüm insanlığa ulaşmasını bu yumuşak dil ve merhametli muamele sayesinde başarmıştır.⁸⁸⁸ Hız. Peygamber hayatını bu düstur üzere sürdürerek: “Şüphesiz ki, yumuşak davranmak, bir şeyde bulunursa onu süsler (güzelleştirir). Bir şeyden alınırsa, onu lekeler, çirkinleştirir”⁸⁸⁹“Bir kimse yumuşak davranmaktan mahrumsa, hayırdan da mahrum olur”⁸⁹⁰ sözleriyle ashabına da konuşmada vakarın neyilerinden olan yumuşak dili öğütlemiştir.

Görüldüğü gibi Kur'an ve sünnetin tavsiye ettiğı saygın bir duruş veya vakarlı davranış muhatabına karşı her zaman ve zeminde nezaketi elden bırakmadan, yumuşak bir dil kullanmayı, kaba sert ve çirkin sözlerden kaçınmayı gerektiren bir erdemlilikler.

Vakarlı duruşun dile yansımalarından biri de konuşurken doğru söylemek anlamına gelen Kavı-i Sediddir.⁸⁹¹ Sedid konuşmada isabet, hakkı kastetme, tam yerinde olma, adaletle söz söyleme gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁹² Kavı-i Sedid Kur'an'da: “Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sağlam söz söyleyin”⁸⁹³ şeklinde yer almakta ve Allah'tan korkan, imanlı, takva sahibi, vakarlı bir duruşu olan müminin söylemiş olduğı sağlam ve doğru sözü ifade etmektedir. Müminin özelliklerinden birisi de hiç şüphesiz konuşurken ölçülü ve dengeli konuşmaya dikkat etmesidir.⁸⁹⁴ Zira yalan olan, sahibini küçük düşüren, söylemler, boş lakırdılar ve düzmece kelimeler imana yakışmaz. Hangi hususta olursa olsun mümin hak ve hakikatten ayrılmamalıdır. Çünkü özü ve sözü doğru olan her toplumun işi ve davranışı da düzgün olmakta⁸⁹⁵ böylece sosyal çevrede olgun ve saygın bir yer edinmektedir.

Kavı-i Sedid hakka uygun, adaletli, dosdoğru, dışı içine uygun, bütün hayırları kapsayan, Allah'ın rızası gözetilerek söylenen söz, eziyet edici ve rahatsız edici söylemlere karşı olan ve birbiriyle tartışan kimselerin arasını düzelten söz, olarak

⁸⁸⁸ Bkz. Al-i İmran 3/159.

⁸⁸⁹ Müslim, “Birr”, 78.

⁸⁹⁰ Müslim, “Birr”, 74-76; İbn Mâce, “Edep”, 9.

⁸⁹¹ Bkz. Ahzab, 33/70; Nisa, 4/ 9.

⁸⁹² İbn Manzur, *Lisânu 'l- 'Arab*, III, 1968-1971.

⁸⁹³ Ahzab, 33/70.

⁸⁹⁴ Bkz. Müminun, 23/3.

⁸⁹⁵ Yazır, *Hak Dini*, VI, 378.

konuşmada vakarın bir unsurudur.⁸⁹⁶ Bu bağlamda Kavı-i Sedid kapsamındaki ölçülü konuşma yalan ve şüphe içeren sözlü veya yazılı her bilgiye karşı gayet itina ile yaklaşmayı, kendisine ulaşan her bilginin doğruluğunu araştırmadan bu haberlere ehemmiyet vermemeyi gerektirmektedir. Zira Kur'an-ı Kerim'in emri de bu doğrultudadır.⁸⁹⁷

Görüldüğü gibi her zaman hak ve hakikatten ayrılmadan doğru sözün ardından gitmek olarak ifade edebileceğimiz Kavı-i Sedid vakarlı bir müslümanın konuşma üslubunun olmazsa olmaz ilkelerinden biridir. Sözün doğrusunu söyleyen ve davranışlarını da bu doğrultuda düzenleyen müminin işleri yoluna koyulup, günahlarının bağışlanacağı ve kurtuluşa erişeceği de Kur'an'da: "Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse gerçekten büyük bir kazanç elde eder."⁸⁹⁸ ayetiyle müjdelenmektedir.

Kur'an'da güzel söz olarak anlam verilen Kavı-i Tayyib terkinde "tayyib" güzel, hoş lezzetli, tatlı, güzel koku, saf temiz helal anlamlarına gelirken Kavı-i Tayyib tamlaması ise; temiz, saf, hoş ve güzel olan söz anlamlarına gelmektedir.⁸⁹⁹ "Görmedin mi, Allah güzel bir söz (kelime-i tayyibe) nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir..."⁹⁰⁰ ayetinde geçen Kavı-i Tayyib tamlamasına müfessirler lailahe illallah, iman, marifetullah,⁹⁰¹ kelime-i tevhit, İslam daveti, Kur'an⁹⁰² anlamlarını vermektedir. Ayrıca bu terkip, müminin söz ve davranışlarına şekil veren anlamında vakarlı duruşun bir ögesi olarak da ifade edilebilir. Zira Kavı-i Tayyib'e dayanan vakarlı konuşma imandan gelen ahlaki özellikler çerçevesinde güzel, hoş, kibar ve nezih kelimelerdir.

Dile ölçü veren söz terkiplerinden biri de Kavı-i Meysur'dur. Bu terkipte yer alan "meysur" kolay ve mümkün anlamına gelen "ye-se-ra" fiilinin mastarıdır. "Meysur" kolay yapılan her şeye denilir.⁹⁰³ Bu bağlamda Kavı-i Meysur tamlaması

⁸⁹⁶ İmam Kurtubi, *el-Cami li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV/201.

⁸⁹⁷ Bkz. Hucurat, 49/6.

⁸⁹⁸ Ahzab, 33/71.

⁸⁹⁹ İsfahani, *Müfredat*, 644-645.

⁹⁰⁰ İbrahim, 14/24.

⁹⁰¹ İmam Kurtubi, *el-Cami li-Ahkâmi'l-Kur'an*, IX/544-547; Râzi, *Mefâtihi'l-Gayb*, XIII/551-552.

⁹⁰² Zuhayli, *Tefsiri'l-Münir*, VII/202-203.

⁹⁰³ İsfahani, *Müfredat*, 1195-1196; İbn Manzur, *Lisanul Arap*, VI, 4957-4960.

kolay ve yumuşak söz anlamına gelmektedir. Kolaylık kelimesi Kur'an'da çok karşılaştığımız kelimelerden biridir. Mesela Allah kulları için zorluk değil kolaylığı ister ayetinde,⁹⁰⁴ Kur'an-ı dil için kolaylaştırdığını belirttiği ayette,⁹⁰⁵ her zorlukla beraber bir kolaylık vardır ayetinde⁹⁰⁶ “ye-se-ra” fiili kolaylık anlamında kullanılmaktadır.

Kavl-i Meysur Kur'an da bir yerde Hz. Peygamber'e hitaben yoksul, akraba ve yolda kalmış muhtaç kimselere elinde olmayan nedenlerden dolayı yardım elini uzatamıyorsan; onlara en azından yumuşak, naif, yatıştırıcı sözler söyleyip onların gönüllerini almayı emrettiği ayette⁹⁰⁷ konuşmada vakarın modeli olarak yer almaktadır. Hz. Peygamber bazı zamanlarda kendisinden istenilen şeyler yanında olmayınca utancından yüz çevirir ve sükût ederdi. Yüce Allah Resul'üne ihtiyaç sahiplerine karşı dua etmesini, onlar için hayırlı bir çıkış yolu, azıklarının genişletmesini dilemesini, “Allah size de bize de ihsan buyursun” diye dua etmesini ve onlara mazeretini beyan ederek, hoş latif ve yumuşak bir dil kullanmasını⁹⁰⁸ öğütleyerek dilde olması gereken en güzel üslubu öğretmektedir. Böylece bu örnek iletişim dilinde kolaylık ilkesinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Zira bu ilke doğrultusunda konuşmada vakar, Kur'an ve sünnetin öngördüğü kolaylık ilkesi gereği muhatabına karşı her zaman esnek davranıp, karşısındakini zor duruma düşürecek eylemlerden sakınmayı gerektirir.

Kur'an-ı Kerim'in konuşmada vakar için kullandığı kavramlardan biri de Ğadd-ı Savt'tır. “Ğaddu” kelimesi sesi ve gözleri kısmak anlamına⁹⁰⁹ gelirken, “savit” sözcüğü iki cismin birbirine çarpmasıyla sıkışan hava anlamına gelir. Bu hava bazen istemli bazen istemsiz ses çıkarır. İsteğe bağlı ses insan sesi, isteğe bağlı olmadan çıkan ses hayvan sesidir. İnsandan çıkan ses, sözlü ve sözsüz ses diye ikiye ayrılır.⁹¹⁰ “Ğaddu Savt” terkihi ise sesi kısmak, sesi alçaltmak anlamını ifade eder. Kur'an-ı Kerimde bu terkip sesi terbiye etmek⁹¹¹ ve sesi ölçülü kullanmayı ifade etmek için kullanılmaktadır.

⁹⁰⁴ Bkz. Bakara, 2/185.

⁹⁰⁵ Bkz. Meryem, 19/97.

⁹⁰⁶ Bkz. İnşirâh, 94/6.

⁹⁰⁷ Bkz. İsra 17/28.

⁹⁰⁸ Râzi, *Mefâtihu 'l-Gayb*, XIV/458-459.

⁹⁰⁹ İsfehâni, *Müfredat*, 756

⁹¹⁰ İsfehâni, *Müfredat*, 604-605.

⁹¹¹ Bkz. Tâhâ, 20/108; Lokman, 31/19; Hucurât, 49/2.

Kur'an: "Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider."⁹¹² ayetiyle Müminlerin Hz. Peygamber'in huzurundaki üslubuna belli bir denge ve ölçü getirmeyi amaçlamaktadır. Bu ayet inmeden önce ashap Hz. Peygamber'le birbirleriyle konuştukları gibi konuşurken, bu ayetle birlikte O'nun huzurunda nasıl saygı ve edeple konuşulması gerektiğini anlamış⁹¹³ vakar çerçevesinde edep ve tevazu ile iletişim kurmayı öğrenmişlerdir.

Bahsi geçen ayette hitap Hz. Peygamber'in özeline olmakla beraber hüküm genele yöneliktir. Zira: "Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!"⁹¹⁴ ayetinde aynı hüküm geneli kapsayıcı şekilde yer almaktadır. Bu ayette Hz. Lokman'ın oğluna yapmış olduğu nasihat bütün müminlerin evlatları için uygulaması gereken konuşmada vakarın örneklerindendir.

Konuşurken seste dengeye dikkat edilmeli ne kulağı tırmalayacak kadar üst perdeden, ne de hastalıklı gibi çok sessiz olmayacak şekilde bu ikisi arasında itidalli bir ses tonu kullanılmalıdır. Zira vakarlı konuşmaya uygun olan ses tonu budur. Aksi halde iletişim kanalları tıkanıp karşılıklı bilgi alış-verişi sonlanabilmektedir. Konuşmada denge, insanların yüzüne bağırmmamak ve edepli bir üslup kullanmaktır. Cahiliye döneminde yüksek ses övünülen bir özellik alçak ses ise zelillik olarak sayılır, yüksek ses üzerine methiyeler yazılırdı. Fakat Kur'an bu konuşma şeklini edepsiz bulup yasaklamıştır.⁹¹⁵ Zira konuşmada vakarlı olma sesi kontrollü kullanmayı, bağırıp çağırarak rahatsız edici bir ses tonu tercih etmemeyi, bunun yerine yumuşak, naif ve anlaşılır bir ses tonu ile saygın bir konuşma üslubu benimsemeyi gerektirir.

Kur'an nasıl konuşulması gerektiğini öğrettiği gibi nasıl konuşulmaması gerektiğini de muhataplarına bildirmektedir: "Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün (bi's-sui mine'lkavl) açıklanmasını sevmez. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."⁹¹⁶ Kötülüğün her türlüünü yasaklayan özünde iyilik ve güzel lisan barındıran İslam dini zulme uğrayan dışında çirkin söz ve fuhuşatın

⁹¹² Hucurât, 49/2.

⁹¹³ Taberi, *Taberi Tefsiri*, VII/498-500.

⁹¹⁴ Lokman, 31/19.

⁹¹⁵ İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, XIII/545-546.

⁹¹⁶ Nisa, 4/148.

yayılmasını ve her türlü canlıya zarar vermesini ney etmiştir. Ancak zulme uğramış, hakkı sömürülmüş olan kimse, zulmedene karşı bağırabilir, beddua edebilir veya o kişinin kötü muamelesine dengiyle karşılık verebilir.⁹¹⁷ Çünkü onun onurunu ve vakarını koruması için gerekli olan üslup budur. Fakat her ne kadar hakkı yenilmiş ve zulme uğramış olsa da İslam, konuşmada vakarı zedeleyecek, karşıdaki insanın onurunu ve saygınlığını ayaklar altına alacak veya haddi aşacak konuşma şekillerini hoş karşılamamış ve yasaklamıştır.⁹¹⁸

Kur'an'da yasaklanan konuşma şekillerinden biri de Lehve'l-Hadis sözcüğüdür: “İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri (lehve'l-hadis) satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azab vardır.”⁹¹⁹ Ayette yer alan “lehv” insanı önemli olan şeylerden alıkoyan ve onu meşgul eden sözler ve fiileri ifade ederken;⁹²⁰ Lehve-l Hadis ise insanı oyalayıp işinden alıkoyan sözler, asılsız hikâyeler, masallar, romanlar, tarih kılıflı efsaneler ve insanı hayırdan engelleyen güldürücü lakırdılar, gevezelikler, hurafeler, yalan hayaller, özellikle gençlerin kafasını karıştıran, şeytani sözler ve ahlaksız cümlelerden oluşan şarkılar olarak yorumlanmıştır.⁹²¹ Yine bu terkinin Allah (c.c.) yolundan engelleyen, şirk içeren ve Hz. Peygamber tarafından yasaklanan kelimeler, insana fayda sağlamayan boş ve faydasız konuşmalar olduğu hakkında görüşler de vardır.⁹²² Konuşmada vakara yakışmayan basit ve amaçsız bu dil oyunları, kişiyi hak ve hakikatten istikametinden alıkoyup, onu basitleştirip zelil bir duruma sürüklediği için yasaklanmıştır.

Kur'an'ın Müslümanların kullanmasını yasaklandığı bir diğer konuşma üslubu ise dile dolamaktır. Ayette bu üslup:

Bunu işittiğiniz zaman mümin erkekler ve kadınların birbiri hakkında hüsn-i zan beslemeleri ve “Bu apaçık bir iftiradır” demeleri gerekmez miydi? Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lütfu ve rahmeti hep sizinle olmasaydı içine daldığınız günah yüzünden size büyük bir azap gelecekti. Çünkü siz, iftirayı dile doluyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız bir şeyi ağızlarınızla söylüyorsunuz;

⁹¹⁷ Yazır, Hak Dini, III, 121.

⁹¹⁸ Kahraman vd. ,Kur'an Yolu, II,170.

⁹¹⁹ Lokman, 31/6.

⁹²⁰ İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, IV,4089-4090.

⁹²¹ Hicazi, Furkan Tefsiri, V/18-19.

⁹²² Taberi, Taberi Tefsiri, VI/430-431.

*bunu da önemsiz sanıyorsunuz; hâlbuki Allah katında o büyük bir şeydir. O kulağınıza geldiğinde “Bunu konuşmak bize yakışmaz, fesühânal-lah, bu apaçık bir iftiradır” deseydiniz ya!*⁹²³

şeklinde beyan edilmekte ve namuslu kadınlara bilgisizce iftira atmaya sebep olan bu tarz konuşmalar Allah nezdinde çok büyük bir günah olarak ifade edilmektedir.⁹²⁴ Ayette bahsedilen yalan, gıybet, iftira içeren konuşmalar insanın saygınlığına ve toplum içindeki duruşuna zeval getirmekle birlikte; hem toplum nezdinde suç sayılan eylemlerin yayılmasına veya olağanlaşmasına hem de bu haksızlığa uğrayan kişinin rencide olmasına sebep olduğu için dinimizce yasaklanmıştır.⁹²⁵

Kur'an'ın hoş görmediği konuşma şekillerinden biri de “Kavl-i Zur” yani asılsız söz veya yalan söz ifadesidir. “Öyleyse pislikten yani putlardan uzak durun ve asılsız sözden de kaçınınız.”⁹²⁶ ayetinde yer alan bu terkip, Allah’a putları ortak koşma eyleminden sonra zikredilerek şirk ve yalancılık fiillerinin aynı minvalde çirkin birer davranış olduğu nitelendirmiştir.⁹²⁷ Kur'an'ın eleştirdiği bu konuşma şekillerine karşı Mümine düşen dilini bu tür çirkin lafızlardan uzak tutması ve böylece konuşmada vakarı korumasıdır.

Kur'an, evlerin duvarları arkasından gürültü yapmayı,⁹²⁸ alay etmeyi ve lakap takmayı,⁹²⁹ zannın çoğunu, kusur araştırmayı ve gıybet etmeyi,⁹³⁰ dili eğip bükmeyi,⁹³¹ yalan ve uydurma söz söylemeyi,⁹³² dili kötülükle uzatmayı,⁹³³ içinde olmayanı söylemeyi,⁹³⁴ arkadan çekiştirip yüze karşı eğlenmeyi⁹³⁵ ve yapılmayan şeyleri söylemeyi⁹³⁶ konuşmada vakarı zedeleyen fiiller olduğu için yasaklamaktadır.

Sonuç olarak Kur'an'ın da emrettiği gibi güzel, gönül alıcı ve etkili söz, açık, net, anlaşılır yumuşak ve latif söz, ağırbaşlı, dengeli ve ölçülü söz, doğru ve dürüst söz,

⁹²³ Nur 24/12-16.

⁹²⁴ Bkz. Nur, 24/15-19.

⁹²⁵ Kara, *Beden Dili*, 368.

⁹²⁶ Hac, 22/30.

⁹²⁷ Taberi, Taberi Tefsiri, VI/24-25.

⁹²⁸ Bkz. Hucurat, 49/4.

⁹²⁹ Bkz. Hucurat, 49/11.

⁹³⁰ Bkz. Hucurat, 49/12.

⁹³¹ Bkz. Al-i İmran, 3/78.

⁹³² Bkz. Hakka, 69/44-45; Hac, 22/30.

⁹³³ Bkz. Mümtetine, 60/2.

⁹³⁴ Bkz. Fetih, 48/11.

⁹³⁵ Bkz. Hümeze, 104/1.

⁹³⁶ Bkz. Saf, 61/2-3.

kişinin vakarını artırıp konuşmada ona saygınlık kazandırırken; bağıra çağıra konuşma, kötü, çirkin ve küfürlü konuşma, yalan, iftira ve gıybet içeren konuşmalar, kişiye hiçbir faydası olmayan boş kelimeler, müminin vakarını zedelediği için yasaklanmıştır.

2.4.4. Yeme İçmede Vakar

İnsanoğlu beden ve ruhun birleşmesiyle meydana gelen hem beden hem de ruhen belirli ihtiyaçları olan bir canlıdır. İnsanın yeryüzünde hayatını idame etmesi için ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerden biri de yeme- içme ihtiyacıdır. İslam dini her şeye bir ölçü koyduğu gibi yeme-içme eylemi için de belli sınırlar koymuştur. “Allah’ın size rızık olmak üzere yarattığı şeylerden helâl ve temiz olarak yiye...”⁹³⁷ “... Yiye, için fakat israf etmeyin; çünkü Allah müsrifleri asla sevmez.”⁹³⁸ ayetlerinde beyan edildiği üzere hem yiyeceğin helal olanının tercihe edilmesi hem de dengeyi kaçırmadan yani israf etmeden tüketilmesi yeme içmede ölçüdür. Bu durumda israf etmemek ve helal yiyeceklerden yemek haramdan kaçınmak yeme içme konusunda temkinli olmak anlamına gelen vakarlı bir duruştur.

Yenilecek yiyecekler konusunda bir ölçü belirleyen Kur’an;“O size leşi, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kıldı. Kim biçare kalırsa bunlardan yemesinde vebal yoktur. Allah mağfiret ve merhamet edendir.”⁹³⁹ ayetiyle de yenmesi haram olan yiyecekleri belirlemiştir. Ancak mecbur kaldığında ölmeyecek kadar haram olan yiyeceklerden yenilebileceği ifade edilerek darlıkta ve bollukta yeme- içmede bir ölçü tayin edilmiştir. Buna göre rızık verici olarak helal ve haramların sınırını koyan Yüce Allah (c.c.), insanların hayrına olan nimetleri en iyi bilen olduğu için, yiyeceklerin temizini ve insana faydalı olanını helal, pisini yani insana zararı olan yiyecek ve içecekleri ise haram kılmıştır.⁹⁴⁰ Bu bağlamda Allah’ın yeme içme konusunda koymuş olduğu bu sınırlara riayet etme mümin için vakarlı bir duruşun ifadesidir.

Yeryüzünde var edilen ve insanın hizmetine sunulan sayısız nimetin eşsiz yaratıcısı Kur’an’da: “İnsan yediğine bir bakıp düşünsün! Biz bolca su indirdik. Sonra toprağı uygun şekilde yarıdık. Oradan ekinler bitirdik. Üzüm bağları, sebzeler; zeytin ve

⁹³⁷ Mâide, 5/88.

⁹³⁸ A‘râf, 7/31.

⁹³⁹ Bakara, 2/173.

⁹⁴⁰ Kutub, *Fizîlâl*, I, 324-325.

hurma ağaçları, gür ağaçlı bahçeler; meyveler ve çayırlar, sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için.”⁹⁴¹ buyurarak insana Allah’ın verdiği nimetlere bakmasını, onlardan ibret almasını ve bu rızıkları ona verene karşı kulluk görevini hakkıyla yerine getirmesini öğütlenmektedir.⁹⁴² Bu durumda vakarlı bir mümine yakışan, rızkını helalinden kazanıp ne saçıp savurması ne de israf etmesidir. Verilen nimetlere karşı kulluk görevini hakkıyla yerine getirip, şükürünü ifade etmesidir. Bu durumda kişinin rabbinin verdiği nimete karşılık göstereceği en uygun davranış şükretmektir. Nimete şükür de vakarlı bir duruşu ifade eder.

Allah’ın helal kıldığı nimetleri kişinin kendine haram kılması,⁹⁴³ dinen yasaklanmıştır. Zira verilen nimeti terk nankörlük olarak ifade edilebilir ve vakarlı bir Müslümana yakışmaz. Yine batıl yollarla kazanılan rızık İslam’a göre haram sayılmaktadır.⁹⁴⁴ “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızânıza dayanan ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin.”⁹⁴⁵ ayetinde gayri meşru diye ifade edilen kazanç biçimi olan faiz (riba), kumar, gasp gibi şeriatta haram olan bir yolla elde edilen maldır. “... ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum.”⁹⁴⁶ ayetinde beyan edildiği üzere Allah’ın ismi anılmadan kesilen hayvanlar da necis olup, haram hükmünde olmaktadır. Bu bahsettiğimiz ayetlerde haram kılınan yiyecekler aslen helal olmakla birlikte; Nisâ, 4/29.ayetinde helal olan mal şüpheli yollarla elde edildiği için kirlenmiş, Enam 6/145. ayetinde ise helal olan yiyecek şirke bulaşarak necis hale gelmiştir. Yani nimetlerin helal olması için hem maddi hem de manevi anlamda temiz olması gerekmektedir. Bu bağlamda rızkın elde edilmesi konusunda vakarlı duruş, elde ettiği rızkı nereden nasıl kazandığını araştırmak ve helal olan rızkı evine götürmek konusunda son derece dikkatli olmaktır.

Kur’an yeme-içme konusunda koyduğu ana temelleri ayetler aracılığıyla muhataplarına iletmekte, hükümlerin pratiğe dönüşmüş halleri ise Hz. Peygamber aracılığıyla insanlığa ulaştırmaktadır. Zira Hz. Peygamber de inananlar için örnek ahlak

⁹⁴¹ Abese 80/ 24-32.

⁹⁴² Zuhayli, *Tefsiru’l-Münir*, XV/374-375.

⁹⁴³ Bkz. Mâide, 5/87.

⁹⁴⁴ Zuhayli, *et-Tefsiru’l-Münir*, III/29-30.

⁹⁴⁵ Nisâ, 4/29.

⁹⁴⁶ Enam, 6/145.

modelleri bulunmaktadır.⁹⁴⁷ Bu bağlamda Hz. Peygamberin sünneti yeme-içme de dâhil olmak üzere beşeri hayatın her alanında örnek teşkil etmekte, dinin pratik yönünü anlamak konusunda yol gösterici bir rehber görevi üstlenmektedir.⁹⁴⁸ Onun için bu rehberliğin karşısında vakarlı duruş bu örnek davranışları kendisine şiar olarak belirlemek olacaktır.

Hz Peygamber beden sağlığına ve temizliğe çok önem vermiş bu doğrultuda yemekten önce ellerin, yemekten sonra da hem el hem de ağzın yıkanmasını tavsiye etmiştir. Çatal, bıçak gibi gereçlerin kullanılmadığı ve yemeklerin parmaklarla yendiği bir toplumda, muhataplarına yemek yeme adabını öğretmek için teşviklerde bulunmuş, yemekten önce ve sonra el yıkamayı yemeğin bereketi olarak ifade etmiştir.⁹⁴⁹ Böylece Hz. Peygamber'in temizlik ve sağlıkla ilgili tavsiye etmiş olduğu bu nezih kurallar, yeme- içme konusunda vakarlı duruşun prensiplerini oluşturmuştur.⁹⁵⁰

Hz Peygamber her işine besmele ile başladığı gibi⁹⁵¹ yemek yemeğe başlarken de Allah'ın adını anmaya teşvik etmiş ve “Bir kimse evine girerken ve yemek yerken besmele çekerse şeytan; arkadaşlarına ‘Burada bizim için barınak da yiyecek de yok der.’ Eğer o kimse evine girerken ve yemek yerken besmele çekmezse şeytan; ‘Hem barınacak yer hem de yiyecek buldunuz’ der”⁹⁵² sözleriyle besmelesiz başlamanın yemeğin bereketini gidereceğini beyan etmiştir. Ayrıca yemekten önce besmele çekmek hem nimeti verene hem de nimete şükür kapsamında olup, Rabbin azameti ve Rezzak ismi karşısında ihtiyaç sahibi olduğunun idrakine ermeyi ifade eden bir duruştur.⁹⁵³

Peygamberimizin hayatının her evresinde sadelikten hoşlandığı için yemek sofrası ve yiyecekler konusunda da mütevazı olması, yemeğe otururken keyfine düşkün kimseler gibi sırtını bir yerlere dayayıp gerilerek oturmaması, bunun yerine tevazu ile diz üstü oturmayı tercih etmesi, lüks ve şaşıaadan uzak sade ve temiz bir sofrada bulunmayı istemesi, önüne koyulan yemeği canı çekerse yiyip hoşuna gitmezse de

⁹⁴⁷ Bkz. Ahzab, 33/21.

⁹⁴⁸ Yasin Pişkin, “Kur'an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi”, *Eskişeni*, 28, (Bahar 2014):8.

⁹⁴⁹ Bkz. Ebu Davut, “Et'ime”, 11; Tirmizi, “Et'ime”, 39.

⁹⁵⁰ Sadık Cihan, “Hz. Peygamber'in Sünnetinde Yeme ve İçme”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1982): 34.

⁹⁵¹ Bkz. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 18.

⁹⁵² Müslim, “Eşribe”, 103.

⁹⁵³ Bkz. Bakara 2/152, Ahzâb 33/41, Cuma 62/10; Bakara 2/40, 47, 122, 231, Âl-i İmrân 3/103, Mâide 5/7, 11, 20, A'râf 7/69, 74.

yemeyerek bu konuda kusur aramaması ve yemeklerin bir lokması dahi olsa onları israf etmemesi⁹⁵⁴ yeme-içmede vakarlı duruşun modelleridir.

H. Peygamber çok yemek yemenin sağlık açısından olumsuzluklara sebep olacağını ifade etmiş: “İnsanoğlu, karnından daha şerli bir kap doldurmamıştır. İnsana belini doğrultacak birkaç lokma yeter. Eğer mutlaka yemesi gerekli ise, midesinin üçte birini yemeğe, üçte birini içmeğe, üçte birini de nefes almaya ayırsın.”⁹⁵⁵ buyurarak insan sağlığı için güzel bir ölçü belirlemiştir. Zira çok yemenin obezite ve sayısız hastalıklara sebebiyet verdiği, modern tıp tarafından da beyan edilmektedir.⁹⁵⁶ Bu bağlamda Rasulullah’ın yeme-içme konusunda koymuş olduğu ölçüye temkinle riayet edilmelidir.

H. Peygamberin Allah’ın ismini anarak başladığı yemeği yine Allah’ın ismini anarak tamamlaması: “Bizi yedirip içiren ve bizi Müslümanlardan kılan Allah’a hamdolsun” şeklinde dua etmesi yemeğe başlarken ve bitirirken şükretmesi nimete şükür bağlamında vakarı ifade etmektedir.⁹⁵⁷

Sonuç olarak yeme-içme konusunda müminin vakarlı hareket etmesi hem nimeti elde etme hem de nimeti yeme adabında kendini göstermektedir. Vakarlı mümin rızkını temiz ve helal yollardan elde eden, nimetten faydalanırken de saygınlığını zedelemeyen, israfa kaçmadan, gayet nezih ve kibar hareketler dâhilinde sarf eden kişidir.

2.4.5. Gülme ve Ağlamada Vakar

Gülme sevinç, mutluluk, neşe gibi birçok duygunun yüzdeki ifadesidir. Bir tebessüm yerine göre gönülleri fetheder, yerine göre de bir gülüş nefret tohumları eker. Ama bir gülüş veya tebessümün gönülleri kazanan tarafı da gülmedeki vakarın göstergesidir. Sadece insana özgü olan ve diğer canlılarda görülmeyen gülme Kur’an’da “de-ha-ka” fiili ile yer almaktadır. Bu fiil sevinçten dolayı çehrenin açılması ve dişlerin açığa çıkmasına denir.⁹⁵⁸ Gülme sevinç ve psikolojik rahatlamanın bir işaretidir. Hafif olan gülmeye “tebessüm”, yüksek sesle olan gülmeye ise kahkaha denir.⁹⁵⁹ Kur’an-ı

⁹⁵⁴ Bkz. Buhari, “Et’ime”, 13-23; Tirmizi, “Et’ime”, 1; Ebu Davut, “Et’ime”, 17; İbn Mace, “Et’ime”, 6.

⁹⁵⁵ Tirmizi, “Zühd”, 47; İbn Mâce, “Et’ime”, 50.

⁹⁵⁶ Mehmet Soysaldı, “Kur’ân’da İsrâf Kavramı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dergisi*, 18-19, (2005): 117.

⁹⁵⁷ Bkz. Ebû Dâvud, “Et’ime”, 52; Tirmizi, “Deavat”, 55.

⁹⁵⁸ İsfahani, Müfredat, 611.

⁹⁵⁹ Çağrı, “gülme”, içinde, TDK İslam Ansiklopedisi, XIV, 243.

Kerimde gülme bazen neşe,⁹⁶⁰ bazen şaşırma ifadesi olarak⁹⁶¹ bazen de alayı⁹⁶² ifade eden bir duruş olarak kullanılmıştır.⁹⁶³

Gülme ve ağlama eylemleri ve bu iki eyleme sebebiyet veren durumlar Allah tarafından insanoğluna bahşedilmektedir: “Şüphesiz O'dur, güldüren ve ağlatan.”⁹⁶⁴ İnsan doğasına has bir özellik olan gülme ve ağlama dürtüleri hem psikolojik olarak hem de fizyolojik olarak henüz tamamen anlaşılamayan yaratılış mucizelerindendir.⁹⁶⁵ Bu iki eylem iki zıt kutup olup; biri neşe, sevap, cennet; biri hüznün, azap, cehennemin göstergesidir.⁹⁶⁶ Bunlardan gülüş cennet karşısında bir duruşu; ağlama ise cehennem karşısındaki bir duruşu ifade etmektedir. Kur'an'da gülme kapsamındaki duruş: “Yüzler vardır ki o gün parıl parıl, güleç, sevinçli.”⁹⁶⁷ ayetiyle beyan edilir. Dünyanın geçici nimetlerine dalıp, Allah'ın emir ve yasaklarını önemsemeyen ve bunun karşılığı olarak elim bir azapla cezalandırılacak olan münafıkların ⁹⁶⁸ ağlayışı da cehenneme karşı bir duruştur. Kur'an'da bu duruş: “Artık kazandıkları işlere karşılık az gülsünler, çok ağlasınlar.”⁹⁶⁹ şeklinde ifade edilmektedir.

“Yüzler vardır ki o gün parıl parıl, güleç, sevinçli.”⁹⁷⁰ ayetinde gülme dünyadaki imtihanları hakkıyla vermiş, amel defterlerini sağ tarafından almış, peygamberinin yanında yer almayı hak etmiş bir kimsenin nimetler karşısındaki duruşunu ve sevinçle cennete giden müminlerin yüzlerine yansıyan alameti belirtmektedir.⁹⁷¹

Yine Kur'an'da gülme hayret verici veya olağanüstü olaylar karşısında bir duruşu ifade etmek için de kullanılmaktadır. Hz. Süleyman ordusu ile karınca vadisine girince karıncalardan birinin konuşmasını duyması üzerine tebessüm etmesi buna örnek teşkil etmektedir.⁹⁷² Hz. Süleyman'ın kendisinden başkasına verilmemiş olan bu

⁹⁶⁰ Bkz. Abese, 80/39; Neml, 27/19; Tevbe, 9/82.

⁹⁶¹ Bkz. Neml, 53/43; Hud, 11/71.

⁹⁶² Bkz. Mudaffifin, 83/29-34.

⁹⁶³ İsfhani, Müfredat, 435.

⁹⁶⁴ Necm, 53/43.

⁹⁶⁵ Kutup Fizilal

⁹⁶⁶ Yazır Elmalılı

⁹⁶⁷ Abese, 80/38-39.

⁹⁶⁸ Râzi, *Mefâtihi'l-Gayb*, XII/115-116.

⁹⁶⁹ Tevbe, 9/82.

⁹⁷⁰ Abese, 80/38-39.

⁹⁷¹ Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 1998), VIII/178.

⁹⁷² Bkz. Neml, 27/18-19.

nimetlere karşı duyduğu sevincin ifadesi gülme olarak yüzüne yansımıştır.⁹⁷³ Bu bağlamda Hz. Süleyman'ın doğaüstü bu olay karşısında hayret ve memnuniyet ifadesi olarak gülmesi⁹⁷⁴ şükürün bir ifadesi olarak vakarı temsil etmektedir.

Kur'an- Kerimde gülme korkudan emin olma, müjdeli bir haber alma halinde sevinç ve şaşırma⁹⁷⁵ duygularına karşı bir duruşu da ifade eder. Mesela Hz. İbrahim'e gelen meleklerin hem Hz. Lut'un kavmine azap getireceklerini hem de On'a bir çocuk müjdeleyecekleri haberini alınca⁹⁷⁶ karısının kendi kavimleri değil de azabı hak eden Lut kavminin helak edileceğini öğrenmesi ve aldığı müjdeli haber karşısında⁹⁷⁷ duygularını gülme/tebessüm ile ifade etmesi bu duruma örnektir.

Yine Kur'an-ı Kerimde gülme Allah'ı ve Peygamberlerini inkâr edenlerin, aşağılama ve alayını ifade eden bir duruş olarak yer almaktadır.⁹⁷⁸ “Mûsâ'yı, mucizelerimizle destekleyerek Firavun ve çevresine gönderdik. (Onlara) “Ben âlemlerin rabbinin elçisiyim” dedi. Onlara mucizelerimizi gösterince bunlara gülüverdiler.”⁹⁷⁹ ayeti buna örnek teşkil etmektedir.

Buraya kadar ele aldığımız ayetler göstermektedir ki Kur'an gülme eylemini iki şekilde ele almıştır. Birincisi Allah'ın kudretinin bir eseri olarak insanda var edilen ve insanoğlunu düşünmeye yönlendiren mucizeyi belirten veya Ahirette cennetliklerin nimetler karşısındaki duruşunu ifade eden gülmedir. İkincisi ise kâfir ve münafıklara has olan gerçeklere karşı gelmek ve karşısındakini küçük düşürmeyi ifade eden bir duruş olarak gülme eylemidir ki Kur'an bu gülme şeklini eleştirmektedir.⁹⁸⁰ Çünkü alay ederek, muhatabını küçük düşürmeyi ifade eden bu duruş, vakarlı Müslümanda hiçbir zaman bulunmaması gereken bir duruştur.

Hz. Peygamber'in davranışlar konusundaki örnekliği gülmenin ölçüsünü belirlemek konusunda da yol gösterici olmaktadır. Gülerken ölçülü olan Hz.

⁹⁷³ İmam Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIII/137-142; Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVII/413-414

⁹⁷⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, “‘Gülme’ Davranışıyla İlgili Ayetler Hakkında Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Hikmet Yurdu*, 1, (Temmuz-Aralık-2008): 81.

⁹⁷⁵ Kara, *Beden Dili*, 388.

⁹⁷⁶ Bkz. Hûd, 11/69-71

⁹⁷⁷ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, III/132-133.

⁹⁷⁸ Bkz. Zuhruf, 43/46-47; Necm, 53/59-60.

⁹⁷⁹ Zuhruf, 43/46-47.

⁹⁸⁰ Kutub, *Fîzilâl*, XIII, 197.

Peygamber, asık yüzlü ve katı değil⁹⁸¹ mütebessim bir çehreye sahipti. O'nun güler yüzü çevresindekilere her zaman sevinç ve mutluluk vermekteydi.⁹⁸² Aşhabına tebessümün sadaka olduğunu öğütler⁹⁸³ ve onları güler yüzlü olmaya teşvik ederdi. O, insanlarla zaman zaman şakalaşmayı sevmekte ama şakalarında doğruluktan ayrılmamaya⁹⁸⁴ özen göstererek gülmede vakarlı duruşun nasıl olması gerektiğinin modelini çizmektedir.

Gülmede ölçüyü kaçırmamak vakarın en önemli göstergelerinden biridir. Gülerken aşırıya gitmek vakarın yok olmasına sebep olan hususlardandır.⁹⁸⁵ Birçok İslam âlimi konunun önemine vurgu yapmak için çok gülmenin insanın şahsiyet ve vakarını zedelediğini ifade etmiştir.⁹⁸⁶ İnsan sevindirici bir haber alınca veya mizahi bir olay karşısında tabi ki tabiatı gereği gülebilir. Ancak gülmede ölçüyü kaçırmamaya dikkat etmelidir. Zira Hz. Peygamberin gülmede ölçülü olmayı ifade eden bir davranışını Hz. Ayşe: “Allah Resul’ünün küçük dili görünecek şekilde kahkahayla güldüğünü hiç görmedim. O, sadece tebessüm ederdi. şeklinde anlatmaktadır. İşte gülmede vakarın en uygun şekli de budur.

Gülme dürtüsünü bastırmanın insanı sevimsiz bir hala sokacağını bildiren ahlakçılar, kahkaha ile gülmenin veya çok fazla gülmenin insanın vakarını zedeleyeceğini bildirmiştir.⁹⁸⁷ Netice olarak mümin kişi asık suratlı ve sevimsiz bir halde olmamalı, güler yüzlü sevecen olmalıdır. Ancak gülmede aşırıya gitmekten ve ölçüyü kaçırmaktan uzak durmalıdır. İşte buda vakarı temsil etmektedir.

Kur’an’da cennetliklerin bir duruşu olarak gülme eylemine yer verildiği gibi cehennemliklerin ahiretteki duruşlarını sembolize eden ağlama eylemine de yer verilmektedir. Şimdi Kur’an’da ve Hz. Peygamberin sünnetinde ağlamaya bir göz atalım:

Ağlama Kur’an’da çoğunlukla “be-ke-â” fiilinden türeyen kelimelerle yer alır. “Be-ka-â” üzüntü ile gözden yaş gelmesi, bağırarak ve ağlamak anlamlarını ifade

⁹⁸¹ Bkz. Al-i İmran, 3/159.

⁹⁸² Çağırıcı, XIV,243.

⁹⁸³ Bkz. Tirmizî, “Birr”, 36.

⁹⁸⁴ Bkz. Tirmizî, “Birr”,57.

⁹⁸⁵ Vuruşkan, “Hadislerle Vakar”,851.

⁹⁸⁶ İmam Gazali, *İhya*, III,289.

⁹⁸⁷ Çağırıcı, XIV,243.

etmektedir.⁹⁸⁸ Ağlama duygusu gülme gibi Allah'ın insanlara bahşettiği duygusal bir duruştur.⁹⁸⁹ Bu duruş Kur'an-ı Kerimde yedi yerde⁹⁹⁰ geçmekte ve yapmacıklık,⁹⁹¹ samimiyet,⁹⁹² tevazu,⁹⁹³ birinin ölümünden duyulan üzüntü,⁹⁹⁴ korku,⁹⁹⁵ duygularının ifade aracı olarak kullanılmaktadır.⁹⁹⁶

Kur'an, "Kendilerine binek sağlaman için sana gelip de, "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" diye cevap verdiği zaman, harcayacak bir şey bulamamanın üzüntüsünden gözyaşları dökerek geri dönenlere de günah yoktur."⁹⁹⁷ ayetinde Tebük seferine çıkmak için peygamberden binek hayvanı istemeye gelen fakir Müslümanlardan bahseder. Hz. Peygamber onlara binek hayvanı temin edemeyince, cihada katılamayıp ondan ecir alamamanın verdiği hüznle gözyaşı döküp ağlayan müminlerin samimi duygularını ifade etmek için ağlamaları⁹⁹⁸ içinde teslimiyet, içtenlik, dürüstlük ve tevazu barındıran bir duruştur. Ayette belirtilen ilahi amaçlar uğruna samimiyet ve aşkla gözyaşı dökmek erdemli bir duruşu ifade etmektedir.⁹⁹⁹

Yine Kur'an; "Yapıp ettikleri karşısında artık az gülsünler, çok ağlasınlar!"¹⁰⁰⁰ ayetinde bu samimi duyguların aksine, kin ve nefret duyguları taşıyan münafıkların sıcak havayı bahane ederek sefere gitmemek için izin istemelerinden bahseder. Allah (c.c.) bu ayetle inanmayanlara veya münafıklara cehennem azabının daha sıcak olacağını, dünya nimetlerine dalıp da ahiret nimetlerini unutanların kıyamet gününde karşılaşacakları elem verici azaba karşı takınmaları gereken duruşu ifade etmektedir.¹⁰⁰¹

Kur'an-ı Kerimde ehli-i kitap ve Hristiyanlardan¹⁰⁰² Hz. Peygamber'e inen ayetleri işiten ve gerçekle yüzleşen samimi kimselerin, yaşamış oldukları duyguları ağlayarak ifade etmesi, içerisinde içtenlik ve tevazu barındıran bir duruş olarak beyan

⁹⁸⁸ İsfehani, *Müfredat*, 163.

⁹⁸⁹ Bkz. Necm, 53/43.

⁹⁹⁰ Bkz. Abdülbaki, *Mû'cem*, 133.

⁹⁹¹ Bkz. Yusuf, 12/16-17.

⁹⁹² Bkz. Tevbe, 9/92.

⁹⁹³ Bkz. Maide, 5/83; İsra, 17/107-109; Meryem, 19/58.

⁹⁹⁴ Bkz. Duhan, 44/29.

⁹⁹⁵ Bkz. Tevbe, 9/81-82.

⁹⁹⁶ Kara, *Bedn Dili*, 391.

⁹⁹⁷ Tevbe, 9/92

⁹⁹⁸ İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, VIII/356-358; Toptaş, Şifa Tefsiri, III/384-385.

⁹⁹⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Ağlama" Olgusu Modern Psikoloji ve Kur'an Eksenli Bir Yaklaşım", İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9/1(Bahar2015):23.

¹⁰⁰⁰ Tevbe 9/82.

¹⁰⁰¹ İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, VII/3585-3587; Taberi, Taberi Tefsiri, IV/335.

¹⁰⁰² Bkz. Maide, 5/83; İsra, 17/107-109.

edilmektedir. Yaşamış oldukları bu tecrübe, onlarda havf, haşyet ve tazim duygularının harekete geçmesine, kalplerinin yumuşamasına sebep olmuştur. Kalplerini etkileyen bu eşsiz duyguları ifade edecek kelime bulamayan bu kimseler, yaşadıkları coşkuyu bedenle ifade ederek hüngür hüngür ağlayarak secdeye kapanmıştır.¹⁰⁰³ Bu davranış yaşamış oldukları sevgi, tazim ve tevazunun bedene yansıyan duruşudur.¹⁰⁰⁴

İnsanın duygu dürtülerinden biri olan ağlama eyleminin Peygamber kıssalarında da önemli bir yeri vardır. Rivayetlere göre Hz. Âdem cennetten yeryüzüne indirildiği vakit o kadar çok ağlamıştı ki melekler onun bu haline acımış, ağlayarak yaptığı dualar O'nun affedilmesine vesile olmuştu.¹⁰⁰⁵ Yine Kur'an'da Hz. Yakup'un oğlu Yusuf için gözyaşı döktüğü anlatılmaktadır.¹⁰⁰⁶ Bütün semavi dinlerde çok ağlamak tavsiye edilirken, çok gülmek hoş karşılanmamaktadır.¹⁰⁰⁷ Zira Kur'an-ı Kerim hassas ve ince kalpleri övmüş,¹⁰⁰⁸ katı ve hissiz kalpleri ise taşla benzeterek eleştirmiştir.¹⁰⁰⁹ Ayrıca Kur'an dünya hayatında çok ağlayıp az gülmeyi tavsiye etmiş,¹⁰¹⁰ Hz. Peygamber de: “Benim bildiğimi siz bilseydiniz az güler çok ağlardınız.”¹⁰¹¹ sözleriyle ağlamanın içerisinde samimiyet, içtenlik, bağlılık, tevazu barındıran bir duruşu ifade ettiğini ve vakur müminlerde olması gereken bir haslet olduğunu vurgulamıştır.

Ağlama Allah (c.c.) sevgisi ve korkusu, cennet cehennem endişesi, kıyamet ve kabir sıkıntılarını düşünmek gibi uhrevi duyguları ifade eden bir duruş olduğu gibi; ailevi kayıplar ve dünyevi imtihanlar karşısındaki duruşu da ifade etmektedir.¹⁰¹² Nitekim Hz. Peygamber oğlu İbrahim'in ölümü esnasında onu kucaklamış ve gözyaşı dökmüş, O'nun bu halini gören sahabelerde ağlamışlardı. Yine Hz. Peygamber'in torunu Ümeyme'nin ve ashaptan Osman b. Maz'un, Sad b. Ubadenin vefatlarında da gözyaşı döktüğü rivayet edilmektedir.¹⁰¹³ Peygamberimiz: “Göz ağlar, kalp hüznlenir. Biz Rabbimizin razı olacağı sözden başka bir kelime ile hüznümüzü ifade etmeyiz.”¹⁰¹⁴

¹⁰⁰³ Kutub, Fizîlâl, IV, 401-402.

¹⁰⁰⁴ Kara, Beden Dili, 393.

¹⁰⁰⁵ Uludağ, “Ağlama”, I, 473-474.

¹⁰⁰⁶ Bkz. Yûsuf 12/84.

¹⁰⁰⁷ Uludağ, “Ağlama”, I, 473-474.

¹⁰⁰⁸ Bkz. İsrâ 17/109; el-Hac 22/35.

¹⁰⁰⁹ Bkz. Bakara 2/74; Âl-i İmrân 3/159; Hadîd 57/16.

¹⁰¹⁰ Bkz. Tevbe 9/82.

¹⁰¹¹ Buhârî, “Kûsûf”, 2; Müslim, “Kûsûf”, 1.

¹⁰¹² Uludağ, “Ağlama”, I, 473-474.

¹⁰¹³ Özafşar vd., Hadislerle İslam, VI, 505.

¹⁰¹⁴ Müslim, “Fedail”, 63.

sözleriyle dünyevi kayıplar karşısında müminin üzüntüsünü nasıl ifade edeceğinin ölçüsünü göstermiştir.¹⁰¹⁵ İşte burada Hz. Peygamberin dünyevi imtihanlar karşısındaki duruşu ağlamada vakarın vecih bir örneğidir.

İslam dünyevi sıkıntılar için veya sevdiği birisinin kaybı sebebiyle sabır ve tahammülü tavsiye etmekle beraber, taşkınlık yapmadan gözyaşı dökerek hüznlenmeyi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi insani bir durum olarak görmektedir. Ancak isyan eder biçimde saçını başını yolmak ve bağırıp çağırarak ağlamak Müslümana yakışmayan bir duruş olduğu için yasaklanmıştır.¹⁰¹⁶ Netice itibariyle vakarlı Müslümanda bulunması gereken ağlama, dünyevi ya da uhrevi olsun hüznle gözden yaş gelmesi şeklinde olmalıdır. Ölçüyü kaçırarak şekilde kendini kaybederek, bağıra çağıra ağlama ise vakarı zedelediği için uygun olmayan bir ağlama şekli olarak ifade edilmektedir.

¹⁰¹⁵ Özafşar vd., Hadislerle İslam, VI,505.

¹⁰¹⁶ Uludağ, “Ağlama”, I, 473-474.

SONUÇ

Vakar kavramı Arapça bir kelime olup, kök itibariyle bir şeydeki ağırlığı ifade etmektedir. Bu ağırlık kulağın işitme kaybını yitirmesi sebebiyle ağır işitme, taşınan ağır yük, bir ölçü birimi, katır veya eşeğin taşıdığı yük veya bu hayvanların ağır bir yükle yüklenmesi, bol miktarda meyve tutan ve bu sebeple dalları ağırlaşan hurma ağacı, yük taşıyan gebe kadın anlamlarına gelmektedir. Burada varlıklara yüklenmiş olan somut ağırlıklar, daha nice soyut ağırlıkları içinde barındıran bir olgunluk halini ifade etmektedir. Onun için vakarlı insan denildiği zaman ağır başlılıkta zirve yapmış insan akla gelir.

Vakar sözcüğü, yaklaşık beş yüz koyundan oluşan keçi veya koyun sürüsünü ifade etmek için de kullanılır. Sürüye bu anlamın verilmesinin sebebi ise sürüdeki hayvan çokluğundan dolayı sürünün yavaş yani ağır ilerlemesi sebebiyledir. Burada ağır ağır ilerleme ile vakarlı insanın olgun karakterine işaret edilmektedir.

Vakar ayrıca baldırda veya gözdeki batıklık, taş ve kemik üzerindeki çatlaklık, kaya üzerinde oluşan oyuk misali iz bırakmayı temsil etme anlamlarına da gelmektedir.

Master-isim olarak kullanılan “vakar” kelimesi sükûnet, ağırbaşlılık, saygıdeğer olma, yumuşak huyluluk, olgunluk, temkinli olma anlamlarıyla bütün ağırlıkları bünyesinde barındıran ve olgun, saygın kişi için kullanılan “erdemlilik” durumunu yansıtır. Zira erdem kelimesi ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. gibi niteliklerin genel adıdır. Bu bağlamda mübalağa kipiyle “vakur adam” denilince onurlu, saygıdeğer ve ağırbaşlı kişi anlaşılır.

Dilimize Arapçadan geçmiş olan vakar kavramı Türkçede de ağırbaşlılık, haysiyetli, şerefli ve temkinli olma, haysiyetini koruma, heybetli olma, mevki ve kişiliğinin gereğini hakkı ile koruma yanında; insana soyluluk kazandırıp olgunluk duygusu veren “davranış ölçülülüğü” anlamlarına gelmektedir.

Kur’an’da vakar kavramı nasıl ki kendi içinde zengin bir anlam içeriğine sahipse mana yakınlığı olan eş anlamlı hilim, sekine, hevsn, tevazu, sekine, izzet, teenni, istikamet kelimeleri ve kibir, acelecilik, zelillik gibi ona zıt anlamlı kelimeler de anlam zenginliğine sahiptir. Bu bağlamda hilm, hevsn ve sekine kavramı, ağırbaşlılık, sükûnet, yumuşaklık ve kolaylık anlamlarını ifade etmesi hasebiyle yakın anlamlı olan vakar;

davranıştaki alçakgönüllülük anlamını taşıması hasebiyle de tevazu kelimesi ile yakın anlamlıdır. Öte yandan vakar kelimesinin, sabır ve düşünüp taşınarak temkinli hareket etme anlamlarını ifade etmesi onun teenni kavramıyla; saygınlık ve şeref anlamlarını taşıması, izzet sözcüğüyle; dengeli, düzgün ve itidal anlamlarını ifade etmesi ile de istikamet kavramıyla anlam yakınlığı olmasına sebep olmuştur.

Vakar kelimesi ayrıca alçakgönüllülük anlamıyla büyülenme anlamına gelen kibir sözcüğünün; sabır, temkin ve sükûnet anlamlarıyla acelecilik kavramının; izzet, şeref ve saygınlık anlamlarını taşıması itibariyle de, zillet kelimesinin zıt anlamlısıdır.

Vakar; Kur'an-ı Kerimde azamet, saygı duymak ve tazim, taşınan yük, kulaktaki ağırlık, karar kılmak manalarında dokuz yerde geçmektedir. Bu anlamlardan azamet manası iki şekilde yorumlanmakta bu yorumların ilkinde kavram Allah'a nispet edilerek ululuk, yücelik, güç, kudret, korku, büyüklük manalarını içerirken; ikinci yorumda ise vakar, insanlara nispet edilerek övgü, büyük mertebe, sevap, onur, ümit ve değer anlamlarını ifade etmektedir.

Vakar kelimesi, Kur'an'da saygı duymak anlamında hem Allah'a hem de Hz. Peygambere nispet edilerek itaat anlamına gelirken; yük anlamındaki kullanımında ise bulutlar ve rüzgârın sıfatı olarak ağırlık anlamına gelmektedir. Bu kavram, kulakla bağlantılı şekilde kullanıldığında kulağın ağır işitmesini yani kulağın işittiklerini duyamayacak şekilde duyarsızlaşmasını betimlerken; karar kılmak anlamında ise hilm, sekine ve vakar kavramlarını içeren bir mana yüklenmektedir.

Kuranda vakar kavramı, eş ve zıt anlamlılarının kullanımı incelendiği zaman görülüyor ki; onurlu, ağırbaşlı, saygılı, temkinli ve mütevazı bir duruşu karşılayan vakar davranışının, inanç, ibadet ve sosyal hayatta yansımadığı alan yoktur. Bu düşünceden hareketle vakar kavramını bir davranış olarak önce inanç ve ibadet hayatımıza daha sonra da bireysel davranışlarımıza ve sosyal ilişkilerimize nasıl yansıdığı ele alınmıştır.

Vakarlı duruşun inanca yansıması, onun insana iç huzuru ve güven duygusu vermesi; bunun sonucunda ise kulun güzel olan amellere yönelmesidir. Vakarın ibadetlere yansıması Allah'ın emir ve yasaklarına karşı içtenlikle kabul, onlara itaat ve bu itaatin azimle eyleme dönüşmesinden ibarettir. İbadetler açısından Rahman'a karşı en etkili vakarlı duruş kıyam, rükûu ve secdesiyle namaz ibadeti temsil etmektedir. Namazda vakarlı duruş, kulun şükrünü hem bedenlen hem de ruhen Rabbinin önünde

huşû ile eğilerek göstermesidir. Yani yaratıcıya karşı şükür olarak; ayakta duruş, eğiliş secdeye kapanış ve kalkış bir vakar/saygı ifadesidir.

Oruç ibadetindeki vakar, Allah'ın emri doğrultusunda kulun nimetlerden uzak durarak açlığa, susuzluğa, nefsin isteklerine karşı sabretmeyi, sosyal yönden fakir insanların hallerini anlamayı ve verilen nimetlerin kadrini bilmeyi temsil eden; her yıl değişen ayların birinde fecrin tulu'undan güneşin batışına kadar gün boyunca açık duruştur.

Kur'an'a göre kullarından cennet karşılığında mallarının bir kısmının karşılıksız istemesi mukabilinde kulun vakarlı duruşunu ifade eden ibadet ise zekât veya sadakadır. Zekât ve sadaka hem kişinin nefsin verici olmaya alıştırmakta, hem de veren kişi ile alan kişi arasında bir sevgi köprüsü kurarak sosyalleşmeye vesile olmaktadır. Böylece bu ibadet hem nefsi terbiyenin hem de toplumsallaşmanın bedensel bir ifadesi olarak vakarlı bir duruşu temsil etmektedir.

Kâbe, Safa ve Merve, Arafat, Müzdelife ve Mina gibi baştan sona semboller olarak nitelenen ve bu belirli mekânlarda ifa edilip; onların sembolikliklerine saygı, takvadan sayılan Hac ibadeti; beden, dil ve belli hareket ve davranışlarla yerine getirilme şekliyle, Yaratıcı karşısında vakarlı bir duruştur. Bu duruş, bütün Müslümanlar açısından yılda bir defa akdedilen uluslararası bir kongre niteliğindedir.

Hac ibadeti; ırk, renk, dil, kültür, ülke, makam ve mevki farkı gözetmeksizin aynı gayeyi paylaşan milyarlarca Müslümanı aynı hedef doğrultusunda aynı yerde; aynı iş, aynı söz, aynı din ve aynı davranış etrafında toplayarak eşitlik ve din kardeşliğinin çok canlı bir tablosunu sergiler. Zengini, fakiri, güçlüsü ve güçsüzüyle bütün insanlar, aynı bolluk ve mahrumiyetleri yaşar, aynı zorluklara katlanır, aynı şartlarda hareket eder ve böylece fiili bir eşitlik ve kardeşlik ruhuyla ibadetlerini Allah'a sunarlar. Çok zengin biriyle geçimini zor karşılayan bir fakire aynı giysiler içinde Kâbe'nin etrafında yan yana tavaf yaptıran; Arafat'ta beraberce el açıp aynı ilaha dua ettiren hac ibadeti, insanlara kıyameti ve mahşeri anımsattırarak makam, mevki ve mal mülkle kibirlenmemeyi, İslâm kardeşliği içinde tanışıp kaynaşmayı öğreten bir duruştur. Bütün bu hareketleriyle ve evrensel boyutuyla hac ibadeti, ilahi ve toplumsal bir duruş ve bir vakarlı davranışın kazanılmasına güç veren sosyal bir kurumdur.

Kur'an, bireyin hayatında önemli bir yere sahip olan sosyal ilişkilere çok sık yer vermekte ayrıca aile bireyleri, akrabalar, müminler arasında, çocuklara, yaşlılara, engellilere ve inanmayan insanlara karşı mümine Allah karşısında bir duruş belirlemektedir. Bu duruş; aile içinde ana-baba huzurunda saygı ve hürmet, eşlerin birbiri arasında sevgi ve merhamet, çocuklara karşı şefkat, yaşlılara karşı hürmet, anlayış ve tevazu, engellilere karşı hoşgörü, diğer inanç gurubundaki insanlara karşı ise saygı duygularını içinde barındıran vakarlı bir duruştur.

İnsanın sosyal çevreye karşı vakarlı duruşunu belirleyen Kur'an, Müminin toplum içinde kişilik ve karakterini yansıtan bireysel davranışlarına da belli ölçüler getirmiştir. Bu doğrultuda müminin davranışlarından bir kısmına yer verdiğimiz son kısımda; müminin yürüyüş, giyim-kuşam, yeme-içme, konuşma gülme ve ağlama fiilleri vakar çerçevesinde nasıl olmalıdır sorusuna yanıt bulmaya çalışılmıştır.

Kur'an ve sünnet çerçevesinde bireyin davranışlarına ölçü olarak belirlenen vakarlı davranış, yapılan her işin en doğru ve en uygun olanıdır. Örneğin, yürüyüşte vakar, kibre kaçmadan çalımli ve kasıla kasıla olmayan bunun aksine tevazu ile itidalli, edep ve hayâ içeren bir şekilde yürüme, giyim kuşamda vakar ise müminin israfa kaçmadan geleneklere uygun, temiz, titiz ve zarif giyinmesidir. Yine konuşmada vakar, ağızdan çıkan her kelimedede güzel, gönül alıcı, anlaşılır, dengeli ve ölçülü söz kullanarak kişinin konuşmada vakarını zedeleyecek kötü, çirkin ve küfürlü konuşmalar, yalan, iftira ve gıybet içeren sözcükler, kişiye hiçbir faydası olmayan boş kelimelerden uzak durmasıdır. Yeme içmede vakar, müminin rızkını helalinden kazanması, nimeti israf etmemesi, yeme-içme adabına riayet etmesi ve rızkı verene şükretmesidir. Gülme ağlama dürtülerinde vakarlı olma ise bu eylemlerde aşırılıklara yönelmeden dengeli olmaya çalışmaktır. Mesela bir duruş biçimi olarak çok gülmek toplum içinde müminin saygın duruşunu zedelerken, saçını başını yolarak, bağırıp çağırarak ağlama da Müslümanın olgun şahsiyetine ve vakarına yakışmayan davranışlar arasındadır.

Netice itibariyle Kur'an kavramlarından birisi olan ve zengin bir manaya sahip olan "vakar" ve bu kavramın Kur'an ışığında müminin inanç, ibadet, sosyal hayat ve bireysel davranışlara yansımalarına yer verdiğimiz bu çalışmada belli konular ele alınmış olup insan hayatının her alanında yer alan vakarlı davranışın ön plana çıkarılması hedeflenmiştir.

Vakarlı davranış Müslümanın saygın duruşunu temsil etmekte ve insanın çevresindekileri horlamadan ve küçümsemekten şahsiyetine sahip çıkma durumunu ifade etmektedir. İslam ahlakında kendine has geniş bir içeriği olan vakarlı duruş, kısaca insanın davranışlarını dengeleyen unsurdur. Vakarlı davranış, yerine göre uygun harekette bulunmak, konuşulacak ve susulacak zamanı bilmektir. Kişiyi, toplumda saygı ve sevgi gösterilmesini sağlayan bu davranış zillet ile kibir arasında dengeli hareket etmeyi sağlayan bir haslettir. Vakarlı davranış bireylere asil bir duruş, onurlu bir karakter ve saygın bir kişilik kazandırır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) konuyla ilgili bir hadisine yer veren Ebu Davud güzel tutum ve davranışın, tedbirli, itidal içerisinde ve dengeli hareketin peygamberliğin yirmi dört veya yirmi beş parçasından biri olduğunu izah ederek konunun önemine vurgu yapmış;¹⁰¹⁷ Peygamberimizde ve kendi izinden giden her Müslümanda olması gereken bu hasletin vakarlı davranış olduğunu belirtmiştir.

¹⁰¹⁷ Ebu Davud, "Edep", 2.

KAYNAKÇA

- Abdulbâki, Muhammed Fuad. Mu'cemu'l Müfehres li Elfazi'l Kur'âni'l Kerîm. *Kahire: Dâru'l Kûtübü'l Mısriyye, 1364.*
- Ahmed B. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani. Müsned. *Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1991.*
- Ağırakça, Ahmet. Şamil İslam Ansiklopedisi. *İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000.*
- Akseki, Ahmet Hamdi. Ahlâk Dersleri. *Ankara: DİB Yayınları, 2016.*
- Albayrak, Gülizar. "Hadis ve Sünnette Empati. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Âlusi, Ebu'l-Fazl Şihabuddin Mahmûd. Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ani'lAzîm ve's-seb'i'l-Mesânî. *Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.*
- Aras, M. Özgü. "Cemre". TDV İslâm Ansiklopedisi. VII:340-341. *İstanbul: TDV Yayınları, 1998.*
- Ateş, Süleyman. "Oruç". Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi. 3(Ocak 1998):3.
- Ateş, Süleyman. Kur'an Ansiklopedisi. *Ankara: Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı, 1997.*
- Aybey, Salih. "Eğitimsel Açından Ailede Bir Eş ve Baba Olarak Hz. Peygamber'in Örnek Uygulamaları". İçinde İslâmî İlimlerde Hadis ve Sünnetin Yeri, Editör Recep Çetintaş Murat Akın, *Ankara: Makgrup Medya Yayınları, 2021.*
- Aydın, Nevzat. "Hz. Peygamber'in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri". Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 10/1,(2015):110.
- Ayverdi, İlhan. Kubbealtı Lugatı Misalli, Büyük Türkçe Sözlük. *İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011.*
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. Camiü's-sahih. *Dımaşk: Daru İbn Kesir, 1990/ 1410.*
- Buladı, Kerim. "Kur'an'ın Sözlü İletişimde Öngördüğü Dil Üslubu". Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 4/1(Bahar 2018): 26.
- Çağbayır, Yaşar. Ötüken Türkçe sözlük. *İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.*
- Çağrıci, Mustafa. "Hilm". TDV İslam Ansiklopedisi. 18: 36. *İstanbul: TDV Yayınları, 1998.*
- Çağrıci, Mustafa. "gülme". TDK İslam Ansiklopedisi. 14: 243. *İstanbul: TDV Yayınları, 1998.*
- Çağrıci, Mustafa. "Maruf". TDV İslam Ansiklopedisi. 11:138. *İstanbul: TDV Yayınları, 1998.*
- Çağrıci, Mustafa. "Tevazu". TDV İslam Ansiklopedisi. 40:583-584. *İstanbul: TDV Yayınları, 1998.*
- Çağrıci, Mustafa. "İzzet". TDV İslam Ansiklopedisi. 23:555-556. *İstanbul: TDV Yayınları, 1998.*
- Çağrıci, Mustafa. "Kibir". TDV İslam Ansiklopedisi. 25:562. *İstanbul: TDV Yayınları, 1998.*
- Çağrıci, Mustafa. "Tenni". TDV İslam Ansiklopedisi. 40: 270-271. *İstanbul: TDV Yayınları, 1998.*

- Çapan, Ergün. “Kur’an’da Bir Ahlak Ölçüsü Olarak Yürüme Tarzı”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 26(Temmuz- Aralık 2011):53.
- Cihan, Sadık. “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Yeme Ve İçme”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 7 (1982): 34.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl B. Hammâd. Tâcû'l-Lüga Ve Sihâhü'l-Arabiyye. Beyrut: 1998.
- Cürcani, Muhammed Es-Seyyid Şerif. Muce'mu't-Ta'rifat. Kahire,1403.
- Demir, Şehmus. “Kur’an’da Zekat Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 28(2007):29.
- Demirci, Mustafa. “Hz. Peygamber’in Tevazu Ve Vakarı”. Diyanet İlmi Dergi. (Ocak-Şubat-Mart 1994): 61.
- Develioğlu, Ferit. Osmanlıca-Türkçe Lûgat. Ankara: Aydın Yayınları, 2005.
- Doğan, Mehmet. Büyük Türkçe Sözlük. Ankara: Birlik Yayınları, 1982.
- Dölek, Adem. “Hadisler Işığında Akrabalarla İletişim Kurmak”. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 14/2 (2010):41.
- Duman, Ali. “Sadaka”. TDV İslam Ansiklopedisi. 35:383-384. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebu Davud, Süleyman B. Eş'as B. İshak El-Ezdi Es-Sicistani. Es-Sünen. Cidde: Darü'l-kible Li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998/1419.
- Efendi, Mütercim Âsım. El-Okyanusul-Basit Fi Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit, Kamusul-Muhit Tercümesi. Editör. Mustafa Koç, İstanbul: Pasifik Ofset,2014.
- En-Nesefi, Ebu'l-Berekat Abdullah İbn Ahmed. Nesefi Tefsiri. İstanbul: Ravza Yayınları, 2003.
- Erul, Bünyamin, Ekrem Keleş. Haccı Anlamak. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,2012.
- Es-Sabuni Muhammed Ali. Safvetü't-Tefasir. İstanbul: Ensar Neşriyat, 73.
- Esed, Muhammed. Kur'an Mesajı Meal-Tefsir. Çeviren Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- El-Ezherî, Ahmed. Tehzîbu'l-Luga. Dâru'l-Misriyye Li't-Te'lîf Ve't-Terceme, 1967.
- Ez-Zemahşeri, Ebu Kasım Carullah Muhammed B.Ömer B. Ahmet. Esasul Belağa, Thk. Muhammed Basil, Beyrut: Uyunu's-Sud,Darul-Kitabul İlmiyye,1998-1419.
- Ez-Zebidi, Ebü'l-Feyz Muhammed El-Murtazâ B. Muhammed B. Muhammed B. Abdirrezzâk El-Bilgrâmi El-Hüseyni. Tacul Arus Min Cevahiril Kâmûs. Kuveyt: Matbaatu Hükümeti, 1393/1979.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed B. Ya'Kûb B. Muhammed. Kamusu'lmuhit. Beyrut 1987.
- Gürkan Salime Leyla. “Sekine”. TDV İslam Ansiklopedisi. 36: 329-331. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Hacımuftüoğlu, Esra. “Kur'ân-ı Kerîm'de Mü'minlerin Ağız Ve Söz Disiplini”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 42(2014):16.
- Hamidullah, Muhammed. İslam Peygamberi, Çeviren Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık Ve Ticaret, L993.
- Hicazi, Muhammed Mahmud. Furkan Tefsiri. İstanbul: İlim Yayınları, 1989.

- Hâkim, E. A. El-Müstedrek Ale's-Sahîhayn. *Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, 1990.
- Hökelekli, Hayati. "Aile Psikolojisi Ve Aile İçi İletişim". *Diyanet İlmi Dergi*.42/2 (2004).
- Hurç Ramazan. "Hz. Muhammed'in Müşriklerle Yaptığı Anlaşmalara Siyasal Bağlamda Bir Bakış". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Dergisi*.6 (2001): 21-4
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dinî Ve Ahlâkî Kavramlar, Çeviren Selahattîn Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları,1991.*
- İbni Faris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed B. Faris B. Zekeriyya B. Muhammed Er-Razi El-Kazvini El-Hemedani. Mu'cemu Mekayîsi'l Luğa, *Thk. Abdüsselam Muhammed Harun,Beyru: Daru'l-Fikr, 1399/1979.*
- İbni Kesir, Ebu'l-Fida İsmail.Hadislerle Kur'an-I Kerim Tefsiri, *Çeviren Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002.*
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed B. Yezid Rebei Kazvini. Sünen. *Riyad: Şeriketü'ttubaati'l-Arabiyye, 1984/1404.*
- İbni Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed B. Mükerrrem B. Alî B. Ahmed El-Ensârî Er-Rüveyfî. *Lisanul Arap. Kahire: Dâru'l Ma'ârif, 1119/1811.*
- İmam Gazali, İhyau Ulumi'd Din, *Çeviren Ahmed Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi,1975.*
- İsfehâni, Rağıp. Müfredât, Kur'ân Kavramları Sözlüğü, *Çeviren Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.*
- Kara, Necati. *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'ân'da Beden Dili. İstanbul: Ensar Yayınları, 2005.*
- Karaman, Hayreddin Vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.*
- Karaman, Abdullah. "Ta'dil-i Erkan". *TDV İslam Ansiklopedisi. 39: 366. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.*
- Karataş, Mustafa. *İbadetlerde Ruh ve Şekil. İstanbul: Nun Yayıncılık,2010.*
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "İnkâr Ve Acelecilik Karakteri". *Kelam Araştırmaları Dergisi. 4/1 (2006): 96.*
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Oruç Psikolojisi". *Diyanet İlmi Dergi. 43/1 (Ocak- Şubat- Mart 2007): 56.*
- Kasapoğlu, Abdurrahman. 'Gülme' Davranışıyla İlgili Ayetler Hakkında Psikolojik Bir Değerlendirme". *Hikmet Yurdu. 1(Temmuz-Aralık-2008): 81.*
- Kasapoğlu, Abdurrahman. 'Ağlama' Olgusu Modern Psikoloji Ve Kur'an Eksenli Bir Yaklaşım". *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi. 9/1(Bahar2015):23.*
- Koca, Ferhat. "İslamda İbadet". *TDV İslâm Ansiklopedisi. 19: 240-247. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.*
- Kurtubi. Camiuli-Ahkami'l-Kur'an, *Çeviren M.Beşir Eryarsoy, İstanbul: Buruc Yayınları, 2003.*
- Kutub, Seyyid. Fizilal-İl Kur'an, *Çeviren Emin Saraç, İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2003.*
- Mâlik, B. Enes. El-Muvatta, *Thk. Muhammed Mustafa El-Azami, Abudabi, 2004.*

- Mevdûdî Ebu'l-A'lâ. Tefhîmü'l-Kur'ân, Çeviren Komisyon, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Mevdûdî Ebu'l-A'La. Tefsiru Sûreti'l-Ahzab. Kahire:1976.
- Mu'cemu'l Vasît, Mısır: Mektebetü's-Şürûki'd-Devle, 2004.
- Mu'cemu'l Vecîz, Mısır: Mecdûu'l Lügatü'l Arabiyye, 1400/1980.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin El-Kuşeyri En-Nisaburi. Sahih-i Müslim. Kahire: Dâru İhyai'lkütübi'l-Arabiyye, 1955/1374.
- Özafşar Mehmet Emin Vd. Hadislerle İslâm. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Pişkin, Yasin. “Kur'an Ve Sünnete Göre Beslenme Ve Şahsiyet Yapısına Etkisi”. Eskiye. 28 (Bahar 2014):8.
- Polatoğlu, Enver. “Haccın Hikmet Boyutu Ve Sembolik Yapısı”. İslami İlimler Araştırmaları Dergisi. 12 (Aralık 2022):127.
- Razi, Fahrudin, Tefsiri Kebir Mefatihü'l Gayb, Çeviren Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.
- Soysaldı, Mehmet “Kur'an'da İsrâf Kavramı”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dergisi. 18-19, (2005): 117.
- Şimşek, M.Sait. Kur'an'ın Ana Konuları. İstanbul: Beyan Yayınları,2017.
- Şimşek, H.Ahmet. “İslam'da Zekat Müessesesine Sosyolojik Bir Yaklaşım”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi,1994.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed B. Cerir. Taberi Tefsiri, Çeviren Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, İstanbul: Hisar Yayınevi,1996.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed B. İsa B. Sevre Es-Sülemi. Es-Sünen. Beyrut: Dârü'lğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Toptaş, Mahmut. Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri. İstanbul: Cantaş Yayınları,1998.
- Uludağ, Süleyman. “Ağlama”. TDV İslam Ansiklopedisi. 1:473-474. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Üstün, A. Sedat. Kur'an-ı Kerim Sözlüğü. İstanbul: Copyright, 2011.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. Hak Dini Kuran Dili, Çeviren İsmail Karaçam, Emin Işık, Nureddin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2007.
- Vuruşkan Hüseyin. “Hadislerle Vakar Kavramı”. Diyanet İlmi Dergi. 56 (2020) :841-882.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Namaz”. TDV İslam Ansiklopedisi. 32: 350-357. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yitik, Ali İhsan. “Oruç”. TDV İslam Ansiklopedisi. 33.416-425. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Zuhayli, Vehbi. Et-Tefsirü'l-Münir, Çeviren Hamdi Arslan İstanbul: Risale Yayınları, 2005.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Tuğba ALBAYRAK	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Ankara Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	Temel İslam Bilimleri
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1- 2-	